

Ministerul Educației și Cercetării

**Program postuniversitar de conversie profesională
pentru cadrele didactice din mediul rural**

Specializarea ISTORIE

Forma de învățământ ID - semestrul III

ISTORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN SECOLELE XIX - XX

Bogdan ANTONIU

Mihai-Rudolf DINU

Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural

ISTORIE

Istoria relațiilor internaționale
în secolele XIX - XX

Bogdan ANTONIU

Mihai-Rudolf DINU

2005

**© 2005 Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural**

**Nici o parte a acestei lucrări
nu poate fi reprodusă fără
acordul scris al Ministerului Educației și Cercetării**

ISBN 973-0-04225-X

CUPRINS

I. Introducere.

II. Unitățile de învățare

1. Congresul de la Viena și sistemul concertului european, 1814-1848	1
(Lect. Rudolf Dinu)	
1.1. Obiective	1
1.2. Introducere	1
1.3. Congresul de la Viena și noul echilibru european	2
1.4. Crize și represiune. Repere ale evoluției sistemului până la 1848	13
1.5. Noile mecanisme de gestionare a relațiilor internaționale. Sistemul concertelor – Sistemul Congreselor	24
1.6. Bibliografie	28
1.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	28
1.8. Lucrarea de verificare	30
2. Europa după 1848. Dificultatea menținerii echilibrului între state	31
(Prof. Ion Bulei)	
2.1. Obiective	31
2.2. Principiul naționalităților în relațiile internaționale	31
2.3. Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris	36
2.4. Diplomația europeană în contextul mutațiilor societale la sfârșitul sec. XIX	39
2.5. Bibliografie	43
2.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	44
2.7. Lucrare de verificare	44
3. De la politica echilibrului la politica de alianțe	45
(Prof. Ion Bulei)	
3.1. Obiective	45
3.2. Situația marilor puteri europene imediat după 1871	45
3.3. Redeschiderea crizei orientale. Tratatul de la Berlin	49
3.4. Sisteme de alianță la finele veacului XIX. (Partea a I-a)	51
3.5. Sisteme de alianță la finele veacului XIX. (Partea a II-a)	57
3.6. Bibliografie	63
3.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	63
3.8. Lucrare de verificare	64
4. Sistemul internațional de la finele veacului al XIX-lea la Primul Război Mondial	65
(Prof. Ion Bulei)	
4.1. Obiective	65
4.2. Evoluții diplomatice până la Primul Război Mondial	65
4.3. Iminența conflictului 1911- 1914	74
4.4. Primul război mondial	76
4.5. Bibliografie	82
4.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	83

4.7. Lucrare de verificare	83
5. Noua ordine internațională și problemele acesteia, 1919-1923	84
(Prof. Constantin Bușe, Asist. Alin Matei)	
5.1. Obiective.	84
5.2. Introducere	84
5.3. Conferința de Pace de la Paris. Noile frontiere și noile state	86
5.4. Societatea Națiunilor și politica securității colective	90
5.5. Relațiile internaționale în perioada 1920-1923	94
5.6. Bibliografie	100
5.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	101
5.8. Lucrare de verificare	102
6. Relațiile internaționale în perioada interbelică, 1923 – 1939	103
(Prof. Constantin Bușe, Asist. Alin Matei)	
6.1. Obiective	103
6.2. Destinderea raporturilor franco - germane 1924 – 1929	103
6.3. Tensiuni internaționale 1929 -1935	109
6.4. Prăbușirea sistemului de securitate colectivă 1933 – 1936	114
6.5. Drumul spre război 1936 – 1939	121
6.6. Bibliografie	126
6.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	126
6.8. Lucrare de verificare	128
7. Al Doilea Război Mondial	129
(Prof. Constantin Bușe, Lect. Bogdan Antoniu)	
7.1. Obiective	129
7.2. Introducere	129
7.3. Prima fază a războiului 1939 – 1941	130
7.4. A doua fază a războiului 1942 – 1943	137
7.5. Încheierea celui de-al doilea războiului mondial 1944 – 1945	140
7.6. Caracteristici generale ale celui de-al doilea război mondial	145
7.7. Repere cronologice ale celui de-al doilea război mondial	147
7.8. Bibliografie	148
7.9. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	148
7.10. Lucrare de verificare	149
8. Relațiile internaționale postbelice	150
(Prof. Constantin Bușe, Lect. Bogdan Antoniu)	
8.1. Obiective	150
8.2. Organizația Națiunilor Unite și organismele sale. Tratatul de pace	150
8.3. Războiul rece	155
8.4. NATO	164
8.5. Decolonizarea și mișcarea de nealinieră	167
8.6. Conflictul din Orientul Apropiat	170
8.7. Bibliografie	174
8.8. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	174
8.9. Lucrare de verificare	176

INTRODUCERE

Ce este istoria relațiilor internaționale ?

Aparent răspunsul la această întrebare ar trebui să fie unul simplu de dat: istoria relațiilor dintre statele-națiuni. Privind mai îndeaproape această definiție nu este însă satisfăcătoare. Ce fel de relații ? Diplomatice, economice, politice, culturale ? Unde este locul organizațiilor internaționale, a actorilor non-guvernamentali, a fenomenelor de interacțiune la un nivel mai subtil definit decât cel al statului, mai ales în perioada postbelică unde procesul de globalizare și de depășire a modelului politic reprezentat de statul-națiune este din ce în ce mai prezent ?

Istorie politică ? În consecință, răspunsul la întrebarea de mai sus trebuie puțin rafinat. Inițial disciplina aceasta era doar o parte a istoriei *politice* – cea narațiune (cronică) a faptelor “mari” populată de personaje grandioase, conducători, regi, miniștrii.

Istorie diplomatică Prima formulă distinctă o găsim undeva la sfârșitul secolului XIX când istoricul german **Leopold von Ranke** publică o serie de lucrări precum *The German Powers and the Prince's League* (1871) și *Weltgeschichte* (1881-1888) unde precizează caracteristicile unei noi perspective istorice numită istorie diplomatică. Această disciplină urmărea analiza tuturor formelor de interacțiune politică între state, era diferită de istoria internațională deoarece era posibilă realizarea unei istorii diplomatice a unei singure țări, se baza pe surse provenind din arhivele oficiale și trebuia să ofere o relatare detașată a evenimentelor, lipsită de etichete și judecăți de valoare.

Modelul rankian a dus la apariția unui număr tot mai mare de lucrări de acest tip și această perspectivă istoriografică a fost încurajată de publicarea corespondențelor diplomatice oficiale și de ceea ce va deveni o notă caracteristică – interesul pentru istoria recentă a publicului. Evenimentele majore ale secolului XX, cele două războaie mondiale de pildă, au contribuit din plin la manifestarea acestui interes și arhivele oficiale au fost îndelung și minuțios cercetate pentru a afla un răspuns „obiectiv” la întrebarea privind originile celor două conflicte.

Problema era însă că această metodologie conducea la istorii vaste, detaliate dar fără o perspectivă analitică și explica foarte puțin *cum* era construită politica externă. Era o istorie a diplomației europene prin excelență și cum radical spunea G.M Young „nimic mai mult decât ceea ce un funcționar spunea altui funcționar”. Deși existau autori capabili să producă opere memorabile care se apropiau de concepte mai largi cum ar fi ideea de echilibru de forțe - **W.L.Langer** *European Alliances and Alignments, 1871-1890* (1931), **Pierre Renouvin** *La Crise*

européenne et la grande guerre, 1904-1918 (1934) și **A.J.P Taylor**, *The Struggle for Mastery in Europe* (1954), istoria diplomatică era în pericol să devină o nișă istoriografică închisă în care perspectivele ortodoxe dețineau un control total.

Opinia publică și politica externă

Pe de altă parte, sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX purta marca unei formidabile transformări petrecute timp de un secol: accesul opiniei publice la politica externă. La sfârșitul Primului război mondial milioanele de foști combatanți și familiile lor constituiau un factor de presiune politică pentru care cuvintele președintelui american Woodrow Wilson – „diplomație deschisă” aveau o relevanță specială. În secolul XX opinia publică a influențat sau determinat cu mult mai multă forță desfășurarea evenimentelor internaționale. Masele participau, direct sau indirect, la realizarea politicii externe a unui stat, fenomene sociale mult mai complexe își puneau amprenta asupra relațiilor dintre țări, factorii militari, economici, financiari erau la fel de importanți ca și cei diplomatici. Toate aceste coordonate existaseră fără îndoială și în alte epoci, desfășurate mai subtil sau pe anumite paliere sociale, dar istoricii le neglijaseră în mod repetat fascinați fiind de evoluțiile personale sau ale elitelor politice. În consecință și modul de a scrie istoria relațiilor internaționale trebuia să se schimbe.

Noile studii apărute la mijlocul secolului XX au arătat un interes crescând pentru modul în care se formau percepțiile private și publice și a condus la noi apariții în câmpul istoriei diplomatice precum studiul comunității de informații și a propagandei, în mod clar disciplina devenind din ce în ce mai sofisticată. Un motiv important pentru schimbările produse în istoria diplomatică începând cu anii 60 îl reprezintă însă și schimbările în istoriografie în întregime, disciplina îndepărtându-se treptat de istoria politică spre istoria socială, economică, culturală, intelectuală.

“Noua” istorie a relațiilor internaționale

În special noua școală istoriografică **Annales** era provocatoare, ostilă în mod evident istoriei diplomatice pe care o considera nimic mai mult decât o istorie a elitelor, critică în parte adevărată deoarece istoria diplomatică încă era în mod covârșitor preocupată de “politica înaltă” și se baza în mod principal pe documentele ministerelor de externe și ale ambasadurilor lor. Totuși istoria relațiilor internaționale nu putea să se identifice cu aparatul metodologic macro-istoric propus de Annales care reducea prea mult indivizii la statistici în timp ce istoricul diplomației se confruntă cu accidentalul, cu neprevăzutul, specific naturii umane într-un efort detectivistic complicat de faptul că trăiește în mijlocul consecințelor evenimentelor, acțiunilor, deciziilor și indeciziilor studiate.

Pentru a depăși aceste limitări unii autori au început să își îndrepte atenția spre factorii militari, culturali, sociali și economici care influențează decizia în politica externă. Astfel istoricul vest-german **Fritz Fischer** în lucrarea sa *Germany's Aims in the First World War*, (1967) redeschidea dezbateră despre originile Primului Război Mondial demonstrând că ambițiile coloniale și economice ale Germaniei au

condus la izbucnirea ostilităților. Teoria a produs o dezbatere aprinsă dar perspectiva sa a arătat că studierea politicii externe în afara factorilor domestici era o gravă eroare.

Un alt factor de influență asupra istoriei diplomatice l-a reprezentat apariția relațiilor internaționale ca disciplină a științelor politice iar aplicarea metodologiilor din științele sociale la relațiile dintre state a indicat că drumul de la empirism la explicații teoretice era posibil. Istorici precum **F.H. Hinsley** (*Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations Between States*, 1963), **Christopher Thorne** (*Border Crossings: Studies in International History*, 1988) au demonstrat cât de larg poate fi cadrul analitic aplicabil istoriei diplomatice.

În plus față de influențele din interiorul disciplinei, factorii externi au avut un rol important în modificarea agendei specifice istoriei relațiilor internaționale. Al doilea război mondial, spre deosebire de primul, a fost un conflict cu adevărat global și pentru prima dată un subiect non-european – războiul din Pacific – intra în atenția istoricilor diplomației ceea ce a contribuit la deschiderea interesului pentru relațiile diplomatice dintre statele extremului orient și lumea occidentală. Interesul pentru Japonia demonstrat în lucrările unor istorici precum **Chihiro Hosoya** ("Miscalculations in Deterrent Policy: Japanese-US Relations, 1938-1941," *Journal of Peace Research* 2, 1968), **Ian Nish** (*Alliance in Decline: A Study in Anglo-Japanese Relations, 1908-23*, 1972), și Akira Iriye (*Power and Culture: The Japanese-American War, 1941-1945*, 1983) provoca o nouă modificare în câmpul istoriei relațiilor internaționale prin globalizarea acesteia.

Al doilea război mondial a fost semnificativ și pentru că prin slăbirea statelor europene și a imperiilor lor coloniale a mutat atenția istoricilor spre evenimentele globale produse în sau cu contribuția noilor state independente din Asia de sud-est și Orientul Mijlociu. Istoria complexă a decolonizării și manevrele diplomatice ale competitorilor în războiul rece a deschis zone noi istoricilor diplomației.

Evenimentele contemporane au fost deasemenea influente. Cel mai clar exemplu postbelic poate fi efectul războiului din Vietnam asupra modului în care istoricii au privit istoria relațiilor externe americane. Opoziția față de război a condus la apariția unui număr de istorici care s-au îndepărtat de relațiile rigide ale istoriei diplomatice spre o încercare de a înțelege motivațiile și ideologia din spatele politicii externe americane. Au apărut astfel lucrări asupra unor subiecte precum imperialismul american la sfârșitul secolului XIX, rolul SUA în Asia de sud-est, originile Războiului Rece, ce utilizau instrumente ale istoriei culturale, economice, sociale și care au provocat o dezbatere intensă în interiorul disciplinei. Până astăzi această dispută istoriografică poate fi urmărită în paginile revistei *Diplomatic History* aparținând prestigioasei Society of Historians of American Foreign Relations condusă de **John Lewis Gaddis**.

Răspuns ?

În concluzie, de la Ranke la Gaddis modul de a concepe istoria relațiilor internaționale s-a schimbat, așa cum s-a modificat în fapt și substanța mediului internațional. Acesta din urmă a devenit tot mai complex, statelor-națiuni li s-au adăugat entități politice supranaționale, organizațiile internaționale și-au asumat un rol tot mai important, globalizarea economică a impus noi realități iar democratizarea a permis accesul tot mai substanțial al opiniei publice la elaborarea politicii externe.

Istoria relațiilor internaționale înseamnă astăzi mai mult decât istoria relațiilor dintre statele-națiuni. Ea se ocupă nu numai cu afacerile dintre guverne ci și cu toate interacțiunile transfrontaliere (comerț, emigrație, mișcarea capitalurilor și a ideilor), cu acțiunile individuale și ale organizațiilor non-statale (companii internaționale, Crucea Roșie, Fondul Monetar Internațional etc).

În același timp istoria relațiilor internaționale înseamnă și investigarea modului cum se realizează politica externă a unui actor de acest tip. Care sunt factorii de decizie, ce rol joacă, care sunt obiectivele și instrumentele folosite pentru atingerea acestora ? Care sunt sursele interne și externe ale unui gest în politica internațională, care sunt factorii economici, militari dar și culturali sau mentali care influențează decizia ? În ce mod percepția factorilor de decizie asupra realității mediului internațional, sublimată fără îndoială din mentalul colectiv contemporan a determinat o anumită evoluție a evenimentelor pe scena internațională ?

Toate aceste întrebări și multe altele încă provoacă în egală măsură cercetătorul și publicul larg și istoria relațiilor internaționale, deși preocupată uneori de detalii obositoare, prezintă o dublă fascinație deoarece „*combină complexitatea unei table de șah cu stimulul mental al studierii iraționalității naturii umane active în politica de putere*”

Metodologie și surse

Metodologia

Metodologia istoriei relațiilor internaționale, așa cum am văzut, presupune abordări complexe și interdisciplinare. În cursul nostru vă propunem însă patru categorii principale de investigare a acestui domeniu.

1. Metoda tradițională, multiarhivistică, ce presupune examinarea documentelor oficiale disponibile pentru reconstituirea afacerilor dintre guverne și are drept rezultat cronici echilibrate ale negocierilor diplomatice.

2. Studierea politicii externe în care interesul cercetătorului se fixează asupra surselor domestice ale deciziei și sunt examinate presiunile sociale, economice și politice exercitate direct sau indirect

---

asupra politicianilor atunci când trebuie definită poziția guvernului într-o chestiune diplomatică, plecându-se de la premisa conexiunii indisolubile dintre afacerile externe și cele interne.

3. Perspectiva sistemică, în care acțiunile diplomatice sunt analizate în termeni de tipare schimbătoare ale “sistemului mondial”. Sistemul internațional este examinat pe coordonate specifice – tiparele alianțelor, strategii globale, imperialism, colonialism, relații economice ș.a. – iar la nivel regional sunt descoperite subsisteme care dezvoltă reguli proprii astfel definindu-se cadrul în care diferite state acționează.

4. Perspectiva culturală sau intelectuală, în care relațiile internaționale sunt privite drept relații interculturale. Producătorii deciziilor sunt cetățeni iar acțiunile lor sunt produse ale culturii. Mentalitatea factorilor de decizie (amintiri, emoții, prejudecăți, idei), caracteristicile culturale, diverse și uneori antagonice, manifestate la nivel de individ și/sau grup trebuie luate în considerare, analiza de acest tip oferind prețioase indicii asupra percepțiilor factorilor de decizie asupra lor și asupra celorlalți.

Sursele

Sursele istoriei relațiilor internaționale sunt extrem de variate, un avantaj considerabil asupra istoriei timpurilor mai vechi. Dar tocmai în abundența surselor contemporane stă și pericolul unor erori de interpretare. Descoperirea, clasificarea, sistematizarea și investigarea surselor istoriei relațiilor internaționale reprezintă un proces în plină desfășurare chiar dacă ne adresăm unor subiecte “mai vechi” Sfânta Alianță. Ancheta surselor primare și folosirea judicioasă a surselor secundare rămâne însă prima și cea mai importantă dintre activitățile istoricului.

Sursele primare abundă în domeniul nostru fără îndoială. Avem acces, tot mai larg odată cu trecerea timpului, la documentele diplomatice oficiale – tratate internaționale, telegrame, rapoarte, memorandumuri, transcripturi ale unor conversații oficiale sau particulare etc. Apoi nu trebuie uitate declarațiile oficiale, discursurile politice și alte intervenții publice ale factorilor de decizie. Sondajele de opinie și statisticile de diverse tipuri aduc de asemenea indicii prețioase privind politica externă a unui stat iar jurnalele personale și corespondența privată sau oficială reprezintă tot atâtea surse importante pentru istoric.

Un alt tip de surse primare îl reprezintă cel al imaginilor foto și al filmelor document (realizate de contemporanii evenimentelor respective). Astăzi avem acces la înregistrări video și corespondența electronică provenind chiar din culisele segmentelor autorizate pentru construirea politicii externe. Chiar dacă multe dintre aceste surse sunt încă sub controlul guvernelor, clasificate și doar parțial dezvăluite, în majoritatea statelor democratice există legi clare ce prevăd stocarea acestor date pentru o declasificare ulterioară.

Alte surse provin din media și cultura populară. Ziare, reviste, filme, emisiuni radio și TV pot fi esențiale pentru studierea valorilor, obiectivelor și instrumentelor ce influențează atât decizia cât și evenimentele în politica internațională.

Într-un final impus mai mult de dimensiunile expunerii decât de epuizarea subiectului, sursele literare și artistice, obiectele de diverse tipuri pot fi relevante pentru istoria relațiilor internaționale.

Unitățile de învățare

Criteriile de selecție a conținuturilor

Unitățile de învățare pe care le propune acest modul respectă obiectivele statuate prin programă și au fost selectate urmărindu-se cel puțin două coordonate: prezentarea evoluțiilor relațiilor dintre state în secolele XIX și XX din perspectivă cronologică dar și analiza proceselor de luare a deciziilor în politica externă a actorilor importanți.

Plecând de la această dublă abordare unitățile de învățare prezente în acest modul surprind atât fenomenul complex al interacțiunilor politico-diplomatice la nivelul actorilor-stat cât și ansamblul de elemente societale (economice, sociale, mentale, culturale) care determină acțiunile factorilor de decizie.

Apropierea de către cursanți a acestui tip de analiză poate avea un rol pozitiv nu numai datorită dobândirii unor abilități specifice anchetei fenomenului respectiv dar și a rafinării perspectivei generale asupra modului în care se realizează politica externă.

Titlul unităților de învățare

Unitățile de învățare din acest modul sunt următoarele.

Unitatea de învățare 1 – Congresul de la Viena și sistemul concertului european, 1814-1848

Unitatea de învățare 2 – Europa după 1848. Dificultatea menținerii echilibrului între state

Unitatea de învățare 3 – De la politica echilibrului la politica de alianțe

Unitatea de învățare 4 – Sistemul internațional de la finele veacului al XIX-lea la Primul Război Mondial

Unitatea de învățare 5 – Noua ordine internațională și problemele acesteia, 1919-1923

Unitatea de învățare 6 – Relațiile internaționale în perioada interbelică, 1923 – 1939

Unitatea de învățare 7 – Al Doilea Război Mondial

Unitatea de învățare 8 - Relațiile internaționale postbelice

Sarcinile de lucru

Tipuri de sarcini de lucru

Sarcinile de lucru sunt astfel construite încât să corespundă obiectivelor formulate prin programa de studiu. Pe parcursul modulului, veți avea de realizat o serie de activități care au ca scop dezvoltarea competențelor care sunt necesare celor care vor fi profesori de istorie.

Testele de autoevaluare

În primul rând, există sarcini de lucru care vă solicită să răspundeți la întrebări punctuale; ele sunt întrebări la care se va răspunde pe parcursul unității de învățare.

Apoi, întrebări care vă solicită să identificați, să selectați, să comparați și să ierarhizați informații.

Lucrările de verificare**Lucrările de verificare**

În sfârșit, există sarcini de lucru (de regulă la nivelul lucrărilor de verificare) care obligă pe cursanți să folosească toate cunoștințele acumulate de-a lungul unității de învățare – acestea sunt eseuri (structurate și libere). Cursanții sunt încurajați să utilizeze literatura suplimentară care, din motive de acordare cu celelalte module, a fost limitată la maxim.

Eseuri structurate și libere

Modulul conține 8 lucrări de verificare – pg. 35, 50, 70, 89, 108, 135, 155.

Localizare**Instrucțiuni privind Lucrarea de verificare**

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Dacă apar probleme

În cazul în care apar dificultăți la nivelul elaborării lucrărilor de verificare, sugerăm cursanților să reia lectura unității de învățare, de data aceasta realizând un rezumat de idei al acesteia. Apoi, să reia lectura bibliografiei indicate și să încerce rezolvarea din nou a lucrării (în cazul în care este vorba de un eseu structurat, să atingă punctele precizate întâi sub forma unor mici eseuri independente, iar la urmă să redacteze din nou eseu sub forma unei narațiuni la persoana întâia).

Criteriile de evaluare și ponderea acestora

Criteriile de evaluare care vor fi aplicate sunt următoarele:

- pentru teste de autoevaluare: corectitudinea răspunsurilor, capacitatea cursanților de a răspunde solicitării în numărul de fraze solicitate;
- pentru lucrările de verificare (în ordinea importanței): respectarea punctelor solicitate, argumente reprezentative și coerența argumentării, utilizarea informațiilor din unitatea de învățare, utilizarea de bibliografie suplimentară.

Ponderea evaluării continue este de 40%, iar a evaluării finale 60%

Bibliografie minimală

Calafeteanu Ion (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, București, Ed. Enciclopedică, 2003.

Calvocoressi, Peter, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, București, Polirom, 2003

Calvocoressi, Peter, *Politica mondială după 1945*, București, ALL, 2002

Kissinger Henry, *Diplomația*, București, All, 1998.

Istoria Relațiilor Internaționale (manual), PIKA, 1995.

McCauley, Martin, *Rusia, America și războiul rece 1949-1991*, București, Polirom, 1999

Unitatea de învățare Nr. 1

CONGRESUL DE LA VIENA ȘI SISTEMUL CONCERTULUI EUROPEAN, 1814-1848

Cuprins

1.1. Obiective	1
1.2. Introducere	1
1.3. Congresul de la Viena și noul echilibru european	2
1.4. Crize și represiune. Repere ale evoluției sistemului până la 1848	13
1.5. Noile mecanisme de gestionare a relațiilor internaționale. Sistemul concertelor	24
Sistemul Congreselor	
1.6. Bibliografie	28
1.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	28
1.8. Lucrarea de verificare	30

1.1. Obiective

- Familiarizarea cursanților cu elementele definitorii ale problematicii relațiilor internaționale în perioada 1814-1848.
- Observarea terminologiei și proiectelor specifice epocii respective.
- Identificarea dimensiunilor complexe ale constructului european post-napoleonian din perspectiva Marilor Puteri.
- Utilizarea competentă și relevantă a bagajului conceptual propriu metodologiei de analiză a perioadei studiate.
- Capacitatea de a redacta răspunsuri scurte (maximum 5 fraze) care să implice compararea de surse diferite (vizuale și scrise).

1.2. Introducere

Secolul al XIX-lea poate fi considerat ultima perioadă în care Europa a reprezentat centrul lumii cunoscute. Spre deosebire de modernitatea timpurie, veacul XIX, în materie de relații internaționale, a fost unul al oamenilor de stat preocupați nu atât de Credință ori de ideea monarhiei universale, cât de apărarea și menținerea echilibrului de putere. A fost secolul impulsului naționalist și al unei revoluții europene, iar generațiile contemporane l-au perceput probabil ca fiind o epocă a furtunii și răsculării.

Transformări internaționale în Vechiul Regim

Cu toate acestea, veacul XIX a fost unul surprinzător de stabil în planul afacerilor internaționale. Comparativ nu atât cu haosul și dezastrele secolului următor, cât cu secolele ce l-au precedat. Și asta pentru că *Vechiul Regim* (XVII-XVIII) – epoca monarhiei de drept divin și a construcției statului modern – n-a cunoscut nici pe departe o armonie și stabilitate divine. În fapt, actorii principali ai sistemului statal european au

urcat și au coborât de pe scena relațiilor internaționale cu rapiditate amețitoare. Dintre Puterile așezate indiscutabil în rândul celor Mari la Congresul de pace din Westfalia în 1648, trei – Suedia, Republica Provinciilor Unite (Olanda) și Spania – au încetat a mai fi Mari Puteri, în timp ce una – Polonia – a încetat să mai existe, înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea. Locul lor a fost luat de Rusia – imperiul nebuloasă – și Prusia, două state aproape necunoscute o sută de ani mai înainte.

Marile Puteri

În ciuda caracterului său revoluționar, ori poate tocmai de aceea, secolul XIX n-a cunoscut astfel de răsturnări de situație și de șansă. Marile Puteri care au declanșat Primul Război Mondial în 1914 au fost Marile Puteri ce organizaseră Congresul de la Viena în 1814-15. Prusia își schimbase numele în Germania, însă afară de asta, Metternich și Castlereagh, Talleyrand și Țarul Alexandru I ar fi recunoscut fără greutate amprentele europene. E adevărat, cele "Cinci Mari Puteri" aveau să devină șase în 1861 prin adăugarea Italiei, șapte chiar în 1878 odată cu acceptarea Turciei; totuși, cancelarul von Bismarck, vorbea încă în 1882 de existența a doar cinci Mari Puteri, Italia nefiind considerată esențială nici măcar pentru cele mai precare momente ale echilibrului european.

Franceza era încă limba preferată a diplomației cu toate că pierdea serios teren. Diplomații prusaci și cei austrieci vor înceta să mai corespundă cu propriile Ministere în limba franceză către 1860, italienii nu o vor face însă decât la începutul anilor '90, în timp ce rușii vor continua să-și scrie rapoartele în franceză până în preajma Conflagrației Mondiale. Secolul al XIX-lea a fost însă martorul unei graduale profesionalizări a diplomației. Apariția statului modern cu structura sa birocratică complexă și centralizată a dus la crearea Serviciilor Externe cu cariere regulate și norme privind problematice ca recrutarea, educarea, promovarea, plata și pensionarea personalului diplomatic.

1.3. Congresul de la Viena și noul echilibru european

După prăbușirea imperiului napoleonian, reconfigurarea hărții europene a fost decisă în cadrul Congresului de la Viena unde, între 1 noiembrie 1814 și 9 iunie 1815, s-au reunit reprezentanții puterilor

învingătoare (Austria, Rusia, Prusia și Marea Britanie) alături de alți 217 de plenipotențieri mandatați de Entitățile Suverane Europene, de la Principatele italiene și Orașele Libere Germane până la Ordinul Cavalerilor Teutoni și cel suveran al Cavalerilor de Malta. Principele Klemens L. W. von Metternich (1773-1859), Ministrul Afacerilor Externe al guvernului austriac, cel care avea să joace un rol de prim plan în negocierile privind stabilirea unui nou echilibru internațional, a fost amfitrionul tuturor acestor oaspeți, primiți cu fast și magnificență. Însăși compozitorul Ludwig van Beethoven, prin intermediul premierei operei *Fidelio*, și-a pus muzica în serviciul Noii Ordini.

Dincolo însă de toată această logistică impresionantă, Congresul de la Viena, grație sesiunilor plene, a activității comitetelor specializate și a celor 41 de reuniuni ale celor Cinci Mari Puteri (puterile aliate și Franța) – “forța ce guverna și avea să guverneze Europa” – a sfârșit prin a redesena sistemul internațional european, noua realitate geopolitică și teritorială fiind sintetizată în cele 121 de articole ale Actului final de la Viena (9 iunie 1815). Sistemul internațional european după colapsul imperiului napoleonic este unul marcat de opoziția fundamentală dintre Marea Britanie și Rusia, puteri preponderente în Europa (ceea ce nu echivalează însă cu o dublă hegemonie).

Interesul general a fost acela al stabilirii unei păci “durabile și juste”. În lipsa războiului dintre Marile Puteri și datorită absenței Puterilor revizioniste existau condiții favorabile realizării acestui obiectiv.

1.3.1. Actorii de prim rang la Viena și interesele lor

- Marea Britanie**
- **Marea Britanie:** promovează o politică externă realistă, empirică care evită declarațiile de principii. La momentul respectiv reprezintă singurul Imperiu colonial având puncte de sprijin în întreaga lume cunoscută. Deține supremația navală incontestabilă. Este interesată generic de afirmarea puterii sale maritime (obținerea de baze și poziții strategice suplimentare) și de apărarea echilibrului de forțe continental. Va căuta să preîntâmpine hegemonia rusă pe continent folosindu-se de o dublă barieră germanică: Prusia și Austria. Adeptă a *statu quo*-ului teritorial, nu acordă deocamdată o atenție specială naționalismelor. Este interesată, din rațiuni economico-comerciale, de soarta imperiului colonial spaniol care înseamnă potențiale piețe de desfacere latino-americane. În esență, din aceleași considerente este interesată de menținerea integrității Imperiului Otoman care apără “Drumul Mătăsii” și blochează expansiunea rusă spre Strâmtoare și accesul în Mediterana Orientală.
- Rusia**
- **Rusia** – “Imperiul nebuloasă”. Este o Mare Putere prin ostentație, prin dimensiunile terestre și capacitățile demografice. Caută supremația continentală, nu în mod necesar în formula cuceririlor teritoriale ci în aceea a asigurării unui rol de arbitru al sistemului. În imediata

proximitate, strategia vis-à-vis de Imperiul Otoman înseamnă, în esență, obținerea liberului pasaj prin Strâmători – Bosfor și Dardanele – respectiv a accesului la Mediterana, interdependente și reclamate de interesele comerciale și militar-strategice. În zona Pacificului interesele sale vizează Alaska, California și aria Vancouver-ului.

Austria

- **Austria.** Conglomerat etnic instabil, prezintă riscul unor mișcări naționale și revoluționare. Se află într-un declin relativ de putere în raport cu Rusia. Este interesată de consolidarea pozițiilor de preponderență în Peninsula Italică și în zona danubiană – germană – în cel din urmă caz pe principiul armonizării și nu al unificării.

Prusia

- **Prusia.** Puterea gardiană a Rinului, constituie unul dintre elementele esențiale ale “cordonului sanitar” ce înconjoară Franța după înfrângerea lui Napoleon I. Se opune preponderenței austriece în spațiul german fără a avea însă capacitățile necesare pentru a rivaliza cu Imperiul Habsburgic. Este interesată de accesul la Marea Nordului în defavoarea Hanovrei, legată dinastic și geostrategic de Marea Britanie. Având teritoriile separate prin “Culoarul Wesser-ului” – protejat de Actul Federal, este în căutarea propriei unități geografice.

Franța

- **Franța.** Este interesată de consolidarea regimului intern și eliminarea cât mai rapidă a ocupației străine. Urmărește reintegrarea în sistemul internațional în postura de Mare Putere pentru a-și satisface amorul propriu național și pentru consolidarea monarhiei restaurate.

1.3.2. Antagonismele

Marile Puteri au însă interese divergente și se confruntă la nivel diplomatic. Generic, se pot identifica ca înfruntări substanțiale, cu potențial impact destabilizator asupra balanței de putere, cele ce opun în plan general european Marea Britanie Rusiei, precum și cea dintre Prusia și Austria, în spațiul german.

1.3.3. Protagoniștii principali ai Congresului :

Alexandru I, Țarul Rusiei (1801-1825):

Spirit strălucitor dar superficial, vanitos, este caracterizat de un orgoliu aproape maladiv ce se traduce în nevoia de a-și lega numele de o operă importantă. Caută să joace rolul de arbitru în Europa, simbol al unei hegemonii moderate a Rusiei. Deși are la dispoziție o armată impresionantă prin dimensiuni și traversează o perioadă de stabilitate internă, se simte amenințat de o posibilă coaliție franco-austro-britanică cu funcție anti-rusă. Identifică, în egală măsură, un potențial antagonism ruso-prusac în chestiunea Saxeii.

Klemens L. W. von Metternich, Ministrul de Externe austriac (1809-1848):

Gazda și moderatorul congresului, se bucură de un mare prestigiu grație unei solide culturi și supteleții diplomatice. Conservator, ostil – grație și experiențelor personale – oricăror manifestări de tip radical-revoluționar, este adeptul “înghețării” ordinii dinastice, politico-sociale și economice restaurate. Statu quo ce se reface la Viena are, așadar, în optica sa, o triplă dimensiune: teritorială, politică și social-economică. El trebuie apărat pe toate cele trei paliere de orice subversiune revoluționară ori națională.

Robert Castlereagh, Ministrul Secretar de Stat pentru Afacerile Externe al Marii Britanii (1812-22):

Identificat de o fermitate deosebită a caracterului, curaj civic, vigoare a vederilor, realism, a demonstrat pe parcursul congresului o autoritate excepțională. A fost unul dintre cei mai importanți inspiratori și campioni ai sistemului concertat ca și instrument de gestionare a relațiilor internaționale.

Charles-Maurice, principe de Talleyrand-Périgord, Ministrul de Externe și prim-plenipotențiar al Franței lui Ludovic al XVIII-lea (1754-1838):

Politicianul corupt ce coabitează perfect cu diplomatul abil. Ministru al Consulatului și mai apoi al Imperiului napoleonian, între 1799 și 1807, artizan în 1814 al revenirii Bourbonilor, Talleyrand va reuși să convingă Congresul că perspectiva unei Franțe umilite și sensibil slăbite, în mijlocul Europei, ar fi ridicat serioase probleme în calea restaurării acelu echilibru internațional spre care conferința țintea. Participă la Congres nu doar ca reprezentant al Franței ci și ca purtător de cuvânt al Puterilor de rang mediu și secund de genul Spaniei, Suediei și Portugaliei. În special în prima fază a Congresului va specula abil pe marginea divergențelor dintre învingători, în special a celor privind chestiunea Saxeii, reușind chiar perfectarea unui tratat secret cu Marea Britanie și Austria în funcție anti-rusă și anti-prusacă. Revenirea lui Napoleon I și cele “100 de zile” vor anula însă mare parte din aceste succese diplomatice.

Ducele de Richelieu, Ministru de Externe francez, între 1815-1823:

Succesorul prințului Talleyrand, prieten personal al Țarului Alexandru I, exilat în Rusia în vremea Revoluției și a Imperiului, fost guvernator de Odessa. Va urmări aplicarea strictă a celui de al doilea Tratat de pace de la Paris. Inițiativei sale directe i se va datora reunirea celui de al doilea Congres, cel de la Aix-la-Chapelle (1818) ce pune capăt ocupației militare în spațiul francez și sancționează readmiterea Franței în sistemul concertat.

Negociatori pentru Prusia au fost **prințul-cancelar Klaus August von Hardenberg** și **von Humbolt**, iar pentru Rusia, alături de Țarul Alexandru I, Ministrul de Externe, **Nesselrode** și ambasadorul la Viena, **Rasoumoffski**.

1.3.4. Temele esențiale ale Congresului:

Echilibrul de forțe

Principiile: principiul echilibrului de forțe : esențial pentru stabilitatea sistemului internațional, presupunea, în puține cuvinte, prevenirea hegemoniei unipolare sau multipolare. Altfel spus, nici una dintre Puteri nu trebuia să ajungă în poziția de a putea impune voința sa tuturor celorlalte. Deliberările Congresului de la Viena pe această temă vor conduce, în intervalul de timp imediat următor, la instrumentalizarea principiului echilibrului de forțe.

Echilibrul compensațiilor

Echilibru satisfacțiilor - compensațiilor (subînțeles): s-a bazat pe consens și pe adevărată morală și a presupus satisfacerea principalelor revendicări ale puterilor de același ordin prin raportarea la statu quo. Finalitatea a fost absența ulterioară a unor puteri revizioniste, respectiv configurarea unui sistem internațional stabil. Referindu-se la natura și scopurile principale ale reuniunii de la Viena, cavalerul de Gentz, colaboratorul lui Metternich și Secretarul Congresului, nota într-un memorandum din 12 februarie 1815 următoarele: "Frazele pompoase de genul 'reconstrucția ordinii sociale', 'regenerarea sistemului politic al Europei', 'pace durabilă bazată pe o justă distribuție a forței', etc. sunt pronunțate pentru a liniști poporul și pentru a da un aspect de demnitate și măreție acestei solemne adunări; dar adevăratul scop al Congresului e de a împărți între învingători prada învinșilor".

Cod de conduită internațională: subordonarea interesului național interesului general în vederea menținerii stabilității sistemului.

Principiul legitimității

Principiul legitimității: a presupus reinstalarea vechilor dinastii "legitime" alungate și deposedate de Revoluție și Imperiu în Domeniile lor istorice, precum și restaurarea formelor tradiționale (de dinainte de 1789) de viață politică, socială și economică. Constituie importante excepții de la aplicarea principiului legitimității: dispariția Sacrului Imperiu Roman de neam German, dispariția Regatului independent al Poloniei, dispariția Republicilor tradiționale italiene (Veneția, Genova, Lucca), uniunea Norvegiei cu Suedia, crearea unui Regat al Țărilor de Jos ce se substituie Republicii Provinciilor Unite, nerestituirea insulei Malta Ordinului cavaleresc omonim etc.

1.3.5. Deciziile majore ale Congresului:

Franța

Franța, deși admisă în rândul factorilor de decizie, a pierdut toate cuceririle Revoluției și Imperiului revenind, într-o primă fază, la frontierele din 1792, după cele "100 de zile", la cele din 1789. A redobândit în schimb o parte din fostul patrimoniu colonial: Martinique și Insula Bourbon, plus Guyana franceză de la Portugalia și Guadelupa de la Suedia. Congresul a sancționat reîntoarcerea dinastiei de Bourbon pe tronul Franței, în persoana regelui Ludovic al XVIII-lea (1814-24). A fost constrânsă, de asemenea, să plătească o despăgubire de război în valoare de 700 de milioane de franci și să suporte ocupația militară până în 1818.

Țările de Jos

Regatul Țărilor de Jos (în relație directă cu chestiunea italiană): S-a născut prin unificarea fostelor teritorii ale Republicii Provinciilor Unite cu cele belgiene (Flandra, Brabant, Hainaut), plus Marele Ducat de Luxemburg, din inițiativa și ca punct esențial al strategiei britanice continentale, de izolare a Franței. Raționamentul geostrategic principal: crearea unui puternic stat tampon care să împiedice pe viitor o eventuală expansiune a Franței spre Nord. Noul Regat al Țărilor de Jos a recuperat o parte din posesiunile coloniale ale defunctei Republici a Provinciilor Unite: Java și Antilele, cedând în schimb, cu titlul de despăgubiri de război, Colonia Capului și Ceylonul Marii Britanii. Austria a abandonat în acest aranjament teritoriile ereditare belgiene primind în schimb Iliria și recunoașterea influenței exclusive în spațiul italian. Decizia n-a creat nici un antagonism imediat între Marile Puteri.

Polonia

Polonia și Saxa : În cadrul lucrărilor Congresului Rusia a reclamat aproape întreg teritoriul fostului Regat Polonez invocând efortul militar depus în războiul anti-napoleonian. În contra-partidă, Austria a încercat să prevină o atare finalitate: o Polonie dominată total de Rusia. Pe de o parte din teama de un naționalism polonez activ și de o contaminare revoluționară, pe de altă parte pentru că ar fi însemnat o pierdere de putere relativă vis-à-vis de Rusia. Prusia, interesată primordial de spațiul german a căutat sprijinul Rusiei în chestiunea Saxeii, presând în schimb Austria să accepte pretențiile ruse asupra Poloniei. Austria a căutat la rândul ei sprijinul Prusiei propunând cooperarea în chestiunea Saxeii în schimbul cooperării în chestiunea Poloniei. Imposibilitatea stabilirii consensului în prima fază a dezbaterilor Congresului a condus la conturarea antagonismelor: Prusia s-a raliat Rusiei în timp ce Austria s-a apropiat de Marea Britanie. Instrumentalizarea acestui antagonism, grație și manevrelor abile ale plenipotențiarului francez, Talleyrand – interesat de scindarea coaliției învingătoare – a însemnat Tratatul secret de alianță defensivă contra Rusiei și Prusiei semnat de Marea Britanie, Austria și Franța la 3 ianuarie 1815.

Echilibrul compensațiilor: Alexandru I a reușit să ajungă în cele din urmă la un compromis direct cu Austria, cu prevederea de compensații acceptabile pentru Prusia. Împărțirea Poloniei în februarie 1815 a însemnat: crearea orașului liber Cracovia; apariția Regatului autonom al Poloniei (2/3 din vechiul regat), plasat sub protectorat rus și inclus în granițele imperiului țarist; Galiția a revenit Austriei, iar Prusia a primit Posen și compensații – Pomerania suedeză și teritorii în regiunea Rinului.

Prusia a abandonat așadar Rusiei partea de teritorii poloneze pe care o reclama, obținând în schimb Thorn, Danzig precum și jumătatea de nord a Saxoniei, al cărei rege a fost pedepsit astfel pentru sprijinul acordat lui Napoleon.

Congresul a recunoscut Rusiei achizițiile teritoriale dobândite anterior în detrimentul Suediei respectiv al Imperiului Otoman: Finlanda, ocupată în 1809 și Basarabia, în 1812. Imperiul țarist și-a împins astfel frontierele cu 400km spre Occident.

Germania

Chestiunea germană: consensul ce s-a conturat pe parcursul lucrărilor Congresului cu privire la spațiul german a fost: "NU unei Germanii unificate", neliniștitoare pentru toți actorii sistemului, mari sau mici. Sacralul Imperiu Roman de Neam German a fost înlocuit de o Confederație Germanică în care preponderența revenea Austriei și Prusiei.

Dieta de la Frankfurt

Formula aleasă în final a fost așadar una federală, organismul comun fiind reprezentat de Dieta de la Frankfurt a cărei președinție a revenit Austriei. Pornindu-se de la precedentul napoleonian și operându-se o decimare administrativă, numărul statelor germane a fost redus de la peste 360 la 39, acela al orașelor libere de la 51 la 4, Principatele și Electoratele eclesiastice nefiind restabilite. Anticul Electorat al Hanovrei, ridicat la rangul de regat, a fost restituit Casei Regale britanice cu titlul de feudă ereditară. Au devenit state membre ale Confederației Regatul Țărilor de Jos, căruia îi fusese atribuit Marele Ducat de Luxemburg, și Danemarca căreia, în schimbul Norvegiei îi fuseseră cedate Ducatele Holstein și Lauenburg, sursă de lungi și grave complicații viitoare. Prusia a dobândit astfel controlul în Nordul Germaniei, un control dublu mandatat (formal), în numele Confederației și al Europei. Austria și-a consolidat la rândul ei poziția în zona danubiană. Antagonismul austro-prusac a fost evident pe parcursul dezbaterilor, în câteva luni evoluându-se de la o Confederație Germanică bazată pe un puternic dualism hegemonic (octombrie 1814) la una fondată pe un dualism informal (mai-iunie 1815). În condițiile în care Prusiei îi lipseau capacitățile necesare unei rivalități deschise cu Austria finalitatea a fost, inevitabil, recunoașterea preponderenței Vienei, fapt ce nu a anulat însă hegemonia de facto a celei dintâi în Nordul Confederației. De remarcat: multe dintre statele de rang secund germane au fost inițial ostile Confederației, modificându-și poziția doar ca urmare a presiunilor Marii Britanii.

Confederația Germanică

Italia

Spațiul Italian: Peninsula Italică a fost divizată în șapte entități. Dispar Republicile Venezia, Genova și Lucca. Regatul Sardiniei este restituit lui Vittorio Emanuele di Savoia (1802-21), fiindu-i anexată Liguria. Zona lombardo-venetă intră în posesiunea Austriei care, de facto, domină și influențează politica întregii peninsule. Ducatele Parma, Piacenza, Guastella sunt acordate cu titlu viager Mariei Luiza de Habsburg, Modena Arhiducelui Francisc d'Este, iar Marele Ducat al Toscanei revine Marelui Duce Ferdinand, nepotul împăratului Francisc I de Habsburg. Regatele de Napoli-Sicilia îi sunt restituite lui Ferdinand al IV-lea de Bourbon care devine Regele celor Două Sicilii sub numele de Ferdinand I (1815-25), statul italian fiind legat de Austria printr-un tratat de alianță militară. Statul Pontifical, reîntregit cu Legația Bologniei și mare parte din aceea a Ferrarei, i-a fost restituit Papei Pius al VII-lea (1800-23). Din perspectiva echilibrului și a influențelor geopolitice, Franța pierde temporar orice pondere în microsistemul italian. Austria, principala beneficiară, face din nordul Italiei nu doar un corp intermediar între ea și Franța, ci un real glacis strategic, dominând direct zona Lombardo-Venetă, spațiul cel mai vast și mai bogat al peninsulei. Reconfigurarea

hărții peninsulei nu crează antagonisme între cele patru Mari Puteri învingătoare: singura insatisfacție temporară la nivel sistemic ține de excluderea Franței și a Regatului sard.

Marea Britanie

Marea Britanie nu a avansat pretenții teritoriale pe continentul european obținând în schimb recunoașterea suveranității asupra unor puncte strategice ca Insula Malta, Heliogoland, Insulele Ionice (formal, protectoratul fiind recunoscut ulterior printr-un tratat semnat la 5 noiembrie 1815), Capul Bunei Speranțe și Ceylon (cedate de Regatul Țărilor de Jos), insulele Mauritius, Tobago, Santa Lucia (cedate de Franța ca despăgubire de război), Trinidad (cedat de Spania ca despăgubire de război). Grație achiziționării insulelor Heliogoland în Marea Nordului și uniunii personale cu Regatul Hanovrei, guvernul britanic ajunge să dispună și de importante baze strategice de-a lungul coastelor Europei septentrionale.

Alte decizii

1.3.6. Observații finale

- La Congresul de la Viena nu a fost admisă participarea Imperiului Otoman, excludere dorită și impusă în principal de Rusia ce considera Orientul European drept zonă exclusivă de influență.
- Spațiul elvețian a constituit și el obiectul dezbaterilor Congresului: numărul cantoanelor a fost sporit de la 19 la 22 prin adăugarea Genevei, Wallis-ului, și a Neuchâtel-ului. Din rațiuni geostrategice ținând de apărarea stabilității sistemului, Confederația Helvetă a fost neutralizată (neutralitate perpetuă) prin decizia unanimă a Marilor Puteri.
- Congresul a dezbătut și chestiunea comerțului cu sclavi, introdusă în agenda problemelor comune la insistențele Marii Britanii. Cum un consens în acest sens nu a putut fi atins, în special datorită opoziției Franței, Congresul s-a rezumat să condamne, în februarie 1815, comerțul cu sclavi ca fiind incompatibil cu civilizația și drepturile omului. Până în 1819, Marea Britanie a reușit să determine Spania și Portugalia – prin intermediul unor tratate bilaterale – să abolească traficul de sclavi.
- Un comitet special a dezbătut asupra regimului fluviilor europene, Congresul afirmând principiul liberei navigații pe fluviile internaționale Rin, Dunărea și Vistula.

Actul final de la Viena a fost semnat de plenipotențiarilor celor cinci Mari Puteri și de cei ai Spaniei, Portugaliei și Suediei la 9 iunie 1815. Deși sigilat simbolic pentru perpetuitate, Congresul n-a avut ambiția să “înghețe” definitiv o realitate dată, consemnându-se posibilitatea alterării ulterioare a statu quo-ului teritorial precizat, pe baza consensului unanim al celor patru (cinci din 1818) Mari Puteri (Marea Britanie, Rusia, Austria, Prusia și Franța).

1.3.7. Probleme cu potențial risc pentru ordinea stabilită

Naționalismul – Idealurile naționalității și autodeterminării popoarelor, stimulate pe parcursul luptei antinapoleoniene, au rămas străine criteriilor de reglementare și gestionare a relațiilor internaționale. Trasarea frontierelor la Viena a ignorat aproape total tradițiile, etniile, limba și cultura popoarelor făcând în multe cazuri imposibilă coincidența Stat-Națiune. Deși încă lipsite de vigoare în 1815, mișcările naționale nu vor întârzia să producă efecte perturbatoare pentru sistemul internațional: spațiul german (1819) și italian (1820); războiul de independență grec (1821-1823), secesiunea Belgiei (1830) etc.

Liberalismul politic: (opus principiului legitimității) vizând afirmarea și asigurarea libertăților naturale și civile ale individului, propunea – teoretic – reformarea în cadrul Statelor restaurate, fără a pune în discuție, în mod necesar, statu quo-ul teritorial. În practică, triumful liberalismului politic va conduce la alterarea ordinii stabilite la Viena.

Noua ordine europeană stabilită prin Congresul de la Viena

(Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2001, pg.316)

Test de autoevaluare 1

Observând harta răspundeți la următoarele întrebări:

1.1. Ce state noi au fost create de Congresul de la Viena?

.....
.....
.....

1.2. Ce state au obținut mărimi teritoriale?

.....
.....

1.3. Ce criterii-principii au stat la baza resistemării europene?

.....
.....
.....

1.4. Ce instrumente de securitate colectivă au fost create pentru apărarea ordinii stabilite?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

1.3.8. Construcția diplomatică a Congresului de la Viena

1. **Tratatul de la Chaumont** din 9 martie 1814 ce perfectează alianța defensivă anti-napoleoniană (pentru 20 de ani) între Marea Britanie, Rusia, Prusia și Austria.

2. **Primul Tratat de pace cu Franța – Paris**, 30 mai 1814 caracterizat de o evidentă clemență vis-à-vis de Franța (restaurarea dinastiei de Bourbon, revenirea la frontierele din 1792, lipsa reparațiilor de război). Negocierile au vizat și chestiunile teritoriale generale, problema constituirii unui Mare Regat al Țărilor de Jos, precum și o serie aspecte legate de diferendele coloniale.

3. **Actul final de la Viena**, 9 iunie 1815 – Acordul post-război principal.

**Tratatul Sfintei
Alianțe**

4. **Sfânta Alianță [Tratatul]** (26 septembrie 1815) stipulat la Paris din inițiativa Țarului Alexandru I, a reunit inițial Rusia, Austria și Prusia. Au aderat ulterior, alături de Franța, majoritatea statelor monarhice cu excepția Marii Britanii și a Statului Pontifical. Principiile creștine enunțate au permis Rusiei să mențină excluderea Imperiului Otoman din sistemul european.

- Documentul, deși extrem de confuz, s-a dorit a fi baza de pornire pentru construirea unui instrument colectiv de securitate, el auspicând forme de colaborare internațională la nivel dinastic pe

baza matricei creștine comune civilizație europene.

- Pactul va fi instrumentalizat grație eforturilor cancelarului austriac Metternich, prin afirmarea și consacarea parțială a principiului legitimității, respectiv a principiului intervenției (în afacerile interne ale Statelor Suverane pentru a se preîntâmpina - inclusiv prin recursul la forța armată – destabilizarea regimurilor legitime de către mișcările naționale sau radical-revoluționare).
- În concret, eforturile artizanilor principali ai Sfintei Alianțe au vizat extinderea obligațiilor și responsabilităților Marilor Puteri de o asemenea manieră încât să subînțeleagă nu doar apărarea statu quo-ului teritorial stabilit prin Actul final de la Viena, ci și a ordinii politico-sociale restaurate.

5. Al doilea Tratat de pace cu Franța – Paris, 20 noiembrie 1815

Conține clauze mult mai severe, deși păstrează elementele esențiale ale primului instrument. Franța este readusă la frontierele din 1789 și sunt introduse elemente de control ale puterii franceze: plata unei indemnizații de război menită să folosească la construcția de fortificații la frontiera cu Regatul Țărilor de Jos și în spațiul german ce urmau a fi ocupate de o armată coalizată de 150.000 soldați, subvenționată de Franța.

6. **Quadrupla Alianță [Tratatul]** – 20 noiembrie 1815: instrumentalizează alianța dintre Marea Britanie, Rusia, Austria și Prusia, dirijată contra Franței (reînnoirea tratatului de la Chaumont). S-a precizat la inițiativa Ministrului britanic de Externe, Castlereagh, în răspuns la Sfânta Alianță.

- Poate fi considerată embrionul *sistemului concertat* – un instrument de securitate bazat pe sistemul directoratului. La origine, înseamnă o ligă permanentă mandatată să asigure respectarea prevederilor celui de al doilea tratat de la Paris, să împiedice revenirea lui Napoleon I sau a unui membru al familiei sale pe tronul Franței, și să ia măsurile necesare în caz de tulburări revoluționare în spațiul francez.
- Evoluția sa ulterioară va conduce la instituirea unui sistem de conferințe periodice ale reprezentanților celor cinci Mari Puteri, al căror scop – vădit managerial – va fi apărarea stabilității sistemului și asigurare păcii (îndatoriri colective).

1.3.9. Congresele circumscrise “epocii congresului” (1815-1822)

Epoca
“congreselor”

Aix-la-Chapelle (1818): a pus capăt ocupației militare aliate în Franța și a decis admiterea acesteia în concertul european;

Troppau (1820): a fost ocazionat de tulburările revoluționare de la Napoli (Protocolul de la Troppau, semnat de Rusia, Austria și Prusia, a

instrumentalizat principiul intervenției, marcând în același timp prima ruptură deschisă între Marea Britanie și Sfânta Alianță – dezavuarea oficială a principiilor Alianței de către Ministrul britanic de externe, Castlereagh). Franța s-a asociat poziției britanice refuzând să subscrie declarația de la Troppau. Austria a eșuat în tentativa de a obține legitimarea intervenției sale militare în Peninsula Italică.

Laybach (1821): a reluat deliberările inițiate la Troppau privind mișcările revoluționare din Regatul celor Două Sicilii. Invocând cererea de ajutor adresată Congresului de regele Ferdinand al IV-lea de Bourbon, Austria a obținut în final asentimentul Rusiei și al Prusiei pentru o intervenție militară în sudul peninsulei italiice, intervenție consumată la finele lunii martie 1821.

Verona (1822): s-a reunit pentru a decide în privința tulburărilor revoluționare din Spania mandatând intervenția militară franceză în peninsulă. Soluția a fost respinsă și condamnată de Marea Britanie care a opus un *veto* decis oricărei extinderi a acțiunii represive la Portugalia. A marcat disocierea definitivă a guvernului englez de politica Sfintei Alianțe.

Test de autoevaluare 2

2.1. Indicați principiile care trebuiau respectate în cadrul Sfintei Alianțe.

.....
.....
.....

2.2. Menționați instrumentul diplomatic prin care va funcționa Quadrupla Alianță.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

1.4 Crize și represiune

1.4.1. Repere ale evoluției sistemului până la 1848

Anii de după Congresul de la Viena, până la 1848 au creat bazele pentru o restructurare a cadrului european din punct de vedere economic, social și politic. A fost o perioadă în care faptele și evenimentele au dobândit o amplă relevanță pe tot continentul provocând transformări instituționale și teritoriale în orice parte a Europei. De la Congresul de la Viena la mișcările din 1830 și succesive, după zguduiriile din 1830-31, până la 1848, panorama europeană a fost dominată de o perioadă de relativă pace în relațiile dintre State.

La nivel diplomatic, al raporturilor dintre State, principiul echilibrului continental a fost reopus cu variația esențială – cu valențe

revoluționare chiar – a instrumentalizării lui. În rândul Puterilor de prim ordin Franța a ieșit desigur redimensionată, a crescut influența polului austriac și a Rusiei, Marea Britanie menținându-se în continuare în postura de garant al balanței de forțe. Acțiunea Statelor Unite era încă marginală, în timp ce unele state asiatice ca Japonia și China se mențineau într-o poziție de izolare. În ciuda faptului că globalizarea economiei era o realitate, iar sfera politicii internaționale tindea la rândul ei spre mondializare, conducerea proceselor geopolitice era încă eurocentrică.

Restaurația

Restaurația a definit acea perioadă a istoriei europene de după epoca napoleoniană până la revoluțiile din 1830-31. Anii ei acoperă așadar neliniști, așteptări, transformări subterane, dezvoltarea latentă dar nici un moment stopată a mișcării liberal-revoluționare activate de Revoluția industrială engleză și de Revoluția Franceză. Dacă pentru 15 ani a părut că o asemenea mișcare putea fi sufocată, în ciuda înfrângerii a numeroase tentative de insurecție (în Spania, în Italia, în Rusia), au existat și evidente semne (independența Greciei) ale rupturii echilibrului creat de Metternich prin sistemul congreselor.

Au fost mișcările din anii '30 și consecințele lor cele care au activat profunde transformări în cadrul sistemului european. Revoluția de la Paris, din iulie 1830 a generat o serie mișcări victorioase (Belgia, Statele germane) sau înfrânte (Polonia, Statul Pontifical), dar înainte de toate a modificat geografia puterilor făcând să apară o fractură între Puterile liberale occidentale (Marea Britanie și Franța) și cele conservatoare din Centru și Est (Austria, Prusia, Rusia). Viața internă a Țărilor europene va însemna împletirea în varii moduri a tematicilor sociale (prevalente în Vest) cu cele naționale (prevalente în Est).

Anul 1848 va fi un an dens în evenimente politice, aducând pentru liberali, democrați, revoluționari o alternare frenetică de speranțe și deziluzii. Chestiunile sociale și naționale ce apăruseră în deceniile precedente vor erupe la Paris, Berlin, Viena, Milano, Roma, Veneția, Praga, Budapesta, București. Victoria în ultimă instanță a reacțiunii nu va putea masca nașterea de noi forțe sociale și nu va putea, mai ales, bloca revendicările naționale, chiar dacă-și va pune asupra lor marca moderației.

Spania

1.4.2. Mișcările revoluționare din Spania și Italia, 1820-21

Scânteia mișcărilor revoluționare din 1820-21 a venit din Spania. La Cadiz, în 1812, susținătorii Bourbonilor aprobaseră o Constituție profund democratică. Deși fusese abrogată de Ferdinand al VII-lea în momentul revenirii pe tron, rămăsese un punct de referință pentru liberalismul spaniol și european, în contrapartidă la cea franceză (acordată de Ludovic al XVIII-lea în 1818) prin comparație cu care rezulta a fi radicală. Se organizaseră în Spania două societăți secrete, una moderată (Masoneria), cealaltă democratică (Carboneria), ambele recrutând și operând masiv în cadrele armatei.

După mai multe tentative eșuate de revoltă, ce, între altele, avuseseră drept consecință inflamarea agitației societăților și organizațiilor secrete italiene, la 1 ianuarie 1820 trupele spaniole concentrate la Cadiz pentru a servi la stingerea rebeliunii din coloniile sud-americane, au sfârșit prin a se revolta cerând repunerea în vigoare a Constituției din 1812. În martie, Regele a trebuit să consimtă și să o concedieze. Mișcarea s-a propagat destul de repede în Portugalia. Juan al VI-lea, ce se afla încă la Rio de Janeiro unde se transferase în 1808 în momentul invaziei napoleoniene, a fost constrâns și el de Cortesuri să acorde o Constituție.

Italia

Ecoul mișcării din Spania a fost extrem de puternic în Peninsula Italică, intensificându-se propaganda carbonară pe lângă militari. Inițiativa răsculării a fost luată la 1 iulie 1820 de către doi sublocotenenți (Morelli și Silvati) ai regimentului din Nola, în Regatul celor Două Sicilii, lor alăturându-se în scurtă vreme și alte trupe, inclusiv din rândul celor trimise de guvern împotriva lor. În fruntea rebelilor s-a plasat generalul Guglielmo Pepe. Regele Ferdinand I a fost constrâns să promită că va concedia Constituția și la numit vicar (locțiitor) pe fiul său Francesco.

Acesta din urmă a fost cel care a enunțat și promulgat cartă constituțională la 6 iulie 1820, chemându-i la guvernare pe exponenții moderaților, deja legați de Murat, ostili radicalismului și adepți ai statului administrativ. Noul guvern constituțional a organizat alegeri pentru un Parlament napoletan modern ce va ajunge să funcționeze efectiv cinci luni, având o intensă activitate legislativă.

Știrea acordării constituției a provocat însă o insurecție la Palermo, în cursul lunii iulie, mișcarea extinzându-se mai apoi la Agrigento. Unificarea celor două Regate (Napoli și Sicilia) crease nemulțumire în rândul aristocrației din insulă, care-și pierdea astfel autonomia și independența, în timp ce Palermo din capitală se vedea redusă la centru administrativ de provincie. Nu se realizase, după 1815, o asimilare completă, instituțiile napoletane fiind rău primite în Sicilia. Noul Minister constituțional n-a vrut să recunoască însă autonomia insulei fiind decis să potolească rebeliunea cu forța. Parlamentul napoletan, odată ales, a refuzat la rândul său să recunoască un statut de autonomie insulei.

Austria, puterea direct interesată de acest spațiu, a reacționat cu prudență, cancelarul său Metternich supunând chestiunea napoletană atenției puterilor aliate (Sfânta Alianță) în cadrul a două Congrese. La Troppau (octombrie-noiembrie 1820) Rusia, Austria și Prusia au instrumentalizat prin intermediul Protocolului omonim dreptul de a interveni pentru a restabili ordinea politico-socială în Statele în care suveranii legitimi ar fi fost răsturnați. Marea Britanie și Franța au respins însă principiul enunțat de protocolul amintit, dezavuând implicit orice intervenție militară în Peninsulă. În lipsa unui consens la nivelul concertului european, Metternich a căutat să legitimizeze intervenția austriacă invocând "solicitările" și aprobarea lui Ferdinand I de Bourbon.

**Congresul de la
Laybach și
intervenția
austriacă**

Un al doilea Congres a fost convocat pentru luna ianuarie 1821 la Lubiana – Laybach, fiind invitați toți suveranii italieni. Regele celor Două Sicilii a obținut de la Parlamentul napoletan autorizația de a se deplasa la Laybach, declarând că vrea să asigure poporului său o constituție “înțeleaptă și liberală”. Însă, odată ajuns în localitatea slovenă în care se reunise Congresul, a solicitat intervenția militară austriacă. Parlamentul din Napoli a decis să reziste: dar exaltarea carbonară, care a împiedicat căutarea unui acord pacific pentru evitarea ciocnirilor militare, nu era împărtășită de populație la nivelul căreia prevalau neîncrederea și deziluzia față de sistemul constituțional. La 23 martie 1821 Austriecii au intrat în Napoli, după o scurtă ciocnire la Rieti cu armata napoletană condusă de Guglielmo Pepe. După acest precedent, reprimarea altor mișcări similare a fost mult mai ușoară pentru austrieci.

În Piemont, convingerea eronată că expediția contra insurgenților napoletani ar fi comportat o slăbire a garnizoanelor austriece în Lombardia, i-a împins pe conjurați la acțiune. Mișcarea a debutat la Alessandria la 9 –10 martie 1821. A fost proclamată Constituția spaniolă din 1812, fiind invocată unitatea Italiei și războiul contra Austriei. La 12 martie soldații și ofițerii insurgenți au ocupat citadela militară din Torino. Regele Vittorio Emanuele I a abdicat indicându-l pe Carlo Alberto drept regent (Carlo Felice, fiul său, fiind absent). Carlo Alberto, ce fusese informat asupra preparativelor insurecției dar menținuse o atitudine oscilantă, a acceptat în final Constituția constituind un nou guvern ce-i includea și pe unii dintre liderii mișcării (Santorre di Santarosa). Carlo Felice a respins însă orice inovație, dezavuuându-l pe Carlo Alberto și somându-l să se alăture imediat trupelor rămase fidele dinastiei. În lipsa unei ridicări populare în favoare insurgenților, armata piemonteză a avut o victorie facilă asupra trupelor revoluționare, la 8 aprilie 1821. La 9 aprilie Austriecii au pătruns la rândul lor în Piemont, menținând mai apoi garnizoane până în 1823.

**Congresul de la
Verona și
intervenția
franceză**

Intervenția în Spania a puterilor aliate a fost decisă la Congresul de la Verona din 1822. A fost Franța oficială (membră a Sfintei Alianțe din 1818), de pe acum ultraconservatoare, cea care și-a asumat responsabilitatea intervenției militare. Premierul Villèle, instalat în septembrie '22, deși un om al prudenței și al păcii, a sfârșit prin a ceda presiunilor Ministrului de Externe, de Montmorency, ce vroia Franța prezentă în războiul din Spania, contra Cortesurilor, pentru Ferdinand al VII-lea. Mult mai celebrul Chateaubriand, ambasador la Londra și plenipotențiar la Verona alături de Montmorency în acea toamnă (Ministru de Externe la finele lui decembrie), a lucrat și el pentru războiul ce avea să fie decis în ianuarie 1823 – nu din fidelitate pentru Sfânta Alianță, cum v-a mărturisi într-o scrisoare din 31 octombrie 1822, ci pentru prestigiul “internațional” al Franței și al Monarhiei: *revolta din Spania era ocazia, poate unică, “de a reașeza Franța în rândul Puterilor Militare și de a reabilita cocarda albă într-un război scurt, aproape fără pericol, către care opinia [majoritară – n.n] a roialștilor și a armatei” împingea Franța oficială.*

Din perspectiva strategiei de politică externă, guvernul transalpin a vizat în principal să contrabalanseze, prin intermediul influenței în Spania vecină, consolidarea hegemoniei austriece în Peninsula Italică. Revoluția de la Cadiz au fost învinși și îngenunchiați în vara lui 1823 (Trocadero, lângă Cadiz, 31 august 1823). La asediul Cadizului a participat și Carol Albert, Regentul Piemontului, doritor a-și răscumpăra păcatele datorate trecutelor simpatii pentru liberali. În Portugalia intervenția lui Don Miguel, moștenitorul reacționar al tronului, a condus la abolirea Constituției.

Test de autoevaluare 3

3.1. Precizați principala cerere politică exprimată de revoluționarii din Spania și Italia.

.....
 .....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

1.4.3. America Latină, Statele Unite și Doctrina Monroe (1823)

În 1815 Statele Unite erau singura republică în întreaga emisferă vestică. În următorii șapte ani aproape întreaga arie continentală din Canada până la Capul Horn s-a eliberat de controlul european, majoritatea statelor independente născute din mișcările de emancipare fiind republici.

În secolul al XVIII-lea America Latină a avut puține puncte de contact cu Statele Unite, și mai nimic în comun. O masă inertă de servi indieni, sclavi negri și mețiși era exploatată de o pătură guvernativă restrânsă de Castilieni acomodată cu ideea de a fi condusă de viceregi spanioli pe baza legilor Indiilor de Vest. Cei câțiva din sânul acestei elite, ca Simon Bolivar sau Francisco de Miranda, care aspirau la ceva diferit și mai bun erau forțați să trăiască în exil.

În 1808, când Napoleon a invadat Spania, gustul Americii Latine pentru libertate a căpătat apetit pentru mai mult. Elita conducătoare, refractară la ideea de a se supune uzurpatorului francez, a format o serie de *juntas* – adunări provizorii - profesând că va governa America latină în numele lui Ferdinand al VII-lea până la restaurarea acestuia. Către 1812 toate provinciile principale erau independente de facto în raport cu Spania. Comerțul lor s-a deschis către lume, la fel cum intelectul lor s-a deschis către ideile moderne. Primii care au profitat de această deschidere au fost, oarecum natural, americanii și britanicii. Congresul Statelor Unite a aprobat trimiterea de ajutoare bănești pentru sinistrații unui cutremur în Venezuela, în timp ce primul ziar în Chile a fost pus pe picioare de noii veniți de la New York. Porturile sud-americane au fost invadate în scurtă vreme de un număr atât de mare de nave comerciale yankee încât președintele Madison a trebuit să numească consuli la Buenos Aires și Caracas între 1810-12.

**Relațiile dintre
SUA și America
Latină**

Restaurația spaniolă

Restaurarea lui Ferdinand al VII-lea în 1814 i-a luat prin surprindere pe liderii sud-americani, care au respins cererea de supunere necondiționată. Cum suveranul spaniol avea însă o armată și o flotă la dispoziție, el a reușit să ocupe până către 1816 toate statele, mai puțin La Plata (Argentina), restaurând sistemul colonial spaniol. José de San Martín a fost cel care a reușit să țină în viață mișcarea de emancipare în îndepărtata și recent organizata provincie La Plata. În ianuarie 1817 el și-a început marșul epic peste Anzi alături de 3500 de oameni, sute de animale și câteva piese de artilerie. La Chacabuco pe coasta Pacificului a reușit să înfrângă armata regalistă. Chile a fost eliberat și organizat ca republică sub Bernardo O'Higgins – fiul unui soldat irlandez în serviciul Spaniei – ca suprem dictator.

Revoluțiile

Între timp, Simon de Bolívar a întins revoluția în toată valea fluviului Orinoco, elaborând o constituție democratică pentru Republica Venezuela. Argentina și Chile, după afirmarea și stabilirea propriei independențe au venit în ajutorul provinciei Peru, la finele lui 1820. Bolívar la rândul său a împins armatele la vest de Orinoco transformând teritoriul eliberat în Marea Republică Columbiană. Subordonatul său, generalul Sucre, a intrat în triumf la Quito în mai 1821. În septembrie 1822 Dom Pedro de Braganza a proclamat independența Braziliei, în timp ce o răscoală a garnizoanei spaniole la Vera Cruz l-a forțat pe vicerege să accepte un tratat ce afirma independența Mexicului și a Americii centrale. Astfel, până în toamna lui 1822, America de la Marile Lacuri până la Capul Horn era independentă (suveranitatea europeană se menținea în Belize, Guiana și Bolivia).

Doctrina Monroe

Colapsul Imperiului Spaniol a condus în mod direct la Doctrina Monroe. Către 1823 devenise clar că Spania nu mai putea forța coloniile sale rebele să revină la fostul lor statut. Mai mult ca niciodată, interesele Marii Britanii și ale Statelor Unite au convers în această ocazie: intervenția monarhiilor autocrate europene în America Latină, în numele Spaniei, trebuia prevenită în mod necesar. Presată de țarul rus Alexandru I, Franța era pe cale să invadeze Spania pentru a pune capăt revoluției. Mai mult, Ministrul francez de Externe, Montmorency, avea chiar o serie de strategii schițate cu privire la America Latină, strategii vizând impunerea acolo a formei de guvernământ monarhice, autoritare, ce prevala pe continentul european.

În sânul Concertului Marilor Puteri europene, Marea Britanie, cu toate că nu intenționa să riște un război, s-a opus în mod categoric intervenției franceze în Spania. Deși nu era un promotor al republicilor independente, guvernul britanic nu avea de gând să permită ca "elanul" anti-revoluționar al puterilor continentale să interfereze cu interesele și prezența sa comercială crescândă în America Latină. Pentru a preveni o atare finalitate, George Canning, Ministrul de Externe britanic, a propus o declarație comună Anglo-Americană care, pe de o parte, să afirme că nici unul dintre cele două state nu are interese și proiecte vizând fostul teritoriu spaniol, pe de altă parte, să lanseze un avertisment împotriva oricărei intervenții pentru celelalte puteri.

Oferta britanică a plasat administrația Monroe într-o serioasă dilemă. Cel puțin pentru Secretarul de Stat american, John Quincy Adams, chestiunea nu era aceea a unei simple alegeri între a respinge sau accepta deschiderea lordului Canning. Era una mult mai complexă a relațiilor viitoare dintre Lumea Veche și Lumea Nouă. Statele Unite erau singura națiune ce începuse deja să recunoască republicile independente din America Latină (8 martie 1822), însă numai Marea Britanie avea capacitatea militară reală de a reține Franța și Spania de la încercarea de a le recuceri. În plus, Rusia – liderul cruciadei reacționare în Europa și care ocupa deja Alaska – a reclamat în 1821 monopolul asupra Pacificului de Nord. Comercianții ruși deveniseră mult mai activi în regiunea Oregon, o zonă pe care Marea Britanie și USA căzuseră de acord să o ocupe în comun până în 1828.

Acceptarea ofertei britanice privind o declarație comună însemna, între altele, abandonarea temporară a proiectelor americane vizând anexarea Cubei ori a Texasului. Însă, în ciuda acestui dezavantaj, ideea a surâs liderilor mai bătrâni ca Jefferson și Madison, la fel ca și Președintelui Monroe și a celei mai mari părți a cabinetului său.

Chestiunea acceptării ofertei britanice a fost complicată însă de alegerile prezidențiale ce urmau a se desfășura în 1824. Votul naționaliștilor, anti-britanic, își avea importanța sa în mintea tuturor candidaților. Secretarul de Stat, Adams, era deja portretizat de rivalii săi drept fost Federalist și pro-britanic în secret. În ciuda naționalismului său probat și a serviciului loial prestat în administrația Republicii, Adams era vulnerabil în fața acestor atacuri datorită tendințelor sale federaliste. Era, de asemenea, singurul candidat la președinție ce nu deținea sclavi. Deși făcuse tot posibilul pentru a-și publiciza rezistența de el opusă presiunilor britanice pentru un tratat privind interzicerea comerțului cu sclavi, continua să fie privit cu suspiciune. A înțeles că, în calitate de Secretar de Stat, el avea să suporte cea mai mare parte din instabilitatea politică rezultată din orice cooperare sau alianță anglo-americană.

Motiv pentru care Adams a insistat în final pentru o declarație americană unilaterală împotriva intervenției europene în Lumea Nouă. Era mult mai candid și demn, a subliniat el, să se declare principiile Statelor Unite direct Rusiei și Franței decât “să ne arătăm într-o pirogă, venind pe urmele fregatei britanice”. Argumentele sale au prevalat, și astfel celebra Doctrină Monroe a fost proclamată (Mesajul Anual al Președintelui către Congres, 1823), reafirmând independența diplomatică a Americii față de Europa.

Statuând că America nu avea să intervină în “problemele interne” ale statelor europene, Monroe a repudiat în fapt puternicul curent de opinie ce se conturase în Statele Unite, favorabil ajutorării diferitelor mișcări revoluționare și de emancipare națională din Europa – inclusiv a războiului de independență grec. Nu e însă mai puțin adevărat că avertizarea adresată de SUA Europei cu privire la orice colonizare a Lumii Noi, s-a adresat în egală măsură Marii Britanii, Rusiei și Franței.

Respingând alianța anglo-americană, administrația Monroe a creat un precedent în a se opune oricăror încercări externe de a limita expansiunea sclaviei.

Președintele Monroe s-a gândit, fără nici un dubiu, doar la instituțiile monarhice atunci când a avertizat asupra faptului că Statele Unite vor considera ca periculoasă pentru pacea și siguranța Americii orice încercare a europenilor de a-și extinde “sistemul lor” în emisfera vestică. Către 1830 însă, antisclavia era o parte integrată a “sistemului” britanic, asta în timp ce foarte mulți sudiști americani priveau expansiunea sclaviei ca vitală pentru “pacea și siguranța” Americii! Pentru o vreme Doctrina Monroe a avut puține consecințe practice, cu excepția poate a faptului de a fi demonstrat că Adams este un naționalist ajutându-l astfel să câștige alegerile prezidențiale. Dincolo de pronunțamentul american, a fost puterea navală britanică cea care a asigurat independența Americii Latine. Abia către finele secolului, expansiunea frontierei nord-americane, interesele în Panama, și doctrinele panamericane vor sancționa creșterea influenței Statelor Unite asupra Americii meridionale.

Test de autoevaluare 4

4.1. Explicați pe scurt motivele americane pentru proclamarea Doctrinei Monroe.

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

1.4.4. Independența Greciei, 1821-29

Mișcarea de emancipare elenă s-a înscris în cadrul procesului de lentă dezagregare a Imperiului Otoman. Încă mai înainte, sârbii se revoltaseră contra sultanului, în 1791 și mai apoi în 1815-1817 sub Milos Obrenovic, căutând să obțină recunoașterea propriei autonomii. În Grecia acționa deja din 1814 o societate secretă, *Eteria*, ce se bucura de adevărată plutocrație grecească de la Constantinopol. Mișcarea de eliberare a fost declanșată în martie 1821, pe valul evenimentelor europene, combinându-se cu revoltele din Principatele române, Moldova și Valahia. În fapt, în spațiul românesc a înfruntat generalul Ipsilanti trupele otomane, fiind însă înfrânt. În sud, în schimb, rebelii greci au reușit să ocupe Peloponezul și la 1 ianuarie 1822 și-au proclamat independența în cadrul Adunării de la Epidauru.

Reacția turcă a fost violentă, și datorită dezinteresului de ultim moment manifestat de țarul rus Alexandru I, favorabil inițial mișcării grecești dar constrâns de Metternich, la Laybach, să se abțină de la orice luare de poziție filo-elenă. În ajutorul patrioților greci au venit în schimb numeroși voluntari străini, printre ei aflându-se nume celebre ca Byron,

Chateaubriand, Santarosa. Chestiunea greacă a căpătat rapid o dimensiune internațională. În cadrul concertului european un consens în acest sens nu s-a precizat, pozițiile puterilor fiind relativ antagonice. Abia în iulie 1827, grație eforturilor Ministrului de Externe britanic, George Canning, s-a ajuns la coalizarea Angliei (ce nu vroia să delege Petersburgului influența asupra Greciei), Rusiei și Franței (aflată în căutarea unei victorii diplomatice contra Austriei) contra Imperiului Otoman.

Pacea de la Adrianopol

Înfrântă în războiul declanșat de Rusia – asistată de Marea Britanie și Franța – Poarta a trebuit în cele din urmă să accepte Pacea de la Adrianopol (1829) ce sancționa nașterea Regatului independent elen, dar și instalarea protectoratului rus asupra Principatelor române. Mișcarea de eliberare greacă a avut însă un succes parțial, Tessalia, Epirul, insulele Ionice, și Creta nefiind incluse în limitele nou creatului regat, eșecul în această direcție originind un puternic iredentism elen ce se va manifesta pe tot parcursul veacului XIX, până la Primul Război Mondial. La nivelul concertului, pacea de la Adrianopol a părut să indice o destrămare a frontului monarhiilor conservatoare, aparent numai Austria rămânând apărătoarea principiilor legitimității și al intervenției.

1.4.5. Transformările anilor '30

Statu quo-ul sancționat de Restaurație, deja fisurat în anii '20, a fost definitiv pus în discuție la începutul noului deceniu odată cu schimbarea cadrului politic european. Revoluția franceză din iulie (Paris, 27-29 iulie 1830), soldată cu trecerea la un regim monarhic liberal, a avut repercursiuni imediate și în restul Europei. Fusesse de altfel obiectivul republicanilor francezi acela de a favoriza un război revoluționar internațional. Revoluționarii belgieni, polonezi, italieni și-au pus speranțele în dezvoltarea și impactul evenimentelor din Franța. Mișcările naționale au fost indubitabil încurajate: s-a răspândit rapid fermentul reuniunilor, al conspirațiilor și al foilor seditioase. În acest nou val conspirativ elementele ținând de vârsta napoleoniană au lăsat locul unor noi generații.

Scindarea concertului european

Sfânta Alianță, deja boicotată de englezi în 1823 cu ocazia intervenției în Spania, devenise inoperabilă *de facto*, în condițiile în care, în 1827, Austria și Prusia fuseseră incapabile a interveni în Grecia. Ascensiunea la tron a lui Ludovic Filip în Franța a însemnat o lovitură adusă principiului legitimității, o lovitură ce părea să repună în discuție întreg edificiul european creat în 1815. Marea Britanie și Prusia au încercat să prevină pericolul unei insurecții europene, recunoscându-l rapid pe noul rege francez și făcând în așa fel încât și ezitantul Metternich și reluctantul Nicolae I să adere la inițiativă. Recunoașterea internațională avea ca scop blocarea revoluției în Franța, obiectiv favorabil noilor dirigenți francezi, favorabil “regelui burghez”, având în vedere că-i oferea posibilitatea și timpul necesar consolidării puterii. Ludovic Filip, consiliat și asistat de Talleyrand, noul ambasador francez la Londra, a proclamat principiul non intervenției potrivit căruia o

revoluție, odată izbucnită, nu trebuia să fie influențată din exterior. În context, Marea Britanie s-a plasat pe o poziție de susținere în timp ce Austria și Rusia au respins în mod categoric principiul: s-au creat astfel premisele pentru o scindare a concertului european în două blocuri.

La puține săptămâni distanță de zilele pariziene insurecția a izbucnit în teritoriile belgiene. Tendințele autonomiste belgiene se bazau pe o puternică autoidentificare națională a unui popor care, deși lipsit de o limbă comună, avusese o lungă istorie proprie. La 25 august 1830 mișcarea de emancipare belgiană s-a declanșat la Bruxelles: a fost proclamată independența și deliberată o nouă constituție, acceptată și de liberali și de catolici. Soluția separării administrative dar care menținea o uniune dinastică în persoana suveranului Wilhelm I de Orania-Nassau, nu a fost acceptată de insurgenți. Lupta pentru independență a durat zece luni și s-a bucurat de sprijinul deschis al Franței și al Marii Britanii. O conferință internațională a ambasadorilor celor cinci Mari Puteri, reunită la Londra în ianuarie 1831, a fost cea care a recunoscut și sancționat în final independența Belgiei. În fruntea regatului belgian a fost instalat un principe german: Leopold de Saxa-Coburg. Conferința a garantat noului stat neutralitatea perpetuă (Tratatul de la Londra, 1839). Doar o amplă și laborioasă activitate diplomatică, întinsă pe aproape zece ani (conferința ambasadorilor de la Londra și-a încheiat oficial activitatea în 1839), precum și acordul stabilit între Marea Britanie, Franța și Prusia a împiedicat insurecția belgiană – o violare deschisă a principiului legitimității – să se transforme într-un război european.

Odată cu instalarea “Monarhiei din iulie” și afirmarea *principiului non intervenției*, Franța s-a apropiat politic de Marea Britanie rupându-se de puterile conservatoare. Consolidarea celor două alineamente, puterile liberale la vest și puterile conservatoare (“curțile nordice”) la est (Prusia a adoptat o atitudine oscilantă în acest interval de timp), a avut repercursiuni asupra politicii externe a tuturor actorilor sistemului.

Alianța statelor ”constituționale”

În 1833 Rusia, Austria și Prusia au stipulat la Münchengrätz (în Cehia) un tratat de asistență reciprocă vizând prevenirea dezvoltărilor liberale și constituționale. A răspuns acestei inițiative Lordul Palmerston, Ministrul de Externe britanic, făcându-se promotorul unei “Quadruple Alianțe” alături de Franța, Spania și Portugalia. Era aceasta, potrivit Lordului Palmerston, alianța între “Statele constituționale din Vest ce avea drept scop să contrabalanseze în mod eficace Sfânta Alianță din Est”. Obiectivul prioritar imediat al Quadruplei Alianțe a fost acela de a pune capăt în sens liberal războaielor civile dinastice din Peninsula Iberică.

S-a creat astfel o separare Est-Vest în care diviziunea pe grupuri de Puteri era dată de orientarea politică internă diferită. Acest fapt nu va împiedica însă ca mult mai tradiționalele motivații strategice să aducă elemente de dezbinare în interiorul celor două alianțe.

Crizele n-au lipsit nici în cealaltă extremitate a continentului, în Orientul European. După războiul de independență grec, sultanii otomani Mahmud al II-lea (1809-1839) și Abdulmecit (1839-1861) au încercat să modernizeze sistemul administrativ și militar al Imperiului, după modelul Țărilor europene mai avansate. Cu toate acestea statul otoman rămânea legat de practicile agricole arhaice și era în mod constant minat de variile etnii aspirând la independență. Temerea că dezagregarea sa ar fi pus în discuție configurația europeană rezultată de pe urma Restaurației preocupa cabinetele Marilor Puteri dar, cu toate acestea, continuitatea acestei formule statale însemna un consens destul de precar. Controlul Strâmtoarelor Dardanele și Bosfor și al rutelor comerciale către Orient (Persia, Afganistan, India) se circumscria problematicii generale a continuității – divizării Imperiului Otoman, constituind un important argument în dezbaterile Concertului european.

În 1831-1832 un prim război a izbucnit între pașa egiptean Mehmet Ali și Imperiu. Cel dintâi a reușit să cucerească parțial Siria, bucurându-se de sprijinul guvernului francez condus de Thiers. De cealaltă parte, Imperiul Otoman a obținut sprijinul Rusiei, cu care a încheiat un tratat ce permitea Țarului un control relativ al Strâmtoarelor. O atare clauză a activat însă guvernul britanic, interesat de controlul și securitatea rutelor comerciale spre Asia. Lordul Palmerston, și-a fixat ca obiectiv al strategiei diplomatice recuperarea alianței cu Imperiul Otoman și, odată izbucnită o a doua criză între Istanbul și Egipt în 1840, a obținut un notabil succes. Pașa Mehmet Ali a renunțat la Siria și, faptul cel mai important, a aderat la Convenția Strâmtoarelor (semnată de Marile Puteri la Londra în 1841) ce încheia Dardanelele și Bosforul vaselor de război pe timp de pace. Rusia a fost în acest fel îndepărtată de Strâmtoare și Mediterana orientală, în timp ce Franța, legată de Egipt printr-o înțelegere specială, a trebuit să renunțe la influența sa asupra Africii septentrionale.

Convenția Strâmtoarelor

1.4.6. Sfârșitul Restaurației

Asupra încheierii procesului Restaurației (ori Restructurării cum s-a mai propus) există o concordie relativ generală. Mișcările anilor '30 au marcat dezintegrarea sistemului de control creat odată cu Congresul de la Viena (sistemul congresului) și structuralizarea puterilor pe alianțe legate și de diferitele orientări în politica internă (puterile liberale, Franța și Marea Britanie, și puterile conservatoare, Prusia, Rusia și Austria). Mai important poate, mișcările anilor '30 au marcat începutul zenitului pentru principiul legitimității (respectiv al intervenției) și primele afirmări ale principiului naționalității ca posibil regulator al relațiilor între membrii sistemului internațional. Nu este mai puțin adevărat însă faptul că unele caracteristici ale Restaurației au continuat să subziste până la 1848 opunându-se exigențelor naționale și liberale. După revoluțiile din 1848-49 va exista pentru scurtă vreme o "a doua Restaurație", dar într-un climat și în condiții complet modificate comparativ cu prima.

1.5. Noile mecanisme de gestionare a relațiilor internaționale. Sistemul concertelor – Sistemul Congreselor

Termenul “concert” provine din italianul *concerto*, și încă din secolul al XVI-lea – ori de câte ori a fost aplicat diplomației – a avut sensul de state acționând în acord sau armonie. Cuvântul a căpătat însă o nouă conotație pe parcursul luptei împotriva hegemoniei Franței imperiale. Oponenții lui Napoleon, au început să-l asocieze cu perspectiva unei coaliții aliate continue, menite nu doar să asigure victoria împotriva împăratului francez ci și prevenirea Revoluției, menținerea păcii și restabilirea a ceea ce se chema “sistemul general al legii publice în Europa”. Așadar, sistemul concertelor a luat naștere din deliberările Congresului de la Viena din 1814-15. El se referă la un sistem ad-hoc de conferințe ținute de **Marile Puteri** pentru a rezolva crizele diplomatice din Europa dintre 1815-54. Deși nu a avut o structură oficială instituțională, scopul lui a fost în mod clar managerial – să controleze, prin consultări reciproce, **echilibrul puterii** din Europa de după războaiele napoleoniene.

Definiția conceptului de “Mari Puteri”

Sintagma de **Mari Puteri** se referă la statele care se află pe primele locuri în ceea ce privește capacitățile lor militare și economice. Își are originea în politica italiană a secolului al XV-lea, dar a fost adoptat pentru prima dată ca termen și concept diplomatic în Tratatul de la Chaumont din 1814. Ca urmare a Congresului de la Viena din 1815, cinci state – Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia și Rusia – și-au conferit statutul de Mari Puteri. Intenția era ca aceste state să acționeze în comun pentru a-și asuma un rol conducător în menținerea ordinii în sistemul statal european. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, a existat un efort conștient din partea acestor state (cărora li s-a alăturat după 1860 și Italia) să aplice în propriul lor interes pacea și securitatea în Europa. În afara continentului european, alte două state au pretins și au obținut statutul de Mare Putere: Statele Unite, după înfrângerea Spaniei în 1898, și Japonia după victoria împotriva Rusiei din anii 1904-1905. O «Mare Putere» era, conform teoreticienilor secolului XIX, Statul care, spre deosebire de altele, chemate în cauză doar de interesele lor directe, se «găsea, prin forța lucrurilor, amestecat în toate marile afaceri» și «era în măsură să exercite o influență în toate deliberările comune».

Definiția sintagmei “Echilibrul Puterii”

Echilibrul puterii – Dată fiind marea varietate de sensuri a conceptului — este indicat a se face distincție între un **[a.] echilibru al puterii ca politică** (încercarea deliberată de a se preîntâmpina predominanța) și un **[b.] echilibru al puterii ca sistem de politică internațională** – în care modelul de interacțiune între state are tendința de a limita sau de a modifica dorința de hegemonie și are drept rezultat un echilibru general. În 1815, după expansiunea napoleoniană, Franța a fost readusă în vechile ei limite teritoriale și sistemul echilibrului a fost instituționalizat. Congresul de la Viena și sistemul concertelor pe care l-a impus pe toată durata secolului al XIX-lea reprezintă expresia cea mai pregnantă și mai conștientă a echilibrului din istoria internațională. **Așadar, înțelesul cel mai larg acceptat al termenului este acela care se referă la un proces în care nici un stat și nici un grup de state nu devin predominante.**

Acordul de la Viena și conceptul de diplomație a conferințelor pe care l-a inaugurat au reprezentat baza conduitei internaționale pe tot parcursul secolului al XIX-lea, chiar dacă sistemul concertelor ca atare s-a încheiat odată cu Războiul Crimeii. În acest sens, a fost primul sistem mondial deliberat de regim de securitate. A doua și a treia încercare de

refacere și conducere a ordinii internaționale din 1919-20 și mai apoi 1945-46 datorează foarte mult eforturilor de pionierat ale grupului din 1815. Concertul s-a întâlnit sporadic pe parcursul secolului al XIX-lea, cu scopul concret de a rezolva problemele litigioase care amenințau stabilitatea Marilor Puteri. Unitatea de scopuri pe care a realizat-o este impresionantă și unii comentatori au numit-o “o revoluție în istoria diplomației”. Au existat mai mulți factori care au contribuit la funcționarea “cu succes” (în sensul că nu au existat războaie între Marile Puteri timp de patruzeci de ani):

Factorii de stabilitate

[1] La sfârșitul războaielor napoleoniene a existat o distribuție rezonabilă a puterii. Membrii acestui club al Marilor Puteri – Marea Britanie, Rusia, Austria, Prusia, Franța, cărora li s-au adăugat mai târziu Italia și Turcia – erau considerate, în mare, egale în privința capacității militare și a importanței diplomatice.

[2] Exista convingerea comună că politica echilibrului necontrolat al puterii a dus la mari confruntări de forțe, și de aceea era nevoie de acțiuni concertate pentru a se evita acest pericol.

[3] Colaborarea Marilor Puteri în înfrângerea Franței napoleoniene a avut drept efect menținerea unui front unificat după ce perioada de conflict s-a încheiat. Accentul pus pe unitatea Marilor Puteri a consolidat concepția referitoare la *Marile Puteri europene ca grup aparte cu răspunderi și privilegii speciale*.

[4] Ședințele s-au limitat numai la Marile Puteri. Uneori și statele mici au fost consultate, dar niciodată pe bază de egalitate. Această practică a acordării unui statut special Marilor Puteri va reapare atât la Liga Națiunilor cât și la ONU.

[5] Sistemul nu a pus la îndoială suveranitatea deplină a statelor. A fost preferată regula unanimității, astfel încât dacă erau afectate interese naționale vitale, sistemul rămânea inactiv.

[6] Nu a fost un vehicul al reformei; scopul lui a fost să conducă și să mențină statu-quo-ul.

[7] Nu a încercat să elimine conflictul, ci numai să-l țină sub control.

[8] În ciuda marilor diferențe ideologice dintre Puteri – cele 3 Puteri orientale erau conservatoare și contrarevoluționare, iar statele occidentale erau mai liberale în gândire – împărtășeau părerea cu privire la nevoia de a se menține “dreptul public al Europei” și de a se stabili un cod de comportament internațional.

Din toate aceste motive, sistemul concertelor a fost o inovație în relațiile diplomatice. Echilibrul puterii era acum monitorizat, îndrumat și controlat și exista părerea unanim acceptată că Marile Puteri au dreptul și responsabilitatea de a-și impune voința colectivă în cadrul sistemului de state european. Cu toate acestea, nu a fost un succes necontestat și în acest sens este important să fie deosebit de epoca Congresului.

1.5.1. Sistemul Congreselor

Epoca Congresului

Epoca Congresului s-a caracterizat prin încercarea statelor mai conservatoare – în particular, a Sfintei Alianțe dintre Rusia, Prusia și Austria) de a interveni, chiar și cu forța armelor dacă era necesar, în afacerile interne ale statelor pentru a preîntâmpina reînvierea radicalismului, a naționalismului și a liberalismului, respectiv pentru a preîntâmpina alterarea statu-quo-ului stabilit prin Actul final de la Viena.

Pentru aproximativ o decadă după Viena noul instrument atașat “arsenalului” permanent al metodei diplomatice – sistemul congresului – a constituit baza formală pentru întrunirile ulterioare ale Marilor Puteri la Aix-la-Chapelle (1818), Troppau (1820), Laibach (1821) și Verona (1822), fiind, în același timp, cel mai vizibil aspect al nou născutului concert. Viciile de fond au îngreunat sensibil funcționarea și eficacitatea sa făcând ca “sistemul” să aibă o viață scurtă. N-au existat întâlniri la intervale regulate iar participarea n-a fost constant restrânsă la suveranii și miniștrii Marilor Puteri. De regulă, adunările au fost precedate de lungi și dificile pregătiri diplomatice, Congresul de la Verona necesitând chiar o conferință premergătoare la Viena. În nici una din situații nu s-a conturat o înțelegere comună asupra implicațiilor reuniunii. Congresul de la Aix-la-Chapelle, singurul la care a participat Ministrul de Externe al Marii Britanii, a pus capăt ocupației militare aliate în Franța și a decis readmiterea ei la conclavurile Marilor Puteri.

Rivalitatea ruso-britanică și diferențele de percepție existente între aliați cu privire la modul în care trebuiau să reacționeze față de insurecțiile din Balcani, din Peninsula Italică și din Spania aveau să obstacoleze însă și mai mult cooperarea viitoare. Secretarul de Stat britanic pentru Afacerile Externe, Castlereagh, a respins interpretarea rusă potrivit căreia responsabilitatea federațiilor privind apărarea statu quo-ului teritorial trebuia extinsă la protejarea ordinii politice și sociale restaurate în 1815 și, implicit, “sistemul congresului”, așa cum era el înțeles de Puterile conservatoare. Urmarea a fost că Puterile liberale, Marea Britanie și Franța au trimis doar observatori la întrunirile de la Troppau și Laibach, întruniri activate de mișcările insurecționale din Italia.

Atitudinea intervenționistă promovată de **Sfânta Alianță** a dus la dispute aprige între Puteri și Marea Britanie s-a retras oficial din sistem în 1820, ca urmare a cererii ca Congresul să intervină activ în Grecia și Spania. Noul ministru de externe al Marii Britanii, George Canning, nu vedea nici el Congresul – și nici sistemul concertelor – în acest fel. A afirmat că acesta “nu intenționase niciodată să fie o uniune” pentru supervizarea afacerilor interne ale altor state”. După moartea țarului Alexandru I în 1825, sistemul Congresului de conducere prin consultări nu a supraviețuit. Sistemul Concertelor în schimb, a avut succes deoarece a fost o asociație liberă de state care aveau același scop general – menținerea păcii și a echilibrului de forțe – în timp ce sistemul Congresului s-a prăbușit, deoarece avea o orientare mult mai concretă și mai ideologică.

Sistemul concertelor

Sistemul concertelor, mai ales în formula conferințelor ambasadurilor, a devenit principalul instrument prin intermediul căruia Marile Puteri au reglementat afacerile dintre ele, cele ale vecinilor mai mici și mai slabi, precum și instrumentul cu care au venit în întâmpinarea provocărilor pe care revoluțiile și mișcările naționale le-au adus statu quo-ului teritorial. La scurt timp după Viena, în 1816, o conferință a ambasadurilor puterilor victorioase s-a întrunit la Paris pentru a supraveghea aplicarea prevederilor tratatului de pace cu Franța. Intervenția militară franceză în Spania a condus la întrunirile ambasadurilor de la Paris și Madrid, iar în iunie 1824 eforturile rusești de a promova ideea unui congres privind Orientul European și Apropiat au sfârșit în ceea ce a fost în efect o conferință a ambasadurilor la St. Petersburg. Trei ani mai târziu Marea Britanie, Franța și Rusia au încercat să medieze în conflictul Greco-Turc și ca urmare, în august 1827 o conferință a ambasadurilor a început să funcționeze intermitent la Londra.

Conferința de la Londra

Capitala britanică avea să devină, de asemenea, locul de întrunire al unei alte conferințe a ambasadurilor Marilor Puteri în 1831, conferință ocazionată de revolta provinciilor belgiene și de cererea lor de a ieși din uniunea cu Netherlands (Olanda). Sub președinția Ministrului de Externe britanic, Lordul Palmerston, și alcătuită din Trimișii permanenți la Londra ai Austriei, Franței, Prusiei și Rusiei, conferința a avut complicata sarcină de a decide soarta frontierelor Belgiei. Conferința s-a reunit în mai multe ocazii în următorii doi ani, înainte de a intra într-o îndelungată fază de suspendare a activității ce a precedat acceptarea generală a propunerilor sale în 1839. Inițial, scopurile și puterile sale exacte au fost neclare, dar mai apoi conferința și-a asumat dreptul de a modifica prevederile Actului final de la Viena trecând chiar la stabilirea de măsuri coercitive atunci când Regele Nederlandu-lui (Olanda) a încercat să reziste deciziilor sale. În timp, membrii săi au dobândit un real spirit de solidaritate demonstrând o remarcabilă flexibilitate în a menține unitatea Marilor Puteri pe măsură ce opera schimbări dinastice și teritoriale.

Alte conferințe

Alte conferințe asemănătoare au continuat să se asambleze și în deceniile următoare, până în preajma Primului Război Mondial, majoritatea fiind activate de probleme specifice ce reclamau o rezolvare imediată. În 1852 și 1864 la Londra, aceiași ambasaduri au avut sarcina de a rezolva spinoasa și complexa chestiune a ducatelor Schleswig-Holstein. În 1853 la Viena, în 1876 la Constantinopol, și în 1912-13 la Londra și Petersburg, Marile Puteri, în formula lărgită de 7 (plus Italia și Turcia), au încercat prin intermediul ambasadurilor lor să găsească soluții problemelor din Peninsula Balcanică și din Orientul Apropiat.

Statistic, între 1822 și 1914 au existat nu mai puțin de 36 de conferințe la care toate Marile Puteri au fost reprezentate. S-au întrunit, de asemenea, două congrese: unul la Paris, la finele Războiului Crimeii, și un altul la Berlin, în 1878, după războiul ruso-româno-turc. Diferența în raport cu conferințele, minoră, a constat în ambele cazuri în participare factorilor de decizie de prim rang. Și unul și celălalt au fost însă mult mai

aproape de Congresul de la Viena decât de congresele din anii 1818-22. Principalul lor obiectiv a fost nu atât managementul cât definirea și perfectarea acordurilor post-război.

Test de autoevaluare 5.

5.1. Definiți în mod exhaustiv următorii termeni, acordând atenția necesară plasării în contextul istorico-geografic corect.

a. Sfânta Alianță

.....
.....
.....

2.1.Principiul legitimității

.....
.....

2.2. Christinos.

.....
.....

2.3. Confederația germană

.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

1.6. Bibliografie

Cipriano Giachetti, *Congresul de la Viena.1815*, Timișoara, Ed. Helicon, 1999

Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Ed. All, 2001.

Jeffrey Newnham, Graham Evans, *Dicționar de relații internaționale*, București, Ed. Universal DALSI, 2001.

Enciclopedie de Istorie Universală, București, Ed.ALL, 2003

1.7. Răspunsuri la testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1

1.1 Confederația Germana, Regatul Tarilor de Jos, Regatul autonom al Poloniei.

1.2. Rusia, Austria, Prusia, Marea Britanie, Regatul Sardiniei, Statul Pontifical.

1.3. Principiul echilibrului de forte, principiul echilibrului satisfacțiilor - compensațiilor, principiul legitimității.

1.4. Sfânta Alianță - Sistemul Congreselor; Quadrupla Alianță - Sistemul Concertului european.

Test de autoevaluare 2

2.1. un sistem de conferințe periodice ale reprezentanților celor cinci Mari Puteri

2.2. principiului legitimității, respectiv a principiului intervenției

apărarea statu quo-ului teritorial stabilit prin Actul final de la Viena, ci și a ordinii politico-sociale restaurate

Test de autoevaluare 3

3.1. Instaurarea unei regim monarhic constituțional.

Test de autoevaluare 4

4.1. Proiectele monarhiilor europene de intervenție împotriva mișcărilor de eliberare din America Latină, propriile interese economice în zonă, presiunea opiniei publice, invitația Angliei.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la această întrebare, parcurgeți din nou subcapitolul 1.4.3 și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

Test de autoevaluare 5

5.1. a. **Sfânta Alianță** desemnează acordul imprecis și oarecum mistic de ajutor și asistență mutuală semnat în 1815 de monarhii Rusiei, Austriei și Prusiei, acord la care au aderat ulterior majoritatea capetelor încoronate europene, cu excepția Suveranului Pontif, a Sultanului și a Regelui Marii Britanii. Alianța a fost importantă deoarece reprezenta o mișcare reacționară, presupus creștină și antiliberală în relațiile internaționale și a fost considerată un instrument multilateral de intervenție în afacerile statelor recent devenite independente.

b. **Principiul legitimității**: a presupus reinstalarea vechilor dinastii "legitime" alungate și deposedate de Revoluție și Imperiu în Domeniile lor istorice, precum și restaurarea formelor tradiționale (de dinainte de 1789) de viață politică, socială și economică.

c. Liberalii spanioli susținători ai Mariei Christina, Regenta din 1833.

d. Congresul de la Viena a reconfirmat dispariția Sacrului Imperiu Roman de Neam German locul sau fiind luat de o Confederație Germanică în care preponderanța revenea Austriei și Prusiei. Formula aleasă la Viena a fost una federală, extrem de laxă, organismul comun fiind reprezentat de Dieta federală de la Frankfurt a cărei președinție a revenit Austriei. Pornindu-se de la precedentul napoleonian și operându-se o decimare administrativă, numărul statelor germane a fost redus de la peste 360 la 39, acela al orașelor libere de la 51 la 4, Principatele și Electoratele ecleziastice nefiind restabilite. Anticul Electorat al Hanovrei, ridicat la rangul de regat, a fost restituit Casei Regale britanice cu titlul de feudă ereditară. Au devenit state membre ale Confederației Regatul Țărilor de Jos, căruia îi fusese atribuit Marele Ducat de Luxemburg, și Danemarca căreia, în schimbul Norvegiei îi fuseseră cedate Ducatele Holstein și Lauenburg.

1.8. Lucrarea de verificare 1.

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema “Sistemul european după Congresul de la Viena”.

Punctele care trebuie atinse sunt: prevederile concrete ale Actului final de la Viena, motivațiile Marilor Puteri, identificarea chestiunilor nerezolvate și a surselor de tensiune apărute datorită prevederilor Congresului de la Viena, noile mecanisme de gestionare a relațiilor internaționale, structura și funcționarea lor.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 2

EUROPA DUPĂ 1848. DIFICULTATEA MENȚINERII ECHILIBRULUI ÎNTRE STATE

Cuprins

2.1. Obiective	31
2.2. Principiul naționalităților în relațiile internaționale	31
2.3. Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris	36
2.4. Diplomația europeană în contextul mutațiilor societale la sfârșitul sec. XIX	39
2.5. Bibliografie	43
2.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	44
2.7. Lucrare de verificare	44

2.1. Obiective

- Fixarea reperelor cronologice și a etapelor importante pentru evoluția relațiilor internaționale în a doua jumătate a secolului XIX.
- Familiarizarea studenților cu bagajul conceptual specific analizei relațiilor internaționale.
- Descoperirea determinărilor complexe de ordin mental și imaginar ce au provocat schimbări multiple în domeniul studiat.
- Identificarea conexiunilor dintre politica internă și cea externă a Marilor Puteri.

2.2. Principiul naționalităților în relațiile internaționale.

Sentimentul de “teamă socială” de după revoluțiile din 1848-1849 determină restructurări în cadrul elitei politice europene. Referindu-se la Parisul anilor 1848 A. de Tocqueville scria: “Era un lucru extraordinar și îngrijorător să vezi acest imens oraș, plin de atâtea bogății, în mâinile doar a celor care nu posedau nimic”. Nu mai puține preocupări stârneau masele de țărani, care revendicau pământurile marilor proprietari, sau agresivitatea oamenilor politici democratici radicali. Presiunea socială de jos aduce o regrupare politică la nivelul superior al politicului.

Perioada 1848-1870 a fost aceea în care, prin compromis cu monarhia, burghezia moderată își impune voința și programul, iar în politica internațională factorul motor nu mai este revoluția, ci **războiul**, nu solidaritatea internațională, ci **naționalismul**. Franța, Germania și Italia sunt țările în care operează mai activ factorii de înnoire din această

perioadă. Nu sunt mai puțin semnificative nici schimbările din Europa centrală și meridională, din Asia, din SUA, provocările ideii naționale în statele slave și țările balcanice, decăderea iremediabilă a Imperiului otoman, încercările de schimbări din societatea rusă din timpul lui Alexandru II, extinderea influenței occidentale în Japonia, China, India.

2.2.1. Franța

Politica imperială franceză

Franța vede renașterea imperiului, sub Ludovic Bonaparte, care manevrează cu abilitate în favoarea sa trecerea de la votul cenșitar la cel universal (prin plebiscitul din noiembrie 1852 Franța e proclamată imperiu, iar L.Napoleon împărat, sub numele de Napoleon III-2 decembrie 1852).

Sub Napoleon III Franța trece la o politică imperială. În toate continentele, cu excepția Australiei, încep să pătrundă întreprinzătorii francezi (între 1852–1881, 5.385 milioane investiții în țările mediteraneene, 3.450 în Orientul Apropiat, 2.800 în Europa Centrală, 1300 în Europa Orientală ș.a., în total 15 000 de milioane).

Mobilurile economice sunt prezente pretutindeni. În Siria, unde interesele legate de Canalul de Suez sunt mai puternice decât motivele religioase, sau în Mexic, unde se intenționa crearea unui imperiu latin, opus S.U.A., și o piață rezervată produselor franceze. În Africa, Imperiul practică o politică de colonizare de tip nord-american și nu de protectorat, cum va face a treia Republică. Istoricul francez, Marcel Blanchard, regretă că împăratul nu s-a lăsat sedus de o politică dincolo de mări, mai curând decât de un război ca acela al Crimeii, care a urmărit să perturbe echilibrul european. Pentru că, în acest fel, Franța s-a găsit singură în 1870. Asupra politicii externe franceze și-a pus amprenta împăratul, care a voit să construiască o nouă ordine europeană, bazată pe **principiul naționalităților**, politică în care Franța să dobândească glorie, profit și prestigiu moral.

Principalele acțiuni de politică externă ale Franței

Din această orientare a politicii franceze au ieșit, direct și indirect, unitatea italienilor, a germanilor și a românilor. Napoleon III poate fi numit un precursor al Europei naționalităților și al unei diplomații pașnice preferând congresele războaielor. Este mult mai modern decât Bismarck, adeptul forței și al unor concepții învechite în construcția statului. Este un om de o mare intuiție pe scena internațională, care ridicând la un așa mare rang politica naționalităților, a dat de fapt lovitura de grație Europei din 1815.

Sub el se poate spune că Franța trăiește ultima sa oră de supremație europeană, de protagonistă a liniei de progres mondial, aureolă care va dispărea cu dispariția lui. Napoleon este un protagonist și cu ideea unor confederații de stat, italiene, germane, române... în Europa. Nu cu monarhii unitare, care puteau deveni periculoase pentru Franța. Ci, cu un fel de confederații europene, în care să fie definitiv conciliate drepturile legitime ale suveranilor cu voința popoarelor. Numai

că în politica din afară Napoleon este mult prea plin de contradicții, de confuzii.

Principalele acțiuni de politică externă ale monarhului francez sunt bine cunoscute prin contribuțiile istoriografiei franceze, dar și europene în genere și americane:

războiul Crimeii, lung, dificil și destul de impopular în Franța (a costat țara 1 500 de milioane de franci și 75 000 de victime), dar care a consolidat poziția dominantă a Franței pe continent;

războiul cu Austria pentru unitatea Italiei, care a adus Franței Nisa și Savoia, dar nu și prestigiul, din cauza contradicțiilor care au caracterizat jocul ei diplomatic (sub influența partidului ultracatolic al ministrului său Drouyn de Lhuys și a împărătesei Eugenia, Napoleon își va retrage suportul pe care-l acordase mișcării unioniste, sprijinind Biserica Catolică);

aventura mexicană în sprijinul lui Maximilian de Habsburg, total eșuată (expediția din Mexic se termină în primăvara lui 1867 cu înfrângerea definitivă a trupelor franceze de către Juárez și împușcarea protejatului Maximilian, la 19 iunie);

în sfârșit, atitudinea franceză față de unitatea germană, încheiată cu înfrângerea Franței în 1870–1871 și căderea Imperiului.

Subestimând forța militară a Prusiei, Napoleon a mijlocit tratatul prusaco-italian în 1866, făcând inevitabil un război între Prusia și Austria. A lăsat să-i scape momentul oportun (la Biarritz), când putea să-și pună condițiile sprijinului său și, după victoria de la Sadowa, s-a trezit la frontiera Franței cu noul stat al Germaniei de Nord. „Franța n-a cunoscut o mai mare nenorocire de 800 de ani” — scria Thiers. După aceasta nu i-au mai rămas decât două soluții: războiul sau o atitudine cavalerescă, de recunoaștere a dreptului noului stat german de a se unifica în frontierele din 1815. Cea de a doua soluție n-a putut s-o ia (nici n-a încercat-o) din cauza opiniei publice franceze, iar pentru război nu era pregătit. Și soarta lui Napoleon s-a hotărât la Sedan.

Înfrângerea zdrobitoare, dintr-o revanșă în alta, stă la baza celor două conflicte mondiale ale secolului XX. Napoleon III este promotorul involuntar al unui alt echilibru european, defavorabil Franței și totuși bazat pe principiul naționalității, atât de scump tradiției revoluționare franceze.

2.2.2. Austria

Un imperiu care stă să se destrame. Regimul neoabsolutist inaugurat după înfrângerea mișcărilor revoluționare și care se baza pe armată, biserica oficială, cea catolică și pe poliția secretă și care nu

acorda drepturi națiunilor componente, cade, lăsând locul unei soluții liberale de guvernare în 1860 și ea eșuată în 1867 în formula dualismului cu ungurii, care i-a lăsat pe români, sârbi, croați, germani răsăriteni, sub autoritatea, de multe ori agresivă, a guvernului de la Budapesta. Pe plan extern, Imperiul habsburgic era limitat spre vest de puterea Franței, iar în est de aceea a Rusiei.

Austria trăiește sub semnul presiunilor celorlalte state europene și a manifestării naționalităților din componența sa, trezite de ideea națională. Trăiește, în același timp, sub semnul războaielor. Războiul cu Italia a fost prost pregătit și diplomatic și militar. Și prin armistițiul de la Villafranca, din 12 iulie 1859 și pacea de la Zürich, din 10 noiembrie. Austria nu mai rămâne în Italia decât cu Veneto, Venezia Giulia și Trentino. Restul posesiunilor se vor uni cu Regatul Sardiniei.

Anul 1866 este crucial pentru destinul Austriei. Diplomatic și militar, ea pierde un alt război. Cu Prusia, pentru dominarea spațiului german. Diplomatic, Bismarck încheie o alianță defensivă cu Italia, la 18 aprilie și la 12 iunie își asigură neutralitatea Franței, izolând astfel Austria. Și la 3 iulie înfrânge armata austriacă la Königgratz (Sadova). 221 000 de prusaci înfrâng 215 000 austrieci. Nu neapărat prin comandament (austriecii erau conduși de Ludwig de Benedek, un bun general), cât prin dotarea cu pușca prusacă de cinci ori mai rapidă decât cea austriacă. Circa 43 000 de oameni rămân pe câmpul de la Sadova.

Visul unei Austrii mari se prăbușește. Mai mult, se spulberă și posesiunile italiene. Veneto se unește cu Italia, chiar dacă trupele italiene ies înfrânte din război. Tratatul de la Praga, din 23 august 1866, coboară Austria din rândul influențelor puteri europene. De acum înainte va fi o mare putere de rangul doi, iar austriecii trebuie să înfrunte problema identității lor: erau germani, dar erau excluși din lumea germană.

2.2.3. Germania lui Bismarck

Cancelar al Prusiei din 1862 (al Germaniei după aceea, până în 1890), Bismarck se impune în toate deciziile privind treburile interne și externe ale statului prusac, ale Germaniei după 1871 și ale Europei vremii sale. În 1864, în criza Schleswig-Holstein, care și duce la războiul cu Danemarca, el este cel care deslușește în favoarea Prusiei toate ițele afacerii fostului principe de Glücksburg, care ajunsese rege al Danemarcei, în așa fel încât Prusia să nu apară agresor.

Tot el, trecând peste ezitățile lui Wilhelm I, duce relațiile cu Austria la războiul din 1866 (încheind o alianță cu Italia și neutralizând Franța), iar după victoria de la Königgratz (Sadova), în ciuda opoziției lui Wilhelm (furtunoasa discuție de la fortăreața medievală Nikolsburg), oprește înaintarea armatelor prusace spre Viena, pentru a nu umili Austria.

După înfrângerea Austriei, pe lângă supremația în lumea statelor germane, Prusia anexează Hanovra, Hessa, Nassau, Frankfurt, Schleswig-Holstein și de la 279 000 de km² ajunge la 352 000, cu o populație care trece de la 19,6 milioane la 24,4. În plus, pune stăpânire pe minele de la Harz, pe zăcămintele de cărbune de la Osnabruck, pe fertilele țărmuri de la Marea Nordului și Marea Baltică. Ce nu reușise Friedrich cel Mare, reușește Wilhelm, cu ajutorul lui Bismarck.

2.2.4. Italia

Regatul Piemontului al lui Vittorio Emanuele se impune decisiv între celelalte state italiene și devine factorul de raliere a unității naționale. Participă la războiul Crimeii, cu 15 000 de soldați, mișcare inteligentă inspirată de Cavour, ceea ce permite regatului Sardiniei și Piemontului să ia parte și la Congresul de pace de la Paris, unde pune problema unității italiene.

Piemontul încheie tratatul cu Franța la Plombières la 26 ianuarie 1859, în schimbul sprijinului contra Austriei cedând Nisa și Savoia, două provincii patrimoniale, pentru alte provincii naționale. Pacea de la Zürich aduce Piemontului Lombardia (10 XI 1859), căruia i se adaugă Toscana, Parma, Modena, Piacenza, Bologna (1860). Acestea înlăturaseră guvernele lor și își declară intenția de a se uni cu Piemontul. Piemontul susține, în secret, campania celor 1000 ai lui Garibaldi și are norocul să iasă bine. Cu îngăduința lui Napoleon, armatele Piemontului înaintează în Umbria și Marche. Prin plebiscitele din 21–22 octombrie Neapole și Sicilia se unesc cu Piemontul (la 26 octombrie la Teano, Garibaldi îi aduce omagiul lui Vittorio) și la 14 martie 1861 Vittorio e proclamat rege al Italiei. Între martie 1859–iunie 1861 apare practic un nou stat pe harta Europei care se întindea pe 259 320 km² și care avea 21 777 000 locuitori.

O altă conjunctură externă - înfrângerea Austriei de către Prusia în 1866, îi aduce noului stat și Veneto și, în sfârșit, în 1871, din nou printr-o împrejurare externă (înfrângerea francezilor și retragerea lor din Roma), Roma devine capitala noului stat.

2.2.5. Anglia

În tot acest răstimp, **Anglia**, cea mai importantă putere maritimă, interesată de controlul principalelor artere maritime, la mijlocul veacului, cocheta încă cu „splendida izolare” care presupunea neamestecul în nici un sistem continental de tratate, principiu al politicii externe britanice respectat până la începutul secolului al XX-lea. Izolarea nu exclude însă un atent control al echilibrului dintre puterile europene și nici intervenția diplomatică (în cazul unificării Italiei sau al crizelor balcanice) sau militară (cazul războiului Crimeii).

Test de autoevaluare 1.

1.1. Precizați care sunt factorii motori care provoacă schimbări ale ordinii internaționale în perioada 1848 – 1870.

.....

1.2. Explicați motivele politicii externe franceze active în a doua jumătate a sec.XIX.

.....

.....

1.3. Indicați modificările apărute în ierarhia de putere continentală în această perioadă.

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 50

2.3. Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris

Războiul Crimeii, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 346

2.3.1. Războiul

În iunie 1853, Principatele Române, Moldova și Muntenia, sunt din nou ocupate militar de Rusia, care dorește să le folosească drept cap de pod spre inima Imperiului otoman. Ea încalcă în felul acesta prevederile Convenției de la Balta-Liman din 1849 ce prevedea posibilitatea ocupării Munteniei și Moldovei doar în caz de tulburări.

Protestele diplomatice și încercările Angliei, Franței și Prusiei de a aduce Rusia la masa tratatelor eșuează, ceea ce deschide calea războiului. În martie 1854, Turcia a semnat cu Austria o convenție la Bayadji Koy, prin care Austria se angaja să determine prin orice mijloace Rusia să evacueze Principatele. Locul trupelor ruse e luat de cele austriece, puse sub comanda generalului Coronini.

Războiul Crimeii, cum avea să fie denumită noua confruntare militară deoarece principalele operațiuni s-au desfășurat în Crimeea, a demonstrat supremația navală anglo-franceză. Aliații controlează Marea Neagră și debarcă un corp expediționar franco-britanic în Crimeea. Bătăliile de la Balaklava și Simferopol, asediul fortăreței Sevastopol și nu în ultimul rând urcarea pe tronul Imperiului țarist a țarului Alexandru al II-lea au deschis calea spre încheierea păcii.

Conferința de la Viena

Conferința marilor puteri desfășurată la Viena între lunile martie și iunie 1855 hotără scoaterea creștinilor de rit ortodox din Balcani de sub protectoratul Rusiei și așezarea lor sub garanția colectivă a puterilor semnatare ale convenției. Prin această măsură se urmărea limitarea controlului Rusiei asupra Dunării și Peninsulei balcanice în încercarea de a o ține cât mai departe de strămtori. În plus, prin anexa A referitoare la „Principatele Moldova și Valahia”, se fixau drepturile românilor.

În ianuarie 1856 se desfășoară o altă conferință la Constantinopol, la care au participat reprezentanți ai Angliei, Franței, Imperiului Habsburgic și ai Porții. Statutul internațional al Principatelor era reglementat printr-un document în 30 de puncte, care, în esență, prevedea: domniile aleși pe viață dintre boierii mari ai țării, instituirea garanției marilor puteri și dizolvarea protectoratului rus, anularea Regulamentelor Organice, libertatea de navigație sub pavilion propriu pentru vasele românești, respectarea autonomiei provinciilor recunoscute ca părți componente ale Imperiului otoman.

2.3.2. Congresul de pace de la Paris, 25 februarie – 8 aprilie 1856

Participă reprezentanți ai Franței, Marii Britanii, Austriei, Rusiei, Turciei și Sardiniei. Stabilește o substanțială recunoaștere a *status quo ante*. Pune bazele, cel puțin pentru două decenii, unei noi ordini europene. Aliații din războiul Crimeii au voit să blocheze Rusia din ascensiunea ei în Orient dar mai ales în Europa, pentru o perioadă pe cât posibil, cât mai lungă.

Rusia cedează sudul Basarabiei (jud. Cahul, Bolgrad și Ismail) Moldovei și, în acest fel, este îndepărtată de la Gurile Dunării și este asigurată libertatea comerțului pe marele fluviu. Ea trebuie să recunoască frontierele Imperiului otoman și să demilitarizeze Marea Neagră. Cavour, reprezentantul Sardiniei, reușește să pună în atenția marilor puteri problema Italiei divizate și aflată sub dominație străină.

În cazul românilor, ministrul de externe al Franței, contele Walewski, a cerut unirea Moldovei cu Muntenia în conformitate cu deciziile conferinței de la Viena din 1855 și a dorinței românilor exprimată prin memoriile emigrației pașoptiste. Propunerea franceză a provocat aprinse dezbateri și controverse diplomatice. Discuțiile au transformat problema românească într-un punct delicat și de aceea, în final, s-a adoptat o soluție de compromis.

Principatele sunt scoase de sub protecția Rusiei și puse sub regimul garanției colective a celor șapte mari puteri europene, ceea ce însemna că orice măsură referitoare la români nu putea fi luată decât cu acordul marilor puteri. Nu în ultimul rând se convocau la București și lași, Adunări ad-hoc pentru consultarea românilor.

Hotărârile Congresului de la Paris sunt decisive pentru istoria modernă a românilor. Ei câștigă libertatea de mișcare de care aveau nevoie. Folosind din plin principiul „faptului împlinit”, cu sprijinul constant al Franței lui Napoleon al III-lea, românii pun bazele la 1859 unirii într-un singur stat, care inițial are ca domnitor pe principele Cuza iar din 1866 pe Carol I.

Test de autoevaluare 2.

2.1. Precizați cauzele Războiului Crimeii.

.....
.....
.....

2.2. Indicați acțiunile diplomatice post-conflict și deciziile acestora.

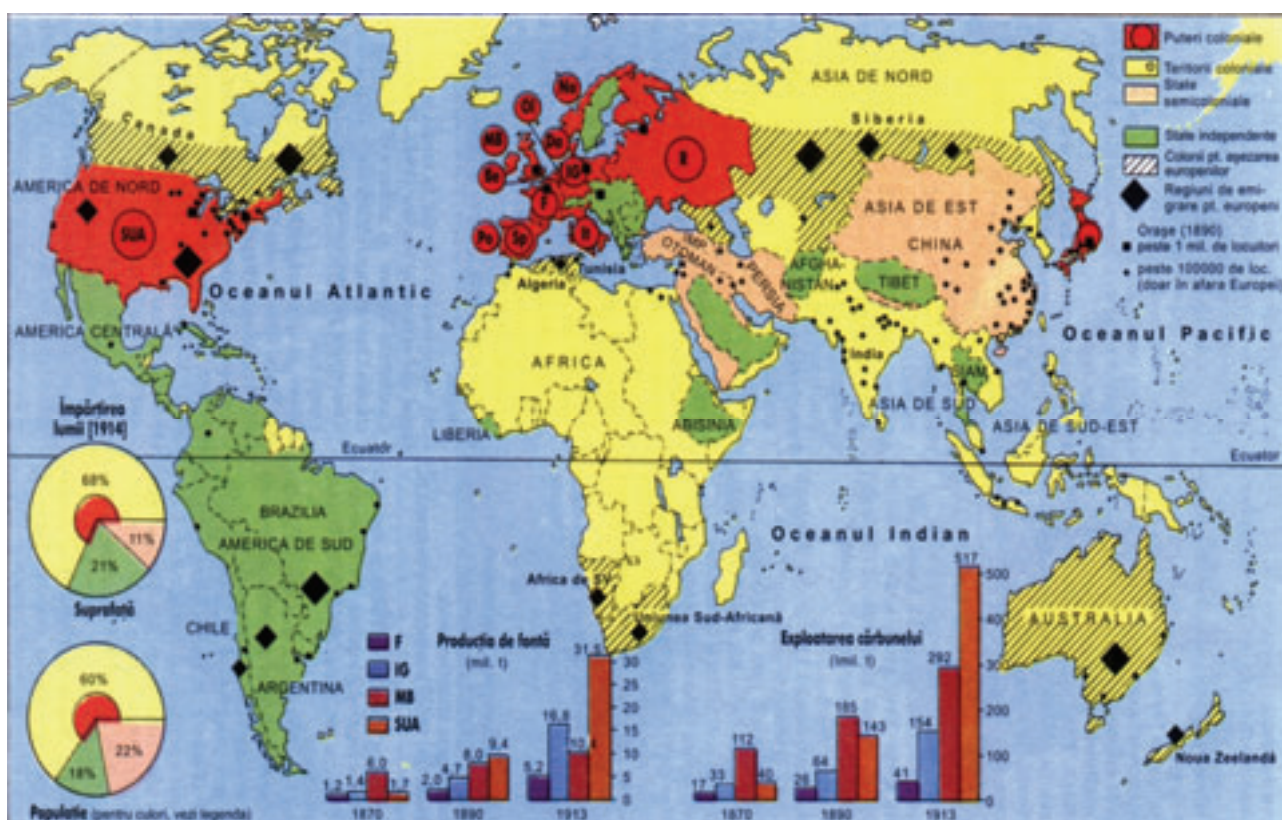
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2.3. Explicați semnificația Congresului de la Paris în contextul relațiilor de putere continentale.

.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 50

2.4. Diplomația europeană în contextul mutațiilor societale la sfârșitul sec. XIX

Epoca Imperialismului/ Colonialismul, capitalismul dezvoltat (1880-1914) , Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 376

2.4.1. Lumea la sfârșitul secolului al XIX-lea. Caracteristici economice, demografice și tehnologice.

Vizibilă încă în idealismul german al primelor decenii ale secolului al XIX-lea starea de optimism persistă la sfârșitul secolului și dincolo de el până la primul război mondial. Teoria biologică a evoluției exprima și încuraja credința în progresul uman.

Dacă în 1820 lumea poseda 778 de tone energie mecanică, în 1898 avea 15 milioane. Productivitatea muncii crescuse rapid. Rata mortalității scăzuse substanțial, grație dezvoltării medicinei și a măsurilor de salubritate publică. O țară ca S.U.A. exprima imaginea însăși a progresului. Între aceleași date, 1820-1898, populația sa se mărise de peste două ori, iar producția industrială pe cap de locuitor crescuse de patru ori.

Invenții și inovații

Pretutindeni senzația capacității nelimitate a omului își făcuse loc. Descoperiri tot mai mari alimentau neconținut această senzație. Motorul cu ardere internă înlocuia mașina cu abur; turbina cu abur și motorul Diesel măriseră cu mult energia mecanică, dinamurile pe cea hidraulică; convertizorul Bessemer făcuse din oțel materialul cheie al epocii ș.a. Se

născuse automobilul și un Wells vestea că într-o bună zi acesta va alunga caii de pe drumuri.

După jubileul din 1897, constructorii ai unei mașini ciudate, cinematograful, i-au arătat reginei Victoria propria ei imagine în mers. Câțiva ani după 1900 Traian Vuia își lua zborul de la sol cu o mașină proprie, pentru ca în 1909 Blériot să traverseze Canalul Mânecii în zbor. O extraordinară febră inventivă cuprinsese omenirea. În 1900 Max Planck formulează teoria cuantică a energiei, călcând peste marginile fizicii clasice a lui Newton. Teoria relativității a lui Einstein nu era departe, în 1905 surprinzând lumea cu noua ei imagine. Din 1901 telegrafia fără fir leagă cele două maluri ale Atlanticului.

În anii 1890 rata relativă de creștere a numărului de invenții atinsese cea mai înaltă cotă. Industria chimică crea noi materiale și noi procedee. "Sistemul american" de producție în masă, cu folosirea pieselor de serie, devine universal. Canalul Panama sau tunelul pe cale ferată Simplon sunt două dintre realizările tehnicii epocii care dau măsura capacității ei.

Averi fabuloase se concentrează în trusturi și mari întreprinderi de capitaluri pentru finanțarea industriei grele. Profiturile lui Carnegie Steel Corporation, de pildă, crescuseră în patru ani, din 1896 până în 1900, de la șase milioane la 40 de milioane dolari. Țările Europei își extind rapid și imens posesiunile lor coloniale. Belgia ajunge să stăpânească 2,3 milioane km², adică o suprafață de 77 de ori mai mare decât propria ei suprafață. Bunăstarea Europei ar putea fi exprimată în creșterea populației ei, cu 100 de milioane de oameni între 1870-1900, adică cu o cifră egală cu totalul populației ei în 1650.

Industria de război

Este adevărat că sume imense erau îndreptate spre industria de război. Tot ceea ce avea tehnica mai înaltă spre această industrie se ducea. Și pentru înarmări cheltuiau toate țările (și cele mici nu numai cele mari). Lumea trăia ceea ce mai târziu s-a denumit a fi o stare de "pace armată", ale cărei elemente erau, pe de o parte, sistemele de alianță și, pe de alta, cursa înarmărilor. Ritmul prefacerilor era diferit. Altul erau stilul și viteza lor în America de Nord, și altele în America de Sud, după cum erau diferențe între Occidentul Europei și răsăritul ei. Dar pretutindeni febra schimbării prinsese lumea.

Expoziția de la Paris din 1900 părea o chintesență a energiilor secolului ce venea. Pe 92 ha, în inima Parisului, toate națiunile își dăduseră întâlnire, etalându-și inteligența creatoare. Pavilioane ale industriei de mașini, electricității, construcțiilor civile, metalurgiei, minelor, industriei chimice, transporturilor, textilelor ș.a. dădeau măsura extraordinarului progres în toate. Terenul expoziției era înconjurat de un trotuar rulant făcut din două jumătăți, una deplasându-se de două ori mai repede decât cealaltă. Noaptea o feerie de lumini electrice multicolore strălucea pe înaltele fântâni arteziene acționate electric. Expozițiile de la Grand Palais și Petit Palais, și nu numai ele, ilustrau

spiritualitatea plastică în expansiune. Arcul grațios al podului Alexandru al III-lea, care lega cele două maluri ale Senei, arăta înaltul nivel atins de tehnică.

2.4.2. Rațional și irațional în manifestările științifice și tehnologice

Spectaculoasele succese ale spiritului inventiv al omului se răsfrângeau asupra chipului în care acesta se găsea vizavi de el însuși, cu semenii săi, cu valorile spirituale și morale de până atunci, cu realitățile obiective. Totul în condițiile în care această raportare intervine și subconștientul trezit la viață de lucrarea "Interpretarea viselor", a doctorului Sigmund Freud, apărută acum, în 1900.

Ceea ce se constata în acești ani de sfârșit și început de veac era "o furtunoasă confuzie creatoare". Progresul remarcabil al științelor nu era negat de nimeni, căci s-ar fi negat evidența însăși, dar se considera că știința nu și-a ținut toate promisiunile, adică n-a realizat iluziile temerare ce se pusese în ea și n-a adus acea fericire mult așteptată. În acest context Nietzsche a putut să-și construiască filozofia sa de constatare a crizei culturii europene moderne. Pentru filozoful german însă cultura omenească nu putea fi fecundă decât dacă se cobora în substratul metafizic, acolo unde rațiunea nu putea nici pătrunde și cu atât mai puțin domina. Succesul raționalismului din vremea aceea i se părea că a împrăștiat "taina fecundă a vieții". Întreaga civilizație i se părea una de muzeu, cu influențe provenite din tot felul de izvoare. Deci trebuia, pentru a mai remedia ceva, să se reînsuflească contactul cu sentimentul metafizic al vieții.

Printre neliniștile morale răzbăteau friguri ale unei realități derutante. Căci, cu adevărat, dacă știința făcea neconținut progrese, acestea păreau că se săvârșesc nu pentru om ci împotriva lui. Noile energii și izvoare de putere luau drumul înarmărilor. "Navigăm cu cadavru-n cală" – sintetiza Ibsen situația.

Inovații militare

După 1885 tehnica a revoluționat războiul terestru. Bătăia și precizia armelor au sporit de mai bine de cinci ori, prin folosirea armelor de mic calibru. Reculul automat la tunurile de câmp a mărit viteza focului de artilerie. Un infanterist care la Waterloo putuse trage trei focuri pe minut s-ar fi găsit într-o netă inferioritate față de urmașul său de la sfârșitul veacului care putea trage 16 focuri în același timp. Ce inventase Nobel între 1887-1891, pulberea fără fum, dăduse dintr-odată altă dimensiune războiului. Bătăia și precizia artileriei au sporit de la 1.000 la 6.000 de metri.

A crescut viteza de încărcare a pieselor de artilerie, care de acum înainte puteau fi mascate. O armată se putea bate cu alta cu mult înainte de a se zări. Pe mări torpilele și minele lărgeau sfera războiului naval și experiențele anunțau submarinul. Războiul pierduse orice eroism, orice patos al turnirurilor de altădată, devenind o competiție

tehnică. Uzinele Krupp, Skoda, Schneider-Creusot și Vickers-Maxim fabricau neîntrerupt arme ale morții și le vindeau tuturor clienților. Nobel, speriat el însuși de consecințele invențiilor sale, declara: "Aș vrea să se născocască o substanță sau o mașină care să aibă o putere de pustiire globală atât de înspăimântătoare, încât războaiele să devină cu totul imposibile tocmai din această cauză". Parcă bănuia că se va ajunge la o bombă ca cea atomică.

Înarmările, de fapt îngrijorările produse de ele, duc și la încercarea de a găsi și alte căi de ripostă. La Londra se creează o Asociație internațională pentru pace și arbitraj, cu filiale la Viena și Berlin. La Paris funcționa din 1888 o Uniune interparlamentară. În S.U.A. se născuse o uniune universală pentru pace care-și propunea dezarmarea și crearea unei curți internaționale de arbitraj.

2.4.3. Diplomația europeană la cumpăna secolelor

Conferința de la Haga

O inițiativă stârnește senzație. La 29 august 1898 țarul Nicolae al II-lea lansează un apel către toate națiunile ca să participe la o conferință pentru limitarea armamentelor. Propunerea pornea dintr-o nevoie foarte practică. Rusia n-avea resurse să țină pasul cu înarmările a căror cursă își iuțise nebunește ritmul în marile state europene. Capitala unei țări mici și neutre, Haga, a fost aleasă drept gazdă a Conferinței. La 6/18 mai 1899 în sala Orania din chiar centrul Hagăi 109 reprezentanți a 22 de state europene, ai S.U.A. și a trei țări asiatice (Persia, China și Siamul) și-au dat întâlnire în fața pupitrelor îmbrăcate în postav verde. Propunerea Rusiei, sprijinită călduros de statele mici (România era reprezentată de Al. Beldiman, ministrul la Berlin, și de Papiniu, agentul diplomatic de la Belgrad), de a se institui un moratoriu al înarmărilor pentru cinci ani s-a lovit de opoziția deschisă a Germaniei și de aceea, mai ascunsă, a celorlalte mari puteri.

Până la urmă la Haga se semnează ceva: trei convenții (asupra arbitrajului, asupra legilor și cutumelor războiului terestru și extinderea prevederilor regulamentului de la Geneva din 1868 asupra războiului maritim); se semnează și trei declarații (asupra proiectilelor din baloane, asupra gloanțelor dum-dum și asupra gazelor axfixiante); se mai semnează șase "deziderate" și o rezoluție. Limitarea înarmărilor, scopul cel mai de seamă al Conferinței, a rămas sarcina unui "studiu ulterior". La Haga "s-a umanizat" războiul, dar spectrul acestuia nu numai că n-a fost distrus, dar nici măcar îndepărtat n-a fost.

Secolul al XX-lea se naștea sub semnul violenței. În octombrie 1899, la trei luni de la Conferința de la Haga, Anglia intrase în război în Africa de Sud; în iunie 1900 marile puteri au pornit să înăbușe în sânge răscoala boxerilor din China în orgia îndemnurilor la cruzime ale lui Wilhelm al II-lea; din februarie 1899 S.U.A. cotropiseră Filipinele a căror populație nu se lăsa deloc înfrântă.

Războiul devine o torță care ardea în lume aproape fără încetare. Singura "iluzie" era că deocamdată ardea doar spre periferie și că marile puteri, iarăși deocamdată, nu se războiau una cu alta. Britanicii Kipling sau Henley, în acea atmosferă de beție parcă de la începutul unui nou veac, cântau "spiritul războinic care strigă în sângele meu", cum se exprima cel din urmă.

Bunăstarea materială, întreținută mereu de cuceririle științei, și care era vizibilă în unele țări ca Germania, Anglia, S.U.A., Franța, dădea unora imbold de a face ceva, o dorință de acțiune pe care nu mai voiau să și-o înfrâneze. Darwinismul era interpretat de unii ca fundamentând teoria după care războiul era necesar căci dădea posibilitatea să supraviețuiască rasa cea mai puternică, și, deci, să progreseze civilizația. Așa îl interpreta în Germania, Houston Stewart Chamberlain, ginerele lui Wagner, care tocmai își publica lucrarea lui "Fundamentele secolului al XIX-lea", unde căuta să demonstreze că arienii trebuia să fie stăpânii lumii.

Pentru Treitschke, Bernhardi sau von der Golz războiul era o sursă de patriotism, o înnobilitate a rasei, o necesitate. Pentru americanul Mahon profesiunea armelor satisfăcea "idealul eroic" și războiul singur asigura "energia combativă" de care avea nevoie civilizația. "Elanul vital" de care vorbea tânărul savant Henri Bergson, "forța vitală" întâlnită în opera lui Shaw, ca să nu mai vorbim de "Dumnezeu a murit", formula lui Nietzsche, sinonimă cu "supraomul", erau interpretate de mulți în sens războinic, desprinse cu totul din învelișul lor metafizic și artistic. Conferința de la Haga constatase că nu era cu puțință să se scoată războiul în afara legilor, o întregă literatură de interpretare constata că de fapt aceasta ar fi fost o "mare greșală". Noroc că raționalismul veacului al XIX-lea mai continua să trăiască. Vântul nebuniei încă nu stârnea furtuni.

2.5. Bibliografie

Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, ed. II, București, 2004.

Cars Jean Haussmann, *La gloire du Second Empire*, Paris, 1978.

Eric Hobsbawm, *Era revoluției, 1879-1848*, Chișinău, Ed. Cartier, 2002.

Jeffrey Newnham, Graham Evans, *Dicționar de relații internaționale*, București, Ed. Universal DALSI, 2001.

Ph. Seguin, *Ludovic Napoleon cel Mare*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1994.

2.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1.

1.1. războiul și naționalismul

1.2. Mobiluri economice și dorința lui Napoleon al II-lea de a construi o nouă ordine europeană bazată pe principiul naționalismului.

1.3. Franța – eșecul politicii imperiale, Austria – devine o putere de rang secund, Germania – devine Imperiu și principala forță continentală, Anglia – își menține poziția.

Test de autoevaluare 2.

2.1. Ocuparea Principatelor Române de către Rusia în 1853.

2.2. 1855 - Conferința marilor puteri desfășurată la Viena - scoaterea creștinilor de rit ortodox din Balcani de sub protectoratul Rusiei și așezarea lor sub garanția colectivă a puterilor ; 1856 - conferință la Constantinopol (Anglia, Franța, Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman) - era reglementat statutul internațional al Principatelor; 1856 - Congresul de pace de la Paris (Franța, Marea Britanie, Austria, Rusia, Turcia și Sardinia) - Rusia cedează sudul Basarabiei și este îndepărtată de la Gurile Dunării, recunoaște frontierele Imperiului otoman și demilitarizează Marea Neagră, Principatele sunt scoase de sub protecția Rusiei și puse sub regimul garanției colective a celor șapte mari puteri europene.

2.3. Congresul de pace de la Paris din 1856 pune bazele, cel puțin pentru două decenii, unei noi ordini europene. Aliații din războiul Crimeii au voit să blocheze Rusia din ascensiunea ei în Orient dar mai ales în Europa, pentru o perioadă pe cât posibil, cât mai lungă

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la cel puțin două dintre întrebări, re-studiați capitolul 2.3 și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

2.7. Lucrare de evaluare 2

Pe baza textului unității și a bibliografiei, scrieți o lucrare pe tema “Relațiile internaționale în a doua jumătate a sec. XIX – între optimism și îngrijorare”.

Punctele care trebuie atinse sunt: modificările ierarhiilor de putere, Germania Imperială și Italia unificată, obiective și instrumente diplomatice ale Marilor Puteri, mutații în mentalul colectiv, apariția unor noi tehnologii militare.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimite prin poștă tutorelui.

c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
  - șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 3

DE LA POLITICA ECHILIBRULUI LA POLITICA DE ALIANȚE

Cuprins

3.1. Obiective	51
3.2. Situația marilor puteri europene imediat după 1871	51
3.3. Redeschiderea crizei orientale. Tratatul de la Berlin	55
3.4. Sisteme de alianță la finele veacului XIX. (Partea a I-a)	57
3.5. Sisteme de alianță la finele veacului XIX. (Partea a II-a)	64
3.6. Bibliografie	69
3.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	69
3.8. Lucrare de verificare	70

3.1. Obiective

- Fixarea principalelor repere cronologice ale perioadei studiate.
- Identificarea etapelor de desfășurare a fenomenului politico-diplomatic studiat.
- Descoperirea coordonatelor externe și interne de manifestare a politicii Marilor Puteri.
- Argumentarea diverselor teorii privind evoluțiile sistemului internațional la sfârșitul sec.XIX și începutul sec.XX.

3.2 Situația marilor puteri europene imediat după 1871

Expansiunea europeană

Relațiile internaționale de la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 sunt caracterizate de două mari trăsături. Pe de o parte asistăm la expansiunea europeană maximă în lume, manifestată prin cuceriri coloniale ("împărțirea lumii"), export economic și financiar, emigrație masivă, confruntări de concepții intelectuale și religioase care influențează peste tot, concurența Japoniei și a SUA, care deocamdată nu periclitează supremația europeană dar o pun în gardă.

Naționalismul

Pe de altă parte asistăm la un conflict de interese și de sentimente naționale tot mai acut între statele europene, la ieșirea în prim planul istoriei a "minorităților naționale". Aceste două trăsături se manifestau în raport direct cu transformări profunde în tehnica, viața economică, structuri sociale. În perioada aceasta, de la 1871 la 1914, Europa nu cunoaște decât războaie locale și marile puteri nu se confruntă între ele. Este o perioadă intens cercetată și cunoscută prin publicarea documentelor de arhivă ale actorilor politici, diplomați, sociali, analizele diverselor crize diplomatice, sinteze realizate de numeroși istorici. Chiar dacă sunt insuficient cercetate relațiile comerciale, mișcările internaționale de capital, mișcările de idei și

psihologia națională, imaginea popoarelor europene unul față de altul, manifestarea grupurilor sociale, arhivele băncilor și întreprinderilor, putem spune că avem deja la dispoziție surse suficiente pentru a construi o istorie nuanțată asupra acestei epoci.

Otto von Bismarck
(1815-1898)

Relațiile intereuropene după 1871 sunt dominate de schimbarea produsă în urma războiului franco-prusac din 1870-1871. Primii 20 de ani, până în 1890, personalitatea care influențează decisiv politica externă europeană e Bismarck. Succesele sale dintre 1862-1871 îi asigură o autoritate incontestabilă. Bismarck rămâne convins de faptul că Franța nu se va resemna cu pierderea celor două provincii Alsacia și Lorena și mai devreme sau mai târziu va căuta să-și ia revanșa contra Germaniei. Numeroasele sale declarații și actele sale demonstrează această preocupare. Mai știa însă că Franța singură nu va putea acționa și nici nu va încerca. De aceea ea trebuia izolată. Pentru a împiedica Franța să-și găsească aliați, diplomația germană curtează Viena și Petersburgul, de a căror atitudine binevoitoare fata de Germania caută să se asigure (nu intră în această fază în calculele lui Bismarck și Anglia, pentru că aceasta nu avea armata terestră și deci nu putea constitui un factor activ cel puțin pentru moment).

3.2.1. Germania

Germania domina continentul. Populația ei crește de la 41 de milioane locuitori în 1871 la 49 în 1890. Crește rapid producția de oțel, de cărbune, de fontă. Producția industrială globală crește cu 50%. Germania are cea mai bună armată din lume (1.800.000 de oameni în 1885).

3.2.2. Franța

Franța pierde rolul preponderent în Europa pe care îl avusese înainte de războiul cu Prusia din 1870-1871. Dar refacerea ei e rapidă. Producția ei industrială e de 9% din producția mondială (cea germană e de 16%). Legile militare din 1872, 1873 și 1875 reconstituie forțele militare.

3.2.3. Rusia

Rusia avea 71 de milioane de locuitori la 1871, dar nu juca pe plan internațional un rol direct proporțional cu această masă umană. 90% din populație e țărănească. O treime din populație nu e de origine rusă. Și după legea militară din 1874, Rusia nu poate încorpora în armata activă decât 1/3 din contingent. După 1880 începe să se dezvolte mai rapid o industrie.

3.2.4. Austro-Ungaria

Austro-Ungaria, după dualismul din 1867, în politica externă suferă influența maghiară, iar în plan intern, suferă de o instabilitate permanentă din cauza naționalităților diferite care o compun. Avea o populație de 35 de milioane în 1871, aproape cât Franța, dar o armată care era doar la 2/3 din cea franceză.

3.2.5. Italia

Italia era în urma celorlalte puteri mari europene, fără resurse naturale, cu un buget în continuu deficit, cu divergențe de structură socială între Nord și Sud, în conflict permanent cu Vaticanul și cu o armată slab condusă și înzestrată. Dar cu mari ambiții, de pe urma cărora profită în primul rând Germania lui Bismarck.

3.2.6. Anglia

Anglia, cu poziția sa insulară, iese de sub preocupările statelor continentale. Ea are o preponderență economică asupra celorlalte state încă din sec. 18, pe care și-o păstrează până spre sfârșitul sec. 19 când începe să-i fie amenințată de Germania și de SUA. Cu o flotă care îi dă siguranța insulelor britanice dar și a drumurilor comerciale maritime ea se dezinteresează deocamdată în sens activ, de sistemele de alianță continentale și de problemele statelor continentale. Până când Germania nu-i amenință supremația maritimă. Anglia nu avea însă armată terestră. Acest fapt nu era de neglijat și mai ales nu va fi în perspectiva schimbărilor de pe continent pe care nu le va mai putea controla.

3.2.7. Alianța celor trei împărați

La inițiativa lui Bismarck în 1873 se semnează doua acorduri, unul germano-rus, la 6 mai 1873 și altul austro-rus, la 6 iunie același an, cu accesarea Germaniei la 22 octombrie 1873. Aceste acorduri constituie prima formă a ceea ce s-a numit Alianța celor trei împărați.

Valoarea concretă a acestei alianțe, rămasă doar la nivelul semnăturilor suveranilor, nu și la acela al guvernelor, era cvasiinexistentă. Ea se reducea la înțelegerea suveranilor de "a se consulta", fie în caz de divergență între statele lor, fie în ipoteza în care statele lor ar fi fost amenințate de "agresiunea unei terțe părți".

În concepția bismarckiană, această alianță putea fi o garanție diplomatică necesară pentru de a ține departe Rusia și Austro-Ungaria de Franța și de încercările acesteia de a ieși din izolarea în care se găsea după 1871. Rusia a semnat acest acord imperial pentru a evita o

înțelegere mai strânsă între Germania și Austro-Ungaria. La rândul ei Austro-Ungaria, semnând acordul, făcea o concesie lui Bismarck pe care deocamdată nu știa cum o va folosi în viitor. Singurul care avea o concepție clară încheind această alianță era Bismarck, preocupat de reacțiile de viitor ale Franței. Ca să se poată menține această alianță Germania trebuia să împiedice confruntarea deschisă a celor doi aliați imperiali în zona balcanică, preocupantă pentru amândoi.

Pentru Rusia ceea ce rămâne constanta intereselor sale în afară sunt Imperiul Otoman și Balcanii. Ea voia revizuirea statutului internațional al Strâmtoarelor, deschiderea acestora numai pentru statele riverane Mării Negre. Cu alte cuvinte eliminarea Angliei, care n-ar mai fi avut dreptul de a trece prin Strâmtoare. Ca să ajungă la acest obiectiv Rusia trebuia să slăbească Imperiul otoman, favorizând mișcările de independență din Peninsula Balcanică. (scrierile lui Danielevski și Fadaiev).

Dar spre Balcani e orientată și politica externă a Austro-Ungariei. Pe văile Moravei și Vardarului Austro-Ungaria căuta să ajungă la Salonic, înfrângând rezistența Serbiei. Acestea erau mai exact intențiile Ungariei, care, prin Andrassy, conduce în fapt politica externă a Dublei Monarhii aproape două decenii. Cele două politici expansioniste se excludeau una pe cealaltă. Și Germania este statul chemat să găsească punte de înțelegere între cele două puteri.

Test de autoevaluare 1

1.1. Care sunt cele două mari trăsături ale perioadei de după 1871?

.....
.....
.....
.....

1.2. Care a fost importanța diplomatică reală a Alianței celor trei împărați?

.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 69

3.3. Redeschiderea crizei orientale. Tratatul de la Berlin (13 iunie-13 iulie 1878)

3.3.1. Evoluția crizei: diplomatie și conflict

În 1875 se redeschide chestiunea orientală, prin mișcările antiotomane din Bosnia, Herțegovina și, câteva luni mai târziu, prin acelea ale bulgarilor. Rusia, care contribuise la declanșarea acestor mișcări, profită pentru a-și pune în evidență interesele ei în Peninsula Balcanică. Austro-Ungaria și Anglia îi supraveghează manevrele diplomatice, afirmându-și propriile lor interese: drumul Salonicului și zona de influență în Bosnia și Herțegovina în cazul primei, menținerea Imperiului Otoman în cazul celei de a doua.

Conferința ambasadorilor de la Constantinopol nu se soldează cu nici un rezultat, pentru că de fapt toată lumea voia sa eșueze. Drumul Rusiei e deschis și ea caută să-l lărgească prin înțelegere cu Austro-Ungaria, de care Germania nu e străină. La 15 ianuarie 1877 între cele două puteri se semnează o convenție secretă, negociată din 1876 la Sibiu, prin care Austro-Ungaria promite neutralitatea în caz de război ruso-turc și împiedicarea unei a treia puteri, respectiv a Angliei, de a interveni, și obține, în schimb, din partea Rusiei, acordul de a ocupa Bosnia și Herțegovina.

Carol I, domnitorul românilor

La sfârșitul războiului, la care participă și România, cu armata sa de partea Rusiei (Carol I a fost comandantul suprem al forțelor ruso-române care au luptat la cucerirea Plevnei, principala bătălie din acest război), Rusia uită de promisiunile sale către Austro-Ungaria între care și aceea de a nu încheia o pace fără consultarea celorlalte puteri, și, la îndemnul lui Ignatiev, ambasadorul de la Constantinopol, semnează la San Stefano, la 3 martie 1878, o pace cu Poarta Otomană, prin care Bosnia și Herțegovina sunt declarate autonome, se prevăd cuceriri în dauna Turciei în Asia și Europa (Dobrogea, pe care o cedează României în schimbul Basarabiei de Sud) și mai ales se stipulează crearea unei Bulgarii Mari sub directa sa influență. Mai cu seamă Marea Britanie și Austro-Ungaria reacționează și îl determină pe Bismarck să convoace congresul de la Berlin. Rusia cedează.

3.3.2. Congresul de pace de la Berlin

Acordurile bilaterale ruso-englez (30 mai 1878) și ruso-austro-ungar (6 iunie) desființează înainte de congres Bulgaria Mare și totodată crează Rumelia orientală ca provincie autonomă, reduc cuceririle Rusiei în Asia, și consfințesc avantajele Austro-Ungariei deja stabilite și la fel pe cele ale Angliei (în primul rând posesia Ciprului). Franța primește consensul ocupării Tunisiei. Sub președenția lui Bismarck Congresul de la Berlin reiterează acordurile deja încheiate. În afara lui Bismarck, protagoniștii ai congresului sunt G. Andrassy (Austro-Ungaria), A. M.

Ion C. Brătianu,
primul-ministru al
României

Gorceakov (Rusia) și B. Disraeli (Marea Britanie). Ei iau deciziile, trecând în planul al doilea pe reprezentanții Franței, Turciei și Italiei. Trimișii României, I.C.Brătianu și M. Kogălniceanu, sunt acceptați doar pentru o scurtă declarație (ei protestează contra cedării Basarabiei de Sud).

Statul bulgar e divizat într-un principat bulgar semiindependent, și o provincie autonomă, Rumelia orientală. Macedonia rămâne sub suveranitate otomană. Bosnia și Herțegovina sunt încredințate Austro-Ungariei pentru administrare. Rusia primește cele trei județe ale Basarabiei de Sud, Cahul, Bolgrad și Ismail și portul Batum de la Marea Neagră. România pierde sudul Basarabiei și câștigă Dobrogea.

Se reconfirmă independența României, Serbiei și Muntenegrului. Congresul de la Berlin face să prevaleze principiul echilibrului și al compensațiilor în relațiile internaționale. Cancelarul german e satisfăcut de rolul său de arbitru european. El obține un succes remarcabil. Chestiunea orientală este pentru moment sistematizată chiar dacă nu sunt eliminate motivele de conflict dintre marile puteri, care, se demonstrează că au la dispoziție un teatru de manifestare mult mai mare decât cel turco-balcanic, ba chiar decât cel european.

Bismarck a știut să folosească rivalitățile dintre puteri asigurând pentru câteva decenii pacea în Europa. Cu politica sa cancelarul german a urmărit în primul rând să aplaneze temporar rivalitățile, dar mai ales a căutat să pună Franța și Rusia, care aveau cele mai multe motive de resentimente, în condiția de a nu putea lua inițiative eficiente.

Austro-Ungaria obține un succes notabil: administrarea Bosniei și Herțegovinei și garnizoane la Sandjak și Novibazar pentru a păzi ruta Salonicului. Prin aceasta ea dobândește o situație dominantă în partea occidentală a Peninsulei Balcanice. Rusia obține mult mai puțin decât sperase. Dar chiar dacă nu reușește crearea unei Bulgarii Mari rămâne cu rolul de protectoare a slavilor. Obține apoi teritorii în Asia și ieșire la Dunăre prin luarea Basarabiei.

Test de autoevaluare 2

1.1. Comentați Tratatul de la Berlin și stabiliți importanța sa.

.....
.....
.....
.....

1.2. Precizați prevederile Tratatului de la Berlin privind România.

.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 35

3.4. Sisteme de alianță la finele veacului XIX.(Partea a I-a)

Nașterea sistemului de alianțe e o consecință directă a conflictului franco-prusac din 1870-1871. Este o dezvoltare logică a tentativei diplomatice cu bătaie lungă a lui Bismarck de a izola Franța. După 1878 cancelarul german, fără a părăsi ideea alianței celor trei împărați, încearcă s-o reconstituie pornind de la alte baze.

3.4.1. Alianța dintre Berlin și Viena

Germania se va alia mai întâi cu Austro-Ungaria. Propunerea unei alianțe o face Bismarck lui Andrassy la 27 august 1879. Amândoi cad ușor de acord asupra principiului, dar dificultățile încep atunci când trebuie să stabilească împotriva cui să fie alianța. Bismarck propune o alianță generală. Andrassy nu voia însă să angajeze Viena contra Parisului. Pe el îl interesa doar contra Rusiei. Bismarck acceptă. Nu și împăratul Wilhelm, care inițial se opune vehement, dar, ca de obicei, în urma amenințării cu demisia a cancelarului, cedează, dar cu condiția ca Rusia să fie desemnată direct în tratat. Austro-Ungaria o cere însă expres și până la urmă Germania acceptă.

Tratatul dintre Germania și Austro-Ungaria

La 7 octombrie 1879 tratatul se încheie sub formula explicită potrivit căreia dacă una din cele două puteri era atacată de Rusia, cei doi aliați își vor pune laolaltă toate forțele lor contra acesteia, iar în cazul unui atac venit de la un alt stat cei doi aliați își promiteau doar "neutralitate binevoitoare". Bismarck își abandonează astfel ideea să de a ține Rusia departe de Franța? Nu, pentru că în 1879 el gândea că în momentul în care va constata existența unei alianțe între Germania și Austro-Ungaria, care era doar defensivă, Rusia, simțindu-se izolată, va cere să participe și ea la aceasta înțelegere, reînviind astfel Alianța celor trei împărați.

Tratatul cu Austro-Ungaria putea fi astfel o presiune asupra Rusiei, care, temându-se de izolare, va cere restabilirea alianței celor trei împărați. Diplomații germani la Sankt Petersburg caută să convingă anturajul țarului că atâta timp cât Rusia nu ataca Austro-Ungaria, ea se bucura de atitudinea binevoitoare a Germaniei. Calculul lui Bismarck pornea de la situația Rusiei după criza balcanică. El urmărise atent dezvoltarea conflictului de interese în Balcani dintre Austro-Ungaria și Rusia, favorizând-o pe prima atât cât să nu tulbure radical Rusia și interesele ei. Prima obține succese însemnate la Congresul de la Berlin.

Echilibru de influență în Balcani e dereglat în favoarea Austro-Ungariei. Rusia joacă în anii '80 ai secolului 19 cartea bulgară, unde nepotul sau Alexandru de Battenberg ajunge principe. Acesta se va întoarce însă împotriva influenței țariste. Revine, dar nu mai are încrederea Rusiei și în 1887 abdică. Dar, prin aceasta Rusia nu iese câștigătoare în Bulgaria, unde principe va fi ales Ferdinand de Saxa Coburg, susținut de guvernul vienez.

Pentru a ține Rusia în șah Bismarck sondează Londra în septembrie 1879, prin ambasadorul german în capitala imperiului britanic. Disraeli este întrebat ce intenții va avea Anglia în cazul unui conflict germano-rus. Disraeli nu ezită să răspundă că într-un astfel de caz Anglia ar fi dispusă să încheie o alianță cu Germania și să țină deoparte Franța. Bismarck se mulțumește cu acest răspuns și nu dă nici o urmă demersului ambasadorului german la Londra.

În fapt el nici nu voia decât să se știe la Petersburg că Germania era pe cale de a se alia cu Anglia contra Rusiei. Și astfel să aducă Rusia la masa tratativilor. Ceea ce se și întâmplă. Bismarck îi declară țarului că ar fi bine să se reia alianța celor trei împărați. Țarul acceptă căutând să obțină măcar neutralitatea germană austro-ungară în cazul unui conflict cu Anglia. Mai multe probleme a avut Bismarck la Viena care, devenită aliata Germaniei nu înțelegea de ce trebuia să mai trateze cu Rusia, rivala sa în Balcani. Cancelarul german a trebuit să pună piciorul în prag.

Și la 18 iunie 1881 alianța celor trei împărați este reînnoită. Termenii ei sunt însă și mai neangajanți decât ai primei alianțe din 1873. E în fapt o înțelegere de a se acorda acelorași parteneri “o neutralitate binevoitoare”, în cazul în care una din părțile contractante s-ar fi găsit în război cu o a patra mare putere. În cazul unui război franco-german Rusia urma să rămână neutră, chiar dacă Germania era statul agresor. De asemenea Germania și Austro-Ungaria rămâneau neutre în caz de conflict ruso-englez, chiar dacă acest conflict ar fi fost provocat de Rusia. În același timp cele trei puteri se angajează să țină cont de interesele lor în Balcani.

Austro-Ungaria obține autorizația de a anexa Bosnia și Herțegovina, pe care le administra din 1878, “într-un viitor nedeterminat”, iar Rusiei i se dă posibilitatea să unească Rumelia la Bulgaria. Înțelegerea celor trei împărați e stabilită pentru trei ani și e secretă. Doar Austro-Ungaria e nemulțumită de pe urma ei deoarece se simte obligată să respecte interesele rusești în Balcani. Dar, între altele, Bismarck chiar acest lucru îl voia: să frâneze politica balcanică a aliatului ei și să devină un arbitru în diferendul dintre Austro-Ungaria și Rusia în Balcani.

Planul lui Bismarck de alianțe europene e mult mai vast. Nu se oprește doar la alianța cu Austro-Ungaria și înțelegerea celor trei împărați. Intenția lui e de a înconjura Franța din toate părțile, izolând-o. Așa ajunge la alianța cu Italia, stat tânăr și în căutare de aliați pentru a face figură de mare putere.

Refacerea Alianței celor Trei Împărați

3.4.2. Apropierea germano-italiană și încheierea Triplei Alianțe

Decepția suferită în 1881, când Tunisia cade în mâinile Franței, mai ales aceasta, împinge Italia spre Germania (intenția devine cunoscută din 1873). Singura dificultate în calea apropierei Italiei de Germania era Austro-Ungaria care avea în stăpânire teritoriul cu populație italiană. Drumul spre Berlin trecea pe la Viena. A contat până la urmă interesul imediat și nu sentimentul național. A fost luată în calcul și relația statului italian cu Vaticanul. O eventuală părăsire a Romei de către Papă ar fi provocat regatului italian mari probleme, mai cu seamă pe plan intern.

Apropierea de dinastia habsburgică, singura dinastie catolică, ar fi evitat o astfel de eventualitate. Din partea Austro-Ungariei au fost trei motive esențiale care au determinat o apropiere de Italia: demolirea iredentismului italian, evitarea unui al doilea front în caz de război cu Rusia și îndemnul Germaniei. Bismarck voia o alianță cu Italia, chiar dacă nu punea preț pe această alianță, pentru ca Italia să fie un nou aliat împotriva Franței (obliga în orice caz Franța să aibă un front defensiv cu Italia) și, în același timp, împiedica iredentismul italian să se manifeste periculos pentru monarhia habsburgică. Și la 20 mai 1882 ia naștere Tripla Alianță.

Apariția Triplei Alianțe

Relațiile austro-germane rămăneau cele stabilite în 1879, iar cele italo-germane-austriece sunt rezumate în articolul 2: *„În cazul în care Italia, fără provocare directă din parte-i, va fi atacată de Franța... cele două părți contractante acordau părții atacate ajutor și asistență. Aceeași obligație o avea Italia în caz de agresiune neprovocată a Franței contra Germaniei”*.

Relațiile germano-italiene erau stabilite pe bază de reciprocitate. Cele italo-austriece nu, în sensul că Austro-Ungaria acorda ajutor dacă Italia era atacată de francezi, dar Italia nu în cazul în care Rusia ataca Austro-Ungaria. Pentru moment toate cele trei părți erau mulțumite de alianța lor care păstra un caracter defensiv. Și cel mai mulțumit era Bismarck, a cărui concepție diplomatică gândită a la long dădea cele mai bune rezultate.

3.4.3. România și sistemul de alianțe

Primii ani de independență constituie, sub raportul activității internaționale, o experiență dură pentru România. Bucureștii rămâne convins că doar aderarea la un sistem de alianțe poate să promoveze interesele sale de politică externă și să ofere protecție populației românești aflate sub stăpânire străină împotriva periculoaselor presiuni din afară. Mai ales modul cum a fost tratată România în problema Dunării dovedise necesitatea unei asemenea soluții.

Ion C. Brătianu afirma în Camera deputaților *“un stat mic este dator mai mult chiar decât un stat mare să caute a nu fi surprins de evenimente și să îngrijească din toate puterile a se întări ca să-și poată apăra cât mai bine interesele”*.

Prea multe posibilități nu existau pentru România. În acest sens ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București, von Hoyos, arată că: *„Azi, România nu trebuie să aștepte sau să se teamă de ceva din partea nici unei alte puteri, decât de la cele două imperii vecine, și de aceea, nu se mai poate vorbi de un partid turc sau francez, ci numai de unul rus și de unul anti-rus”*.

Problema Dunării

Decisivă pentru români era ieșirea din izolarea în care se găseau după 1878, fapt pus în evidență de chestiunea Dunării, în care România nu este consultată cu toate că era o chestiune vitală pentru dezvoltarea sa economică. Izolarea diplomatică lăsa România singură în fața Rusiei. Și România avea mare teamă de expansionismul rusesc (mai cu seamă după anexarea Sudului Basarabiei în 1878). Franța era, atunci, incapabilă să aducă avantajele unei alianțe. Și Franța nu avea în acel moment nici interesul unei alianțe în Europa de sud-est Nici austriecii nu se bucurau de prea mare simpatie în România.

Problema românilor din Ungaria

Deși situația românilor din Ungaria nu devenise încă o problemă critică în relațiile româno-austro-ungare, ea îi preocupă pe oamenii de stat din ambele țări. Revendicările istorice ale României asupra Basarabiei, aflată sub stăpânirea Rusiei, ca și asupra Transilvaniei și Bucovinei, aflate sub stăpânire austro-ungară, nu reprezentau în acest moment decât deziderate a căror posibilitate de îndeplinire nu se întrevedea la orizontul politicii europene.

„Oricare ar fi sentimentele intime ce am păstra în fundul inimii noastre — declară liberalul I. C. Brătianu într-un discurs rostit în Cameră — noi nu trebuie să manifestăm nici simpatii, nici ură vreunei puteri sau națiuni. Politica noastră, care trebuie să ne insufle în fiecare moment, care trebuie să ne absoarbă toate puterile, politica noastră trebuie să fie condusă de un unic și un singur simțământ, de simțământul conservățiunii naționale”.

Principala atracție pentru oamenii de stat români o reprezintă Germania, dată fiind puterea ei militară și economia sa dinamică. Piața financiară germană devine o sursă importantă de împrumuturi pentru România, care, la rândul său, trimite mari cantități de grâne și vite în Europa Centrală.

În afara argumentelor economice, în favoarea unei alianțe cu Germania cântărește mult și sprijinul lui Carol I. Regele este convins că o asemenea alianță putea îmbunătăți poziția internațională a României și rolul ei în Europa de Sud-Est. Dar o alianță cu Germania nu putea fi concepută decât prin acceptarea situației create de alianța austro-ungară din 1879. Așadar, apropierea de Germania înseamnă, în același timp, și o apropiere de Austro-Ungaria.

**Aderarea
României la
Tripla Alianță**

Inițiativa unei apropieri a României de Puterile Centrale aparține Berlinului. Obiectivul urmărit de Germania prin atragerea României era întărirea frontului sudic al alianței cu Austro-Ungaria. De aceea atrăsese și Serbia care încheie în 1881 un tratat secret cu Viena. Pe durata lunilor de negocieri s-a convenit că obiectivul major al tratatului să fie apărarea împotriva Rusiei, iar Bismarck a precizat că alianța va fi pur defensivă și nu va putea fi folosită ca acoperire pentru o acțiune agresivă împotriva Rusiei.

Aderarea României la Tripla Alianță a luat forma unui tratat bilateral cu Austro-Ungaria, semnat la 18/30 octombrie 1883, în aceeași zi având loc și aderarea Germaniei, iar în 1888 și a Italiei. Noii aliați sunt de acord să-și vină reciproc în ajutor în cazul în care unul dintre ei era atacat de Rusia, cu toate că aceasta din urmă nu era menționată. Părțile contractante își promet pace și prietenie, că se vor abține de la încheierea unor alianțe sau angajamente îndreptate împotriva uneia dintre ele și că își vor acorda un sprijin reciproc, „în limita intereselor lor“.

Ambele părți au de câștigat de pe urma tratatului. Austro-Ungaria primea nu doar promisiunea unui ajutor în caz de război cu Rusia, ci și satisfacția de a bloca prin acest pact principala cale de acces a Rusiei spre Constantinopol. De asemenea, Viena era de părere că, prin încheierea acordului din 1883, obținuse garanții că guvernul român nu va desfășura o politică iredentistă activă în privința Transilvaniei, cu toate că formal guvernul român refuzase astfel de garanții.

Avantajele obținute de România sunt substanțiale: o alianță cu Germania, chiar dacă indirectă, o micșorare a pericolului de război cu Rusia și soluționarea câtorva dintre divergențele prezente în relațiile cu Viena, respectiv rezolvarea indirectă a chestiunii Dunării.

Alianța cu Puterile Centrale formează, timp de trei generații, piatra de hotar a politicii externe a României însă eficiența acordului din 1883 este diminuată de caracterul său secret (cerută de Bismarck, care nu voia angajarea unei alianțe deschise contra Rusiei chiar la granița ei).

3.4.4. Eforturi de menținere a Rusiei în sistemul bismarckian

Alianța celor trei împărați e pusă în criză în 1887 de abdicarea prințului bulgar Alexandru de Battenberg și tensiunea pe care acest eveniment o provoacă în relațiile ruso-austriece, ca și de încercările Franței de a se apropia de Rusia. Pericolul unui război pe două fronturi, de care pentru prima oară vorbește Bismarck în Reichstag la votul pentru noua lege militară apare periculos la orizont pentru Germania.

Printr-un remarcabil joc diplomatic Bismarck reușește din nou îndepărtarea pericolului. Înainte de toate reînnoiește tratatul Triplei Alianțe, care expira în acel an. Italia tocmai ceruse garanții suplimentare, temându-se ca după Tunisia să nu cadă și Tripolitania în mâinile francezilor, iar în zona balcanică ceruse o zonă de influență proprie în

Adaptarea Triplei Alianțe

cazul unui compromis austro-rus. Germania și Austro-Ungaria inițial refuză, dar tensionarea relațiilor franco-germane și creșterea dificultăților balcanice, le determină până la urma să accepte condițiile italiene. Și tratatul se reînnoiește cu două anexe, între Italia și Germania în problemele mediteraneene și între Italia și Austro-Ungaria în chestiunea balcanică.

Primul aranjament prevede ca, în situația în care Italia “în urma extinderii influenței franceze în Tripolitania va ataca Franța în Europa”, Germania o va susține cu armele, iar al doilea stabilea ca în cazul în care statu-quo-ul balcanic nu va putea fi menținut, Italia va avea compensația ei. Ceea ce e de remarcat în chip special cu ocazia acestei prime reînnoiri a tratatului Triplei Alianțe este faptul că se modifică caracterul acesteia. **Din defensivă, ea devine ofensivă.**

Reînnoirii din 1887, Bismarck îi adaugă și un tratat privind chestiunile mediteraneene. El presează guvernul italian să încheie o înțelegere cu Marea Britanie privind aceste chestiuni. Cu dificultăți serioase în Egipt cu Franța, cu neliniștile provocate de diplomația țaristă în Balcani, ceea ce putea compromite securitatea Strâmtoarelor, și cu o criză internă determinată de chestiunea irlandeză, Salisbury acceptă să semneze cu Italia un acord secret la 12 februarie 1887, pentru menținerea statu-quo-ului în Mediterana, Adriatică, Marea Egee și Marea Neagră. Un acord prin care Italia primea sprijinul Angliei în Tripolitania și Cirenaica, iar Anglia sprijinul Italiei în Egipt. Acordul se face printr-un schimb de scrisori între cele două guverne ca să se ocolească astfel aprobarea Parlamentelor. El nu era un angajament ferm pentru nici una din părți (de altfel fiecare i-a dat o interpretare proprie). La el aderă, la 24 martie 1887 și Austro-Ungaria, iar la 4 mai și Spania.

Prin aceasta comuna atitudine nouă creație bismarckiană (tot timpul cancelarul german a fost acela care a impulsionat semnarea ei) pune în gardă deopotrivă Franța și Rusia. Chiar dacă Germania nu-l semnează anume pentru a nu deranja Rusia. Mai mult, Germania oferă Rusiei posibilitatea de a încheia împreună un tratat, într-un moment în care pentru atragerea Rusiei acționa și Franța.

Tratatul germano-rus

Pe lângă țarul Alexandru al III-lea o alianță cu Germania era susținută de ministrul de externe Giers, succesorul lui Gorceakov, iar o apropiere de Franța de influentul jurnalist și scriitor Katkov. Învinge pentru moment de Giers și la 18 iunie 1887 este semnat tratatul secret “de reasigurare” germano-rus, prin care cele două puteri se angajau fiecare să păstreze neutralitatea în cazul în care una din ele s-ar fi găsit în război cu o altă mare putere. Dacă această altă mare putere era Austro-Ungaria sau Franța atunci neutralitatea era acordată doar în caz de agresiune. În plus, într-un protocol secret, Germania recunoștea „legitimitatea influenței ruse” în Bulgaria și promitea că nu va sprijini restaurarea lui Battenberg la Sofia și făgăduia sprijinul său diplomatic în cazul unei „necesități” de ocupare a Bosforului de către Rusia.

Acest tratat de reasigurare, incompatibil cu alianța germano-austriacă, avea, în concepția lui Bismarck nu o valoare reală în sine, ci una indirectă: a evita un pact de alianță între Rusia și Franța. S-a și observat în 1887, în timpul crizei balcanice provocate de venirea pe tronul Bulgariei a lui Ferdinand de Saxa Coburg, că în problemele balcanice Germania sprijinea Austro-Ungaria: publicarea tratatului austro-german, ordinul dat Băncii imperiale de a refuza plata valorilor rusești, încurajarea notei diplomatice adresate Turciei la 12 decembrie 1887 de către Austro-Ungaria, Anglia și Italia, prin care Imperiul Otoman era încurajat să nu cedeze cererilor rusești. În fața acestor presiuni concentrice Rusia abandonează politica sa în Bulgaria, dar va căuta ajutorul Franței pentru a-și rezolva problemele financiare și în octombrie 1888 va face un mare împrumut pe piața franceză. Va fi primul pas în apropierea ruso-franceză.

Politica de izolare a Franței, ideea centrală a întregii diplomații bismarckiene, reușise până atunci. Dar ea nu mai avea șanse de reușită. Și dacă Bismarck ar fi rămas cancelar după 1890 la o alianță ruso-franceză tot s-ar fi ajuns. Era în logica lucrurilor. Poate ar mai fi putut fi întârziată de extraordinara capacitate de manevră a acestui mare om de stat care a fost Bismarck, cel mai mare pe care l-a dat Europa secolului 19 după Napoleon I.

Test de autoevaluare 3

3.1. Indicați etapele diplomatice ale formării Triplei Alianțe.

.....
 .....
 .....
 .....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 70

3.5. Sisteme de alianță la finele veacului XIX. (Partea a II-a)

3.5.1. Tripla Înțelegere

O alianță cum era aceea a statelor Germania, Austro-Ungaria și Italia, la care se adăuga și alte state, pentru perioade diferite, cum au fost Serbia, România și apoi Bulgaria, nu putea rămâne fără o contrapondere. Era alianțelor fusese declanșată. Europa nu se mai baza pe politica de echilibru, ca mai înainte, ci pe aceea de grupări de state ale căror interese contrarii nu vor întârzia să se întrevadă.

Căderea lui Bismarck, la 18 martie 1890, schimbă și politica externă germană. Succesorul său, Caprivi, era un bun administrator, un bun general, dar nu avea experiență în politica externă. Și dacă Leo de Caprivi este încă un om de calitate, cei care vin după el sunt diletanți în politică, veniți din armată. Din diplomație, din înalta societate, după capriciile Kaiserului.

**Schimbări în
politica externă
germană**

Nu va fi nici un statist adevărat printre ei, cu excepția lui Bernhard von Bulow, cancelar între 1900-1909, dar care în politica externă a fost depășit de evenimente, în timpul lui accentuându-se izolarea Germaniei și conturându-se ferm cele două blocuri de state care în curând vor declanșa războiul mondial. Chlodwig von Hohenlohe, cancelar între 1894-1900, are unele idei liberale dar nu știe să le impună. Iar ultimul cancelar al Germaniei până la război, Theobald von Bethman-Hollweg, între 1907-1914 nu știe deloc să reziste ingerințelor militarilor și oscilațiile sale din 1914 contribuie la izbucnirea conflictului mondial.

Dincolo de slaba capacitate a principalilor săi colaboratori, pentru ei oricum era dificil a avea de a face cu un împărat tânăr, care voia să fie “un mare împărat” și care se amesteca în toate problemele imperiului, de ce le mai multe ori spărgând oale pe care miniștrii se străduiau apoi să le refacă. Gesturile sale hazardate (discursul din 1897, cu “pumnul de fier”, vizita sa inopinată la Tanger în 1905, tratatul secret cu Nicolae al II-lea tot din 1905, comportamentul din timpul vizitei sale în Anglia în 1901, interviul dat ziarului “Daily Telegraph” din 1909...) nu fac altceva decât să pună în gardă Europa asupra adevăratelor intenții ale Germaniei.

Decizia Germaniei de a-și schimba cursul politicii sale externe (în fapt de a da pe față realitatea politicii sale) provoacă înainte de toate o reacție la Petersburg. Cu toată prezența masivă a capitalului francez pe piața rusă țarul deocamdată nu avea în vedere o alianță cu Franța republicană. Ideile republicane franceze speriau la curtea țarului. Regimul republican era “rău și idiot”, cum spunea Giers, ministrul rus de externe. În orice caz nu se bucura de încredere la curtea autocrată rusă. Dar renunțarea pe față din partea Germaniei la tratatul de reasigurare lasă Rusia într-o izolare de care diplomația franceză nu poate să nu profite.

3.5.2.Acordurile franco-ruse

Diplomația rusă se simte derutată: la 15 mai, de Giers ale cărui simpatii germane erau recunoscute, propune guvernului german ca măcar să fie de acord cu un schimb de scrisori între cei doi împărați. Până și această din urmă cerere e respinsă de Wilhelm, ceea ce îl supără pe țar (el are cuvinte de dezaprobare și pentru ministrul său, care îngăduise un afront, când era de datoria lui să-l prevină). O apropiere de Franța, în aceste condiții, devenea o orientare necesară. Franța dorea cu atât mai mult această apropiere cu cât o vizită a lui G. Clemenceau la Londra, în iulie 1891, și conversațiile lui cu J. Chamberlain, arăta că erau slabe perspectivele din acea parte pentru o alianță.

**Modificarea
poziției Rusiei**

Alexandru al III-lea urmărește cu interes reorganizarea armatei franceze sub Charles de Freycinet, ministrul de război între 1888-1893 și de mai multe ori prim ministru, și acea voință implacabilă de vendetă a Franței după dura înfrângere din 1870-1871. Cu deosebire l-a bucurat pe țar gestul poliției franceze din mai 1890, când acesta arestează un grup de revoluționari ruși în exil, în chiar momentul în care fabricau o bombă, care, nu încapă îndoială, era destinată țarului sau consilierilor săi. Alexandru trimite imediat o scrisoare de mulțumire. Din acest moment țarul este cu totul cucerit de ideea unei alianțe cu Franța.

Țarul este acela care îl invită pe generalul Raul de Boisdeffre, adjunctul șefului de stat major al armatei franceze, să asiste la manevrele armatei ruse din vara lui 1890 la Țarskoe Selo și la Narva. Ba chiar ca invitat personal al său. Se întâmpla ca Boisdeffre să fi fost atașat militar adjunct la Petersburg 11 ani mai înainte. Și de atunci acesta militase pentru o apropiere ruso-franceză. Ba chiar pusese pasiune în susținerea acestei apropieri. Boisdeffre primise instrucțiuni să sondeze opiniile comandanților ruși în cazul unui atac german asupra Franței. Generalii ruși îi declară că în într-un astfel de caz Franța putea conta pe sprijinul rus. Militarul francez discută mult cu omologul său, Obrucev (căsătorit cu o franțuzoaică, proprietara unui splendid castel la Dordogne, lângă Bergerac).

În 1891 în presa oficioasă din Rusia se putea citi: *“acordul intim între Franța și Rusia este necesar pentru a menține în Europa o justă pondere de forțe”*. Președintele Republicii franceze este decorat de țar cu ordinul Sfântului Andrei. Apropierea dintre cele două țări părea să ia o formă accelerată. Cu toate insistențele franceze guvernul rus nu trece de la declarații verbale la fapte. Francezii îi răspund în mai 1891 făcând să cadă o ofertă de împrumut pe piața bancară de la Paris. Și baronul Rothschild procedează așa nu doar a reacționa împotriva pogromurilor rusești contra evreilor.

Dar în aceeași lună, adică în mai 1891, cu ocazia înnoirii tratatului Triplei Alianțe, guvernul italian face aluzie la tratatul mediteranean din 1887, deci indirect de o alianță indirectă a Marii Britanii cu alianța puterilor centrale. Giers îi declară ambasadorului francez la Petersburg că era momentul că țările lor să facă un pas în plus în apropierea lor.

La 5 august flota franceză comandată de amiralul Gervais vizitează Kronstadtul și țarul ascultă în picioare Marseillaise. “Nu le pot inventa un alt imn național”, spune țarul lui de Giers cu acest prilej, ca o scuză. Tot ce a putut face a fost să spună “destul, destul”, după primele acorduri. În aceeași lună încep tratativele între cele două puteri. Franța dorește de la început o promisiune de mobilizare simultană și automată a forțelor armate ruse și franceze în caz de mobilizare germano-austriacă. Cu alte cuvinte Franța voia semnarea unei convenții militare. Într-o primă fază însă Franța se mulțumește și cu un acord scris, chiar dacă el nu răspundea decât parțial dorințelor sale.

Acordurile franco-ruse

Acordul se semnează la 27 august 1891 și prevedea că cele două părți se vor consfătuși "în toate chestiunile de natură să pună în pericol cauza păcii generale". Această consultare urma să se facă imediat și simultan în cazul unei amenințări de agresiune a uneia dintre părți. Textul acestui acord nu prevedea în ce măsură Rusia va da Franței un sprijin militar. Și nu dădea nici asigurarea acestui sprijin. Dar Franța ieșea, în sfârșit, din izolarea în care se aflase după 1871.

În continuare diplomația franceză se va preocupa de completarea acestui acord cu o convenție militară. Giers n-o voia. Și în acest sens îi scria țarului în decembrie 1891. Prin diplomatul de origine daneză naturalizat francez, Jules Hannsen, prin generalul de Miribel, șeful statului major, francezii insistă direct pe lângă Alexandru al III-lea. În martie 1892 acesta acceptă să ia în considerare ideea unei convenții militare, dar nu fixează o dată. O face abia la 18 iulie 1892 când acceptă pe negociatorul francez generalul de Boisdeffre. La 18 august textul convenției e semnat de șefii de armată ai celor două părți.

Prevederi

La primul punct convenția preciza că în cazul când una sau toate puterile Triplei Alianțe mobilizau, același lucru îl făceau și cele două semnatare, simultan și imediat, fără o consultare prealabilă. La al doilea punct se stipula că în cazul în care Franța era atacată de Germania sau de Italia susținută de Germania, Rusia va ataca Germania cu toate forțele sale. Dacă Rusia era atacată de Germania sau de Austro-Ungaria susținută de Germania, Franța ataca la randu-i Germania cu toate forțele sale. Aceste forțe erau prevăzute și ele. Contra Germaniei Franța pune la dispoziție 1300000 și Rusia 7-800000 (restul armatei ruse urma să fie îndreptat contra Austro-Ungariei). Era o clară definiție de casus foederis.

Convenția, secretă, era semnată de generalul Boisdeffre și de șeful de Stat Major rus, generalul Obroutchev. Dar nu avea aprobarea scrisă a celor două guverne. Scandalul Panama, în care este amestecat și ambasadorul rus la Paris, Mohrenheim, părea să confirme neîncrederea țarului Alexandru al III-lea în regimurile republicane. În același timp țareviciul Nicolae, viitorul Nicolae al II-lea și ministrul rus de Externe, Giers mai încercă diplomatic terenul german, pentru o eventuală alianță contra unei "Franțe în decadentă".

Reacția germană

Încercarea n-a fost luată deloc în serios la Berlin. Dimpotrivă Germania pornește contra Rusiei un război al tarifelor contra exporturilor rusești (Germania absorbea circa 23% din exporturile rusești). Era o măsură cerută de marii proprietari de pământ din Germania de Est, amenințați direct de exporturile rusești. La fel era motivată și politica financiară germană restrictivă față de Rusia. Pentru Rusia alianța cu Franța devenea chiar o necesitate. La 27 decembrie 1893 țarul își declară acordul printr-o scrisoare a lui Giers, iar la 4 ianuarie 1894 guvernul francez răspunde printr-o declarație asemănătoare. Tenacitatea guvernelor franceze de după 1871 era răsplătită. Din acest moment o periculoasă confruntare amenința Europa.

3.5.3 Apropierea franco-britanică

Diplomația franceză continuă să fie foarte activă și după 1894. Marea Britanie va fi de acum înainte ținta preocupărilor sale. Franța profită de pe urma neînțelegerilor anglo-germane privind ritmul de creștere al flotei germane și propune Angliei lichidarea deferendurilor lor privind coloniile din Africa (Marocul contra Egipt).

Joseph Chamberlain, susținător activ al unei apropieri anglo-germane, din cauza eșecului acesteia devine promotor al unei înțelegeri cu Franța și ieșirea Angliei din izolare. O politică întreținută de opinia publică britanică tot mai antigermană de pe urma rivalității comerciale, afacerii drumului de fier de la Bagdad, incidentelor din Venezuela.

Edward al VII-lea, spre deosebire de regina Victoria, preocupată mai mult de chestiunile interne, are, de la începutul domniei, din 1901, o atracție pentru politica externă și va fi unul din artizanii ieșirii Angliei din starea de izolare. Vizita lui Edward la Paris în mai 1903 este un veritabil triumf. Au fost patru zile de primăvară la Paris care au descătușat alianța franco-britanică. Mulțimea de pe străzi, care-l cunoștea din vizitele sale anterioare, l-a însoțit cu aclamații: "Vive Edouard", "Vive L'Angleterre !". Seară de teatru cu "L'autre danger", o comedie îndrăzneată, unde o feliță cu cuvinte măgulitoare pe actrița Jeanne Granier, prânz la primăria Parisului, unde declară că la Paris se simte ca la el acasă, banchete oficiale, unde laudă providența că a așezat Franța atât de aproape de Anglia. Presa franceză îl salută ca pe cel mai parizian dintre regi. Vizita era un gest cu semnificații. Apropierea dintre Franța și Anglia o fac desigur guvernele celor două țări. Dar voința de a o face o insufflă Edward. Vizita lui la Paris e întoarsă de președintele Loubet la Londra (nu întâmplător însoțit de Delcassé, ministrul francez de externe și un mare prieten al lui Edward).

**Rezolvarea
diferendelor
coloniale anglo-
franceze**

Se va discuta inițial o înțelegere pentru Maroc, unde Franța cere mână liberă. Negocierile trec apoi la imperiile coloniale ale celor două mari puteri. Prin pactul semnat la 8 aprilie 1904 se recunoaște poziția dominată a Angliei în Egipt și ambițiile franceze asupra Marocului. Alianța e considerată necesară de lumea politică britanică din cauza proastelor relații pe care Anglia le avea cu Germania, cu care Chamberlain încercase inutil o înțelegere în 1898, 1899 și la fel și Lansdowne în 1901.

O vizită a lui Edward la Kiel în 1904, însoțit de lordul Selborne, pusese în lumină clar că Germania dezvoltă un formidabil efort de construire a unei puternice flote militare, dirijat de amiralul von Tirpitz. În 1898 Germania posedă 22 de nave de război, cuirasate și mari cuirasate, în timp ce Anglia avea 147. Prin legile din 14 aprilie 1898 și 14 iunie 1900 se decide a ridica numărul acestora la 50, iar o altă lege din 1907 prevede construirea a patru cuirasate pe an. În 1912 programul va fi lărgit cu trei cuirasate suplimentare, în așa fel încât forța navală germană, la nivelul vaselor de război să fie la 2/3 din cea britanică.

**Încheierea
Antantei cordiale**

Înțelegerea franco-engleză din 1904 se va transforma un an mai târziu, cu ocazia crizei Marocului, într-o Antantă cordială. Anglia, prin ministrul de externe Lansdowne, îi declară ambasadorului german la Londra că în eventualitatea unui conflict privind Marocul, Anglia va interveni de partea Franței. Succesorul lui Lansdowne, Edward Grey, refuză să dea Franței asigurarea unui sprijin militar cu ocazia conferinței de la Algesiras, dar reiterează ambasadorului german la Londra același avertisment pe care-l făcuse și Lansdowne.

Înțelegerii cu Franța îi urmează una cu Rusia. Susținută și ea de regele Edward. Alexandru Izvolski, diplomat multă vreme la Londra, devine ministru de externe rus, cu ajutorul regelui Edward. Și acesta va fi unul dintre făuritorii apropierei. Suveranul englez își arată și intenția de a vizita Rusia în 1906, dar, datorită mișcărilor revoluționare, vizita nu va mai avea loc și cei doi suverani nu se vor întâlni decât în vara lui 1908, când s-au limitat să pună doar sigiliul pe un tratat deja făcut de miniștrii lor.

**Rezolvarea
problemelor
coloniale dintre
Anglia și Rusia**

Tratatul dădea libertate de mișcare Rusiei în Persia de Nord și asigura granițele Indiei, în ceea ce privea Marea Britanie. Concesiile britanice în Persia erau compensate cu sacrificii rusești în Tibet și Afganistan. Antanta cordială franco-engleză și apropierea anglo-rusă întăresc alianța anglo-rusă din 1892-94. Europa e de acum înainte împărțită. Și odată cu ea și restul lumii.

Test de autoevaluare 4

4.1. Comentați schimbarea orientării politice externe germane după îndepărtarea lui Bismarck.

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 70

3.6. Bibliografie

Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, București, Polirom, 2003.

Martin Griffith, *Relații internaționale, școli, curente, gânditori*, București, Ed. Ziua, 2003

Eric Hobsbawm, *Era imperiului, 1875-1914*, Chișinău, Ed. Cartier, 2002.

Jeffrey Newnham, Graham Evans, *Dicționar de relații internaționale*, București, Ed. Universal DALSI, 2001.

Pierre Renouvin, *Primul Război Mondial*, București, Corint, 2003.

Istoria Relațiilor Internaționale (manual), București, PIKA, 1995.

3.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1

1.1. Este perioada expansiunii europene maxime în lume, manifestată prin cuceriri coloniale ("împărțirea lumii"), export economic și financiar, emigrație masivă, confruntări de concepții intelectuale și religioase. Pe de altă parte este perioada în care asistăm la un conflict de interese și de sentimente naționale tot mai acut între statele europene, la ieșirea în prim planul istoriei a "minorităților naționale"

1.2. În concepția bismarckiană, această alianță voia să fie o garanție diplomatică necesară pentru de a ține departe Rusia și Austro-Ungaria de Franța și de încercările acesteia de a ieși din izolarea în care se găsea după 1871. Rusia a semnat acest acord imperial pentru a evita o înțelegere mai strânsă între Germania și Austro-Ungaria. La rândul ei Austro-Ungaria, semnând acordul, făcea o concesie lui Bismarck.

Test de autoevaluare 2

1.1. Recunoașterea independenței și obținerea Dobrogei (în schimbul Basarabiei de Sud)

1.2. Congresul de la Berlin face să prevaleze principiul echilibrului și al compensațiilor în relațiile internaționale. Chestiunea orientală este pentru moment sistematizată chiar dacă nu sunt eliminate motivele de conflict dintre marile puteri,

Test de autoevaluare 3

3.1. Tratatul dintre Germania și Austro-Ungaria - octombrie 1879, Tratatul dintre Austro-Ungaria și Italia, și dintre Germania și Italia - mai 1882, aderarea României la Tripla Alianță prin semnarea unui tratat bilateral cu Austro-Ungaria în octombrie 1883, în aceeași zi având loc și aderarea Germaniei, iar în 1888 și a Italiei.

Test de autoevaluare 4

4.1. Îndepărtarea lui Bismarck grăbește apropierea Rusiei de Franța și apoi de Anglia și crearea Triplei Înțelegeri

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la această întrebare, re-studiați capitolul 3.5. și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

3.8. Lucrare de verificare 3

Pe baza textului unității și a bibliografiei, scrieți o lucrare pe tema “Cele două alianțe politice și militare care au divizat Europa”.

Punctele care trebuie atinse sunt: prevederile concrete ale celor două sisteme de tratate de alianță, motivațiile Puterilor angajate, pericolele pentru pacea Europei, mecanismele de gestionare a relațiilor internaționale prin înțelegeri între grupări de state, dificultățile din funcționarea lor.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 4

SISTEMUL INTERNAȚIONAL DE LA FINELE VEACULUI AL XIX-LEA LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Cuprins

4.1. Obiective	65
4.2. Evoluții diplomatice până la Primul Război Mondial	65
4.3. Iminența conflictului 1911- 1914	74
4.4. Primul război mondial	76
4.5. Bibliografie	82
4.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	83
4.7. Lucrare de verificare	83

4.1. Obiective

- Fixarea reperelor cronologice proprii fenomenului studiat.
- Identificarea secvențelor relevante pentru evoluțiile diplomatice ale perioadei studiate.
- Familiarizarea cu bagajul conceptual specific analizei relațiilor internaționale.
- Descoperirea mecanismelor decizionale și a elementelor particulare existente în politica Marilor Puteri.
- Descifrarea cauzelor și caracteristicilor Primului Război Mondial

4.2. Evoluții diplomatice până la Primul Război Mondial

4.2.1. Prima criză marocană

Wilhelm al II-lea, la îndemnul ministrului său de externe, baronul de Holstein, crezuse necesară o demonstrație de forță în nordul Africii, pentru a le demonstra francezilor și englezilor că și germanii pot avea interese în acea zonă. Și, în 1905, Wilhelm se duce nu cu yachtul său, ci pe o navă de croazieră "Hamburg". Și nu face vizita sa ca o simplă promenadă. Ține discursuri despre independența Marocului și despre interesul egal al marilor puteri față de această țară ("internaționalizarea" chestiunii marocane). La Berlin vizita e considerată un triumf, dar Europa vede fluturând flamura războiului. Succesul Germaniei era numai aparent.

Conferința de la Algeiras

Conferința internațională de la Algeiras, din ianuarie 1906, recunoaște supremația Franței asupra Marocului. Rusia, Italia, SUA și mai ales Anglia acordă tot sprijinul Franței. Mai bine decât orice altceva vizita kaiserului la Tanger pune Anglia și Franța o dată în plus în gardă asupra intențiilor și întărește alianța lor. Treptat Anglia se trezește, prin

alianța ei cu Franța, antrenată în mecanismul diplomatic european care o va duce și pe ea în războiul care stătea în aer.

4.2.2. Balcanii și marile puteri

Noua ordine politică în Balcani după Congresul de la Berlin, 1878, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 358

Congresul de la Berlin

Congresul de la Berlin accentuează tendințele de schimbare în Europa, prin crearea unui sistem balcanic de state și, prin deciziile sale, pune capăt perioadei romantice a relațiilor bilaterale în Balcani, a colaborării bazate pe principii antiotomane, și deschide o nouă etapă, de contradicții și conflicte deschise. Începe să apară tot mai evident și caracterul agresiv al naționalismului balcanic.

Tratatul de pace de la Berlin impune un model de rezolvare a problemelor naționale, care mută procesul de consolidare statală din planul unui stat național etnic în cel geopolitic. Lipsite de un serios potențial economic și militar, fără tradiții și experiență de stat și

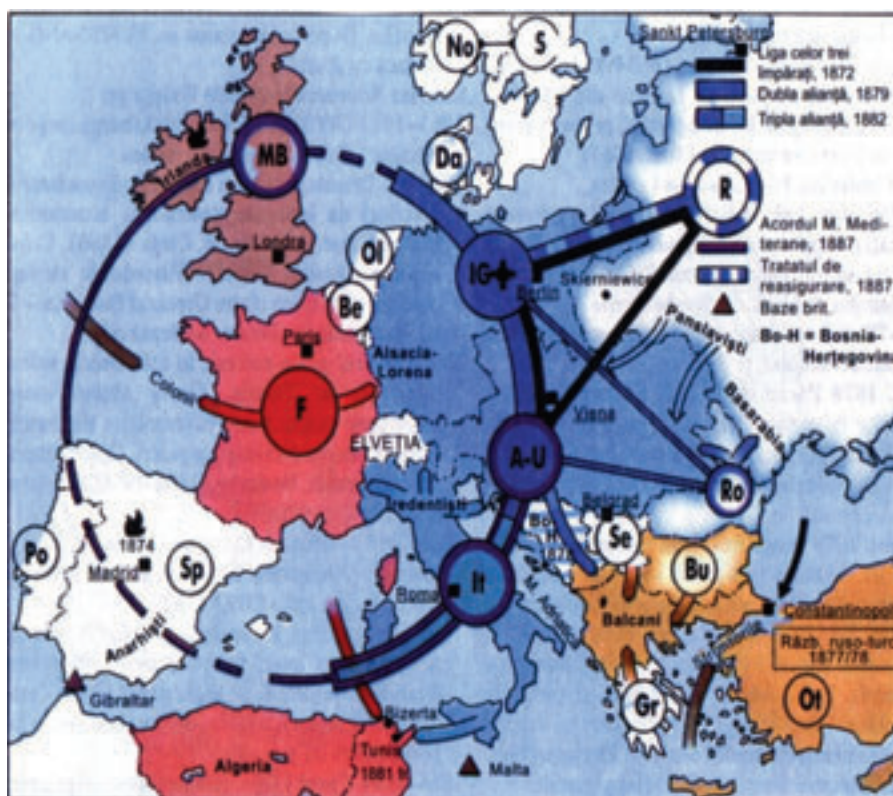

diplomatică, guvernele balcanice sunt condamnate să penduleze între marile puteri, pentru a găsi soluții pentru problemele lor interne, inclusiv cele naționale.

Congresul determină o regrupare a forțelor marilor puteri, Dacă până în acel moment rivalitatea anglo-rusă dominase problemele Orientului, prezența Germaniei în prim planul scenei diplomatice europene transformă această rivalitate într-una anglo-germană. Problemele balcanice joacă un rol cheie în formarea celor două blocuri politico-militare, Tripla Alianță și Tripla Înțelegere (Antanta), între care există o rivalitate diplomatică mai întâi, militară mai apoi.

Efectele Triplei Alianțe

Alianța între Germania și Austro-Ungaria, din 1879 implică profund Germania în problemele Balcanilor. Următorul pas este făcut în 1881, când în pofida neîncrederii dintre Rusia și Imperiul Habsburgic, Bismarck reușește din nou să unească cele trei curți imperiale. Fiind un pact general de neutralitate, acordul încheiat cu acest prilej conține clauze referitoare direct la Balcani, toate cele trei puteri urmând a se consulta asupra oricăror schimbări apărute în spațiul sud-est european. În 1887, Tratatul de Reasigurare, în ceea ce privește Peninsula Balcanică, urmărește, în special, închiderea în continuare a Strâmtorilor.

Sistemul de alianțe al lui Bismarck, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 360

Ruptura germano-rusă

Sistemul acesta sofisticat de alianțe este desființat după înlăturarea lui Bismark, în 1890, când se renunță la politica acestuia de păstrare a echilibrului între Rusia și Austria în Balcani. Ruptura din 1890 dintre Berlin și Petersburg, inițiativă datorată exclusiv Germaniei, este extrem de importantă pentru problemele din Balcani. De acum înainte prestigiul și puterea Germaniei vor fi folosite pentru sprijinirea politicii Austro-Ungariei în spațiul sud-est European. Diplomația germană nu mai privește monarhia habsburgică doar ca pe un aliat care să ferească Berlinul de intervenția Rusiei într-un eventual conflict armat franco-german, ci și ca pe un partener în întărirea poziției sale în sud-estul Europei.

Dubla monarhie este pionul său avansat cu care încearcă tăria adversarului și își pregătește penetrația în Orient, prin cunoscutul plan „Drang nach Osten”. Berlinul consideră că, prin mutarea centrului politicii rusești din Balcani în Orientul Îndepărtat, poate obține condiții optime pentru realizarea planurilor sale economice și diplomatice în zonă. În cealaltă constelație de mari puteri, Anglia și Franța urmăresc să preîntâmpine, cu concursul Rusiei, dominația austro-germană în Balcani. Au de apărat în Imperiul Otoman nu doar o poziție strategică de însemnată valoare, ci și puternice interese economice.

Eforturile Rusiei sunt îndreptate spre menținerea regimului Strâmtoarelor și păstrarea statu-quo-ului teritorial al Imperiului Otoman. O Turcie slabă, care deținea cheia spre Marea Neagră, în care Petersburgul avea o vizibilă prezență politică, era de preferat instituirii unui control internațional direct în regiune. Dacă Rusia își găsește în Orientul Îndepărtat un spațiu de expansiune, Austro-Ungaria nu-și poate realiza ambițiile imperiale decât în spațiul sud-est European, care era și singura alternativă după înfrângerile militare și pierderile teritoriale suferite în regiunea central europeană.

Acordul austro-rus

Pentru moment, în aprilie 1897, cei doi împărați cad de acord asupra „necesității păstrării statu-quo-ului” în Balcani. În cazul în care acesta nu ar mai putea fi menținut (**Acordul austro-rus din 1897**) „Austro-Ungaria ca și Rusia respingeau de la început orice intenții de cuceriri în Peninsula Balcanică”, fiind decise ca acest principiu să fie respectat și de celelalte puteri. Se convine ca statutul Strâmtoarelor să nu facă obiectul unui acord separat între Imperiul țarist și monarhia habsburgică.

Acordul urmărește să amâne cât mai mult rezolvarea chestiunii orientale și, timp de un deceniu, își păstrează valabilitatea. Apărând integritatea teritorială a Turciei Europene, diplomația austro-ungară nu exclude o viitoare împărțire a acesteia, într-un moment favorabil monarhiei și în condiții care împiedicau crearea unui mare stat slav în sud-estul european. O abordare identică întâlnim și în cazul Rusiei. Acordul aduce o mare ușurare Vienei, iar Petersburgul are mâinile dezlegate în Orientul Îndepărtat. Pentru majoritatea marilor puteri acordul reprezintă o garanție de stabilizare a situației în spațiul sud-est european.

Acordul austro-rus venea în sprijinul Turciei, îngăduind posibilitățile de mișcare ale statelor balcanice, care doreau ca problemele din regiune să fie „rezolvate” conform principiului referitor la suprapunerea dintre națiune, teritoriu și stat. Dar acțiunea statelor balcanice de violare a integrității teritoriale a Imperiului Otoman nu încetează, în ciuda atitudinii Vienei și a Petersburgului. Se va manifesta în Macedonia, care, prin poziția sa strategică centrală, prin întinderea teritorială, prin oportunitățile pe care le oferea, reprezenta o direcție prioritară în politica externă a majorității statelor balcanice și devine un „măr al discordiei”, spre care se îndreaptă ambițiile și aspirațiile statelor naționale din sud-estul european.

Situația din Balcani

La răscrucea veacurilor XIX și XX, situația din Macedonia e haotică. Cete înarmate bulgare, grecești și sârbești terorizează populația. În perioada 1898–1902, în Macedonia se înregistrează 132 de incidente armate, soldate cu 4373 de victime. Situația în zonele europene ale Imperiului Otoman risca să nu fie ținut sub control.

La sfârșitul lui 1902, ambasadorul rus la Constantinopol, Zonoviev, în înțelegere cu colegul său austriac, baronul Calice, propune un plan de reforme reale și practice, iar șefii diplomației țariste și habsburgice, Lamsdorff și Goluchowsky, se întâlnesc, în același scop, la începutul lui 1903, la Viena. Prin propunerea privind implicarea unor funcționari străini în procesul de reorganizare a poliției și jandarmeriei locale, inițiativa ruso-austro-ungară marchează începutul amestecului oficial al marilor puteri în proiectul de reforme în Macedonia. Un proiectul care nu are sorți de izbândă în condițiile în care nu sunt prevăzute instrumente eficiente de control.

În august 1903 izbucnește o răscoală a populației din Macedonia și Tracia Orientală. Austro-Ungaria și Rusia previn Sofia să nu se amestece în acest conflict. Pusă într-o asemenea situație, Bulgaria nu poate acorda ajutor militar direct, nici sprijin diplomatic pentru răsculați și revolta este înăbușită cu cruzime de Poartă.

Acordul de la Murszteg

Împăratul Franz Iosif și țarul Nicolae al II-lea se întâlnesc, la 2 octombrie 1903, la Murszteg, pentru a analiza stadiul de aplicare a înțelegerii lor din 1897 (**Acordul de la Murszteg**). Cei doi monarhi consideră că în Macedonia, unde situația era dramatică, soluția reformelor rămânea cea mai bună. În cazul în care Imperiul Otoman refuza sau tergiversa punerea lor în aplicare, Viena și Petersburgul prevedeau alternativa autonomiei Macedoniei sub controlul marilor puteri. Inspectorul general otoman, Hilmi pașa, ajunge asistat de doi civili, un austriac și un rus. Teritoriul era împărțit în cinci sectoare, ordinea fiind menținută de o jandarmerie multinațională (Marea Britanie, Franța, Italia, Austro-Ungaria, Rusia).

Deși nu a dat rezultatele așteptate, acordul pentru introducerea reformelor este mai important prin urmările sale în ceea ce privește încurajarea pe care exponenții mișcării junilor turci au simțit-o în reformatorii europeni. Pe de altă parte planul de reforme de la Murszteg reprezintă, în pofida bunelor sale intenții, începutul amestecului direct și masiv al marilor puteri în afacerile interne otomane, intervenții care vor continua pe parcursul următorilor ani în toate domeniile — politic, economic și financiar.

Pentru Viena, acordul dă dinamism politicii sale balcanice și reprezintă o etapă pregătitoare pentru apropiata extindere teritorială a imperiului. Pentru diplomația țaristă, acordul de la Murszteg asigură liniștea în provinciile europene ale Turciei, lucru primordial în condițiile în care Petersburgul se implică în conflictul cu Japonia. După ce iese învinsă din acest conflict, în încercarea de a obține un succes în Balcani, Sankt-Petersburgul își reia politica tradițională de protecție a slavilor din spațiul sud-est european.

Apropierea ruso-sârbă

Poziția Rusiei în regiune este consolidată de schimbarea dinastiei de la Belgrad în 1903. Noii guvernanți ai Serbiei urmăresc nu numai să se opună politicii de pătrundere în Balcani a monarhiei habsburgice, ci și să realizeze, în viitor, unitatea statală a slavilor din această parte a Peninsulei Balcanice. Apropierea ruso-sârbă contravine intereselor Austro-Ungariei, ale cărei tendințe expansioniste în direcția Mării Egee se află în contradicție cu gravele dificultăți interne și, totodată, cu avântul mișcărilor naționaliste ale slavilor de sud, care văd în mica Serbie independentă a regelui Petru I nucleul unui viitor stat „iugoslav”. Suficiente motive ca Serbia să devină treptat ținta unor presiuni crescânde din partea Austro-Ungariei, ce își propune, în final, chiar desființarea completă a statului sârb.

Poziția României

Date fiind complicațiile din sudul Dunării, România încearcă să folosească prelungirea acordurilor sale cu Puterile Centrale, în vederea introducerii unei clauze care să extindă condițiile de *casus foederis* și pentru eventualitatea unui conflict armat româno-bulgar. Într-o notă transmisă cancelarului Bulow, în aprilie 1901, Bucureștiul propunea ca, în locul unui tratat româno-austro-ungar, la care să adere Germania și Italia, așa cum s-a procedat până atunci, România să încheie tratate directe cu fiecare din membrii Triplei Alianțe, ceea ce ar fi însemnat de fapt transformarea acesteia într-o cvadruplă alianță.

La Berlin, această solicitare provoacă temeri că se poate crea un precedent pe care l-ar folosi guvernul italian pentru activizarea politicii sale față de problema albaneză, ceea ce putea duce la fricțiuni între Roma și Viena sau chiar la o descompunere a Triplei Alianțe. Cabinetul german are și alte motive să nu accepte propunerile românești. Pentru diplomația de la Berlin, alianța cu România era utilă în primul rând prin avantajele pe care le oferea Austro-Ungariei. Viena se arata dispusă să primească propunerea lui Sturdza, deoarece în cercurile de la Ballplatz exista teama unei reorientări a politicii externe românești, respectiv a

unei apropieri de Rusia. În cele din urmă, prevalează punctul de vedere al diplomației germane, care invocă și necesitatea păstrării secretului, amenințat în cazul în care tratativele ar fi fost purtate într-un cadru mai larg. Tratatul este reînnoit la 17 aprilie 1902, pe o durată de cinci ani, fără modificări semnificative.

Noi diplomați

Este perioada în care apare una din marile dileme ale politicii externe austro-ungare din sud-estul Europei: să sprijine în Balcani o politică activă a guvernului de la București, ceea ce constituia, potrivit concepției unora dintre oamenii politici de la Viena, o soluție în eforturile lor de a îndepărta atenția opiniei publice românești dinspre Carpați către Dunăre, sau să susțină un puternic stat bulgar, care ar fi urmat să constituie, conform unei caracterizări a marchizului de Pallavicini, „cel mai sigur remediu împotriva iredentismului românesc“. Ministrul Austro-Ungariei la București, după ce ia în calcul avantajele și dezavantajele ambelor variante, înclină, ca soluție de viitor, spre a doua.

Un impact asupra situației din Balcani au schimbările din conducerea diplomațiilor ruse și austriece, care au loc în același an, în 1906. În Austro-Ungaria, prudentul și puțin aventurosul Goluchowski este înlocuit cu baronul Aehrenthal, diplomat îndrăzneț, ieșit din școala acelor oameni politici care își închipuiau că Austria este o mare putere și că vremea cuceririlor ei teritoriale nu a trecut. Cu „inteligenta și capacitățile sale superioare celor ale predecesorului său“, noul șef de la Ballplatz are față de Berlin ceva mai multă libertate de mișcare și o atitudine mai puțin supusă.

Aproape în același timp, la Petersburg, contele Lamsdorf, bolnav și obosit, este înlocuit cu ambițiosul Izvolski, „suspicios, iritabil și călăuzit de meschine dușmăanii personale“. Noul șef al diplomației țariste este stăpânit de visuri de mărire și dominație ale Rusiei la Constantinopol și în balcani. Ambii sunt nemulțumiți de caracterul prudent al politicii statelor loc, imprimate de Goluchowski și Lamsdorf. Și vor o schimbare.

4.2.3. Anexarea Bosniei și Herțegovinei

Evenimentele anului 1908 deschid o nouă etapă în spinoasa problemă orientală. Declanșarea revoluției junilor turci, care-și propunea să aducă modernizarea Imperiului Otoman, determină importante mutații în activitatea politico-diplomatică în Balcani, în atitudinea marilor puteri față de spațiul sud-est european. Schimbarea politică din Turcia coincide cu reluarea amestecului mai activ al Austro-Ungariei și Rusiei în Balcani.

În ianuarie 1908, Aehrenthal, ministrul de externe, anunță intenția Austro-Ungariei de a construi o cale ferată care să lege frontiera de sud-est a acesteia cu Salonicul, ceea ce ar fi fost un obstacol în calea unirii Serbiei cu Muntenegru și i-ar fi deschis drum Vienei către Marea Egee.

Inițiativei lui Aehrenthal îi răspunde Izvolski, ministrul de externe al Țarului, care propune construirea unei linii ferate care să unească Dunărea, după ce părăsea teritoriul Austro-Ungariei, cu un port la Marea Adriatică. Or, această intenție tăia drumul monarhiei austriece în Balcani și deschidea calea influenței Rusiei până la Adriatică, la capătul căreia se apropia de o potențială aliată, Italia. Ambele linii ferate proiectate urmau a se încrucișa în sangeacul Novi-Pazar.

Pentru aplanarea tensiunilor ivite, Izvolski îi adresează, la 2 iulie 1908, un memoriu lui Aehrenthal, văzut ca un compromis ruso-austro-ungar, prin care, în schimbul modificării regimului Strâmtoarelor, în sensul instituirii libertății de circulație pentru navele de război, se obținea acordul anexării Bosniei-Herțegovina (ce au fost date Vienei spre administrare prin Tratatul de la Berlin) și a sangeacului Novi Pazar.

Acordurile de la Buchlau

Întrevederea dintre cei doi, de la Buchlau, din 15 septembrie 1908, nu a făcut decât să consfințească târgul. Profitând de situația tulbură de la Constantinopol, de entuziasmul Rusiei și al ministrului său de externe, aflat în turneu prin marile capitale pentru obținerea asentimentului puterilor europene asupra modificării regimului Strâmtoarelor, de sincronizarea acțiunii cu proclamarea independenței regatului bulgar, negociată cu puțin timp în urmă, împăratul Franz-Joseph emite la 5 octombrie 1908 rescriptul privind anexarea Bosniei-Herțegovina.

Anexarea lovește în prevederile Tratatului de la Berlin și deschide o nouă etapă în problema orientală, în condițiile în care Viena a violat tratatul fără a se fi consultat în prealabil cu puterile semnatară, cu excepția Germaniei. Prin anexarea celor două provincii, Austro-Ungaria își întărește substanțial influența în Peninsula Balcanică și dă o lovitură mortală mișcării de emancipare și unitate statală a sârbilor. Cele două provincii anexate aveau o populație în majoritate sârbă și făceau parte din vatra națională a acestui popor.

Diplomația germană sprijină monarhia habsburgică și convinge guvernul turc să ajungă la o înțelegere cu Austro-Ungaria și Bulgaria, pe calea obținerii unor daune bănești în schimbul recunoașterii de către Poartă a noii situații de fapt din Balcani, iar pe de altă parte se opune revizuirii statutului Strâmtoarelor. Rezolvarea crizei bosniace constituie, pe moment, o victorie diplomatică a puterilor centrale, în condițiile în care Antanta se dovedește neputincioasă și încă insuficient de încheagată.

Modificarea alianțelor zonale

Ca o consecință directă a acestor evenimente se modifică alianțele zonale. Bulgaria încurajată de succesul obținut, se consideră îndreptățită să spere la mai mult din punct de vedere teritorial pe seama otomanilor și se îndreaptă spre blocul centralilor. Serbia, care își vede blocat drumul spre est, și își consolidează relațiile cu Rusia. În România crește curentul de opinie publică potrivit Austro-Ungariei. Nu era vorba doar de faptul că o mare putere europeană își anexa un nou teritoriu, ci și de soarta unei națiuni mici din sud-estul Europei, asemănătoare, în multe privințe, cu cea a națiunii române.

4.2.4. A doua criză marocană

**Acordurile
coloniale anglo-
germane**

Pe fondul intereselor economice ale Germaniei (acordul de la Algeiras îi permitea Germaniei un amestec în beneficiile economice rezultate din exploatarea Marocului), al ocuparea Fez-ului de către francezi și în vederea alegerilor generale care se apropiau în Germania, la 1 iulie 1911 o navă de război germană intră în portul Agadir. Faptul determină o criză care se prelungește patru luni, până la 4 noiembrie 1911, când, prin intervenția Angliei, se încheie un acord prin care Germania obține o parte din Congo-ul francez, între Camerun și Congo-ul belgian, și o fâșie de pământ în Guineea.

Test de autoevaluare 1

1.1. Care sunt consecințele Acordului austro-rus din 1897?

.....
.....

1.2. Dar ale Acordului de la Murszteg?

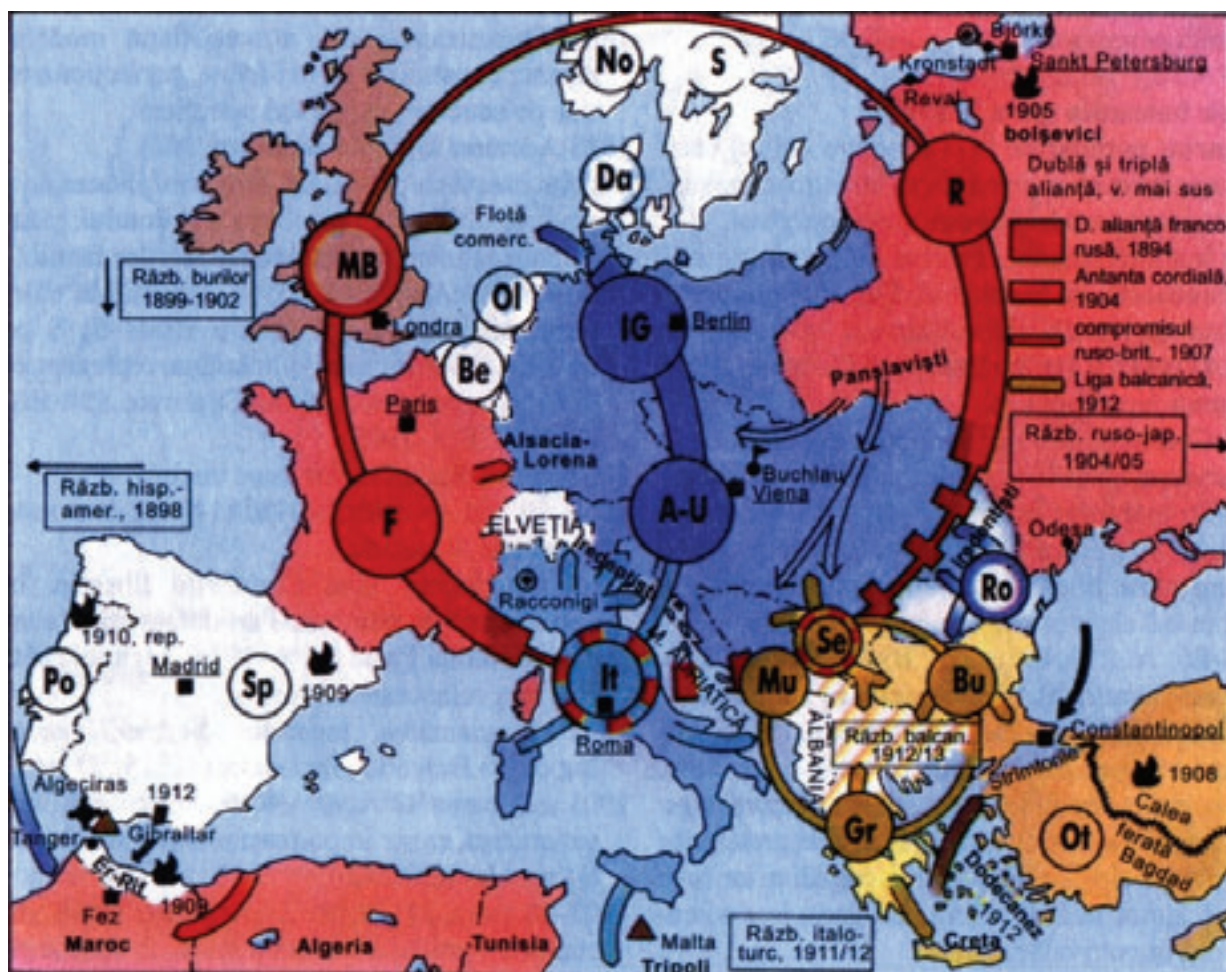
.....
.....

1.3. Există vreo legătură între situațiile conflictuale din Balcani și crizele marocane?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 89

4.3. Iminența conflictului 1911- 1914

Politica de alianțe europene înainte de primul război mondial, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 360

4.3.1. Războiul italo-turc

Pe fondul crizei marocane, Italia, în septembrie 1911, declară război Turciei, ocupând Tripolitania și, în primăvara anului 1912 extinde războiul în Mediterana. Flota italiană bombardează Beirut, amenință Strâmtoarele Dardanele, și debarcă trupele sale în insulele turcești din Marea Egee. Anglia își vede amenințat controlul ei asupra traficului maritim spre Marea Neagră și drumul Suezului și intervine pentru restabilirea păcii. Prin Tratatul de la Lausanne, din 15 octombrie 1912, Turcia cedează Italiei Tripolitania și Cirenaica, iar Italia se angajează să părăsească insulele din Marea Egee (moment mereu întârziat).

4.3.2. Războaiele balcanice

Războiul cu Italia pune din nou în evidență, de data aceasta în chipul cel mai evident, slăbiciunea Imperiului Otoman, care se dovedea incapabil să mai reziste tentativelor externe la integritatea sa și crizei

interne profunde accentuată și de aceste tentative. Înfrângerea Turciei de către Italia încurajează Rusia și țările balcanice.

Tratatul sârbo-bulgar

La 13 martie 1912 Serbia și Bulgaria semnează un tratat secret contra Turciei. La 29 mai un tratat secret tot contra Turciei este semnat de Bulgaria și Grecia. Într-o mare măsură aceste tratate sunt opera Rusiei, care voia să restabilească prestigiul rus în rândul statelor balcanice serios compromis în 1909, în urma anexării Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria și să profite de slăbiciunea Turciei pentru a redeschide în favoarea sa problema Strâmtoarelor Bosfor și Dardanele.

Țara se oferă în 1912 să arbitreze împărțirea Macedoniei între aliații balcanici în cazul victoriei lor asupra Turciei. Războiul celor trei state balcanice aliate contra Turciei începe la 17 octombrie 1912. În trei săptămâni aliații eliberează Macedonia. La 3 decembrie guvernul otoman cere armistițiul, Constantinopolul fiind amenințat cu ocuparea. Negocierile de pace sunt întrerupte în februarie 1913 în urma unei lovituri de stat care aduce la putere la Constantinopol oameni politici intransigenți, dar sunt reluate după capitularea Adrianopolului.

Titu Maiorescu,
prim-ministru al
României

Prin preliminariile păcii de la Londra, semnată la 30 mai 1913, Imperiul Otoman pierde întreaga Turcie europeană cu excepția unei mici părți din Tracia și a Constantinopolului. Dar aliații balcanici nu se înțeleg între ei la împărțirea Macedoniei. Bulgaria refuză arbitrajul rus și începe cel de al doilea război balcanic contra aliaților de până atunci. Pe lângă Serbia și Grecia împotriva ei intervine și România, la iulie 1913, ceea ce înclină rapid balanța războiului în defavoarea Bulgariei care cere armistițiul. Pacea de la București, din 10 august 1913, lasă Bulgariei doar o mică parte din Macedonia, ea pierzând și regiunea Silistrei (județele Durostorum și Caliacra din Dobrogea de Sud) în favoarea României și Adrianopol în favoarea Turciei.

Pacea de la București lasă nerezolvată chestiunea albaneză (fixarea frontierelor noului stat Albania riscă să provoace un conflict sârbo-bulgar și unul greco-albanez) și problema insulelor din Marea Egee, ceea ce amenință cu un război între Grecia și Turcia (evitat în noiembrie 1913 prin intervenția României- misiunea lui Take Ionescu). Războaiele balcanice produc un recul al influenței austro-ungare în Balcani și o creștere a celei rusești

4.4. Primul război mondial

Grupările de putere în Primul Război Mondial, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003

4.4.1. Cauzele războiului

Tratatul de la Versailles, în art. 231, atribuie întreaga responsabilitate a începerii războiului Puterilor Centrale și, în particular, Germaniei. Opinia publică din Germania n-a acceptat acest verdict, care legitima revendicările Aliaților din tabăra Antantei și a calificat tratatul de la Versailles drept un *diktat*.

Cauzele războiului:

În realitate războiul n-a fost provocat doar de Puterile Centrale, exclusiv din cauza lor, ci toate marile puteri europene sunt responsabile, într-o măsură mai mică sau mai mare, de declanșarea lui. Originile primul război mondial trebuie căutate în felul în care s-a făcut unitatea Germaniei, prin forță armată, ceea ce a creat în chiar centrul Europei un mare stat, periculos pentru celelalte, în consecințele războiului franco-prusac din 1870-1871, care a adus o stare de tensiune în Europa și a provocat împărțirea statelor acesteia în blocuri adverse.

Politica germană

După înlăturarea lui Bismarck, care și-a dat seama că Europa nu ar fi îngăduit Germaniei alte mărimi pe continent, Wilhelm al II-lea trece de la politica echilibrului european la *Weltpolitik*, adică la o politică de expansiune aventuroasă, la dorința de hegemonie, purtătoare de germenii de război.

Pacea armată

Situația internațională e caracterizată mai cu seamă după 1900 de **pacea armată**. Aceasta a presupus pe de o parte consolidarea unor sisteme de alianță din ce în ce mai strânse, iar, pe de alta, o cursă tot mai de neoprit a înarmărilor, votul de legi militare care cresc an de an creditele destinate armatelor, mărirea anilor de serviciu militar, construirea de noi materiale de război. Unirea celor două elemente, alianțele și înarmările, pun în funcție mecanismul generalizării conflictului. În aceasta și constă originalitatea primului război mondial: cel din 1914, față de celelalte războaie din Europa secolului al XIX-lea, totdeauna limitate. Acest război s-a extins pe tot continentul și în întreaga lume din cauza păcii armate.

Cursa colonială

Aceste elemente au fost agravate de expansiunea dincolo de mări și de cursa colonizării tuturor teritoriilor disponibile. Aproape toate aceste teritorii au fost adjudecate, dar numărul pretendenților la stăpânirea lor a crescut. Visurile de hegemonie și voința de putere se extind în toată lumea nu numai în Europa.

Naționalismul

O cauză determinantă a conflictului a fost mișcarea naționalităților, a fost aspirația la independență, la unitate, la separare. Austro-Ungaria, care se confrunta cu o acută criză provocată de nemulțumirile popoarelor care o constituiau, încearcă să-și rezolve problemele interne cu o lovitură în afară contra Serbiei, anulând astfel polul de atracție al altor naționalități: croată, slovenă, bosniacă. Nu trebuie subevaluați nici alți factori: psihologici, reali sau inventați, frica de încercuire, voința de acțiune preventivă.

4.4.2. Caracterul războiului

Trei caracteristici disting primul război mondial de alte războaie.

Durata.

E neobișnuită. În secolul al XIX-lea doar războiul de secesiune din SUA durase patru ani, între aprilie 1861-aprilie 1865 și în Africa de Sud războiul burilor. Dar fuseseră războaie în afara Europei, sau conflicte coloniale, la mii de kilometri de metropole. În 1914, când izbucnește primul război mondial, toți credeau că va fi un război scurt, decis de primele confruntări militare. Dar, în primele șase luni nici unul dintre beligeranți nu și-a putut asigura un avantaj decisiv asupra celorlalți. Nici Franța care prin bătălia de la Marna oprește înaintarea germană în spațiul său, nici Rusia, care e înfrântă de Germania în Prusia orientală, nici Germania, care e obligată să poarte un război pe două fronturi, în ciuda succeselor inițiale.

Desfășurarea războiului în Vest 1914-1917, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 402

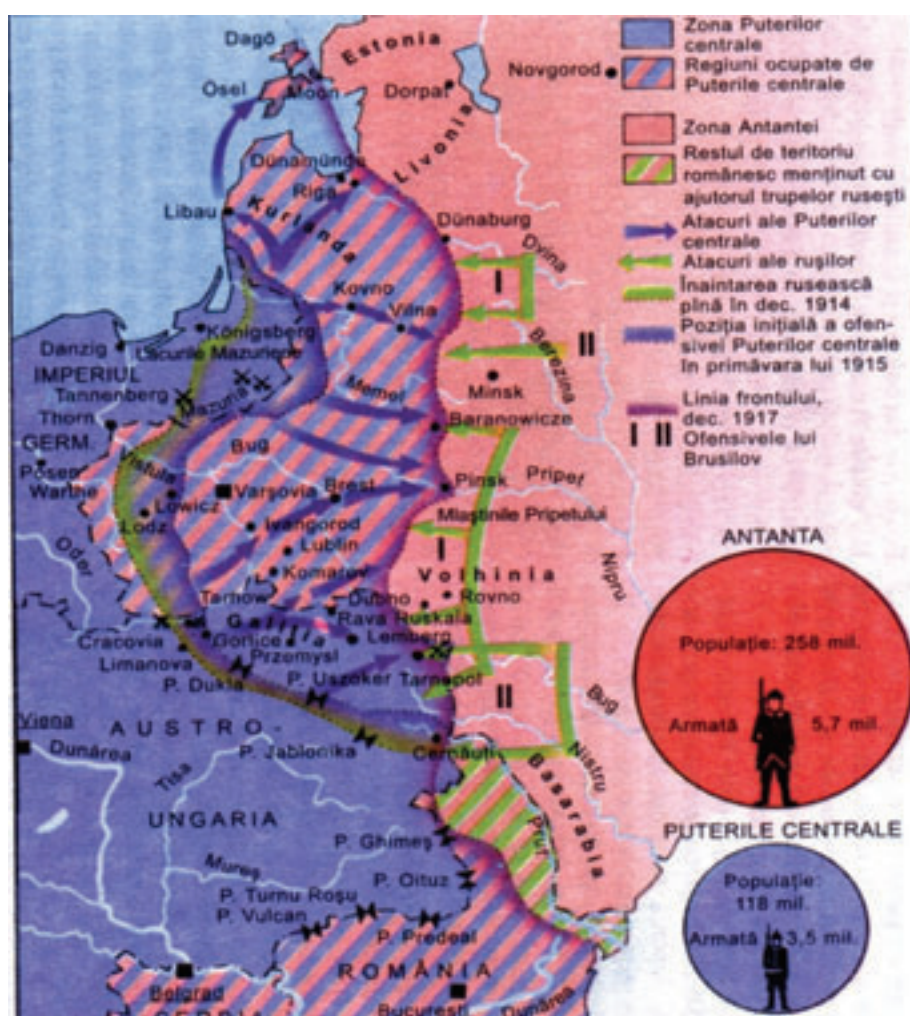
Beligeranții sunt obligați să-și revizuiască planurile. Fronturile se imobilizează și se trece la un război de poziții, cu fronturi continue de sute de kilometri de la Marea Nordului la frontiera elvețiană, de la Baltica la Carpați, cu mii de oameni implicați. Se reîntoarce la războiul de asediu de mai înainte, dar la un asediu dus de state moderne, cu alte dimensiuni și mijloace. Această trăsătură va influența decisiv marele conflict armat numit până în 1939 marele război, iar după aceea, deklasat de un alt conflict de proporții și mai mari, primul război mondial.

Extinderea geografică

Durata atrage după sine extinderea în spațiu, prin încercarea beligeranților de a atrage de partea lor țările neutre. Războiul a luat proporții incredibile. O consecință directă a păcii armate. Cele două coalitii acționează printr-o înlănțuire logică. De partea Antantei Serbia e atacată de Austro-Ungaria, Muntenegru urmează Serbia, Rusia nu poate lăsa singuri pe slavii de Sud (o făcuse în 1908 și n-o mai putea face), Franța, aliata a Rusiei, e obligată să intervină, mai ales că Germania îi impune acțiunea, apoi Belgia refuză ultimatumul Germaniei, Marea Britanie nu poate lăsa Belgia să cadă și odată cu ea tot imensul ei imperiu intră în luptă. Aceste țări reprezentau circa 240 de milioane de oameni.

Lor li se opun Austro-Ungaria și Germania, adică circa 120 de milioane. Ele au un avantaj strategic important: posibilitatea de a concentra cu ușurință trupe de pe un front pe altul. De cealaltă parte era o mare diversitate de țări și două fronturi fără legătură între ele. În august 1914 intră în luptă cinci mari puteri europene, acelea care constituiau atunci „concertul european”. Până atunci fuseseră antrenate două sau trei mari țări, nu toate deodată. De la războaiele napoleoniene nu se mai văzuse toată Europa antrenată în război.

Războiul prelungindu-se beligeranții încep cursa atragerii neutralilor făcând promisiuni. Neutralii impun revendicările lor. În joc intră și opinia publică, care va face presiuni asupra guvernelor dintr-o țară sau alta. Și astfel neutralii încep să iasă din starea de neparticipare la conflict, pentru că interesele lor intră în joc. În noiembrie 1914 intră în conflict Turcia de partea Centralilor, ceea ce a avut două mari consecințe strategice: închiderea Strâmtoarelor și întreruperea contactelor maritime dintre Rusia și aliații occidentali (toate tentativele aliaților de a forța Dardanelele eșuează).

Frontul de Est 1914-1917, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 402

A doua consecință a fost extinderea conflictului în Asia, Orientul Mijlociu fiind atras în război de partea Centralilor. În mai 1915 intră în război Italia de partea Aliaților și Austro-Ungaria e obligată să deschidă un al doilea front. Din octombrie 1915 încep să intre în conflict statele balcanice. Mai întâi Bulgaria de partea Imperiilor Centrale, apoi România, în august 1916, de partea Antantei, Grecia din iunie 1917, de aceeași parte. În 1917 în Europa rămân neutre doar Elveția, țările scandinave și Spania.

Țărilor Europei și altora ale Asiei li se adaugă Africa, 9/10 în posesie colonială, coloniile urmând destinul metropolelor. Japonia consideră că va avea mai multe de câștigat dacă participă la război de partea Antantei și declară și ea război Germaniei în august 1914 (în virtutea tratatului cu Marea Britanie din 1902). Celor trei continente în război, Europei, Asiei și Africii, li se adaugă America. 11 țări din America intră în război. Multe fac un gest simbolic, dar nu și SUA, care în 1917, intrând în conflict, va contribui substanțial la victoria Antantei. Așadar, circa 35 de state participă la război, toate continentele sunt implicate și sute de mii de oameni. Era prima dată în istorie când un război lua astfel de proporții

Noile forme de război

A fost un război total, chiar dacă față de al doilea conflict mondial, nu va afecta toate formele de manifestare socială. Zeci de milioane de oameni sunt implicați ("marea armată" a lui Napoleon contra Rusiei nu avea decât 600000, considerată atunci o cifră enormă).

Conflictul a presupus o mare mobilizare de forțe. Pentru a nu se ajunge la epuizarea resurselor de muniții s-a creat o industrie de război, organizat fabrici de armament, aduse femeile ca mână de lucru în aceste fabrici. Crește rolul statului ca organizator, controlor al resurselor pentru armată și populație. Statul ajunge să controleze întreaga activitate economică și socială. Intră în uz noi forme de luptă: războiul economic, războiul submarin, războiul de poziții, războiul propagandistic.

Din punct de vedere tehnologic, primul război mondial nu numai că depășește toate conflictele anterioare dar anunță evoluția instrumentelor marțiale ale următoarelor confruntări. Mitraliera, artileria grea, grenada, gazele de luptă, inventate toate în secolul anterior produc milioane de victime în ceea ce s-a numit primul război "industrializat". Moartea este deja un produs standardizat, profund eficientizat. Acum apar însă și tancurile (puțin și ineficient folosite), aviația (inițial cu rol de observare apoi de bombardament și vânătoare), aruncătorul de flăcări și submarinul, toate perfecționate în perioada următoare și folosite în al doilea război mondial.

Viața civilă nu mai poate continua în marginea războiului ca în sec. al XIX-lea. Se desfășoară și un război psihologic, prin intrarea în acțiune a propagandei, care intenționează să acopere oboseala generală din 1917, când multe țări se apropie de punctul critic, iar Rusia chiar cedează. Revoluția rusă are două consecințe importante. În primul rând una militară, pentru că scoate din joc unul din principalii beligeranți.

Germania își poate mobiliza forțele doar pe frontul de Vest și doar intrarea SUA încearcă să reechilibreze situația, dar cu multă întârziere, SUA neavând forță militară. În al doilea rând revoluția rusă are efecte politice importante, dorinței de pace a tuturor alăturându-i-se un defetism revoluționar contagios.

Ideea unei păci albe devine frecventă în țările beligerante și doar venirea la putere a unui om politic ministru precum Clemenceau în Franța, hotărât să ducă războiul până la capăt, și un efort major al Angliei și SUA în 1918 răstoarnă situația, punând capăt defetismului și câștigând victoria în noiembrie 1918.

Test de autoevaluare 2

1.1. Ce legătură există între războaiele balcanice și primul război mondial?

.....
.....
.....

1.2. Explicați termenul de „pace armată”

.....
.....
.....

1.3. Declanșarea primului război mondial este datorată exclusiv Germaniei și Austro-Ungariei?

.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 89

4.5. Bibliografie

I. Bulei, *Arcul așteptării 1914. 1915.1916*, București, 1981.

C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, I-II, ed. 1989, București.

Jeffrey Newnham, Graham Evans, *Dicționar de relații internaționale*, București, Ed. Universal DALSI, 2001.

M. Popa, *Primul război mondial. 1914-1918*, București, 1979.

Pierre Renouvin, *Primul Război Mondial*, București, Corint, 2003.

România în anii primului război mondial, București, 1987.

4.6. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1

1.1. Pentru marile puteri constituie o garanție de stabilitate în Balcani și permite Rusiei să se preocupe de Orientul Îndepărtat.

1.2. Marile Puteri promovând o politică de reforme în Macedonia se amestecă direct în chestiunile interne ale Imperiului Otoman și încurajează astfel revolta „Junilor turci”.

1.3. Și unele și altele demonstrează tensiune din relațiile internaționale și prevestesc primul război mondial.

Test de autoevaluare 2

1.1. Războaiele balcanice acutizează stările tensionale dintre statele europene și sporesc sursele de conflict.

1.2. Presupune consolidarea sistemelor de alianță, cursa tot mai de neoprit a înarmărilor, creșterea creditelor destinate armatelor, mărirea anilor de serviciu militar, noi materiale de război.

1.3. Războiul n-a fost provocat doar de Puterile Centrale, exclusiv din cauza lor, ci toate marile puteri europene sunt responsabile, într-o măsură mai mică sau mai mare, de declanșarea lui.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre întrebări, parcurgeți din nou subcapitolul 4.4.1. și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

4.7. Lucrare de verificare 4

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema ”Caracteristicile militare, politice și diplomatice ale primului război mondial”.

Punctele care trebuie atinse sunt: deosebirile dintre primul război și cele anterioare, durata, extinderea geografică, noile forme și tactici de luptă, implicarea nu doar a armatelor în război dar și a popoarelor, mondializarea conflictelor armate, efectele acutizării conflictelor sociale, urmările războiului în plan politic și diplomatic.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimite prin poștă tutorelui.

c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 5

NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ ȘI PROBLEMELE ACESTEIA 1919-1923

Cuprins

5.1. Obiective	84
5.2. Introducere	84
5.3. Conferința de Pace de la Paris. Noile frontiere și noile state	86
5.4. Societatea Națiunilor și politica securității colective	90
5.5. Relațiile internaționale în perioada 1920-1923	94
5.6. Bibliografie	100
5.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	101
5.8. Lucrare de verificare	102

5.1. Obiective

- Fixarea reperelor cronologice importante și descoperirea semnificațiilor acestora pentru caracteristicile fenomenului studiat .
- Familiarizarea studenților cu bagajul conceptual specific analizei relațiilor internaționale contemporane.
- Investigarea coordonatelor de dezvoltare a problematicii internaționale în contextul Conferinței de Pace de la Paris.
- Deprinderea studenților cu analiza textelor specifice activității diplomatice.

5.2. Introducere

Durata Primului Război Mondial, uriașele pierderi umane și materiale, dificultățile economice, criza morală, de conștiință au determinat apariția, înainte de încheierea conflictului, a unui curent **pacifist**, a numeroase proiecte și programe de organizare a lumii pe noi baze, astfel ca pacea și securitatea, dezvoltarea și bunăstarea să fie asigurate pentru toate națiunile.

Un puternic impact asupra celor două tabere beligerante au avut **Decretul asupra păcii** lansat de guvernul bolșevic la 8 noiembrie 1917 și programul american de pace cunoscut sub numele de **Cele 14 puncte** ale președintelui Woodrow Wilson. Ambele proclamau unele principii foarte importante și nobile, între care diplomația deschisă, **dreptul la autodeterminare**, pace democratică, fără anexiuni. Programul american mai prevedea egalitatea între state, libertatea navigației pe mare, libertatea comerțului, reducerea înarmărilor, crearea unei Ligi a națiunilor care să apere pacea și să realizeze cooperarea între state.

La 11 noiembrie 1918 s-a pus capăt războiului, iar la 18 ianuarie 1919 au început la Paris lucrările **Conferinței de Pace**, la care au participat numai țările aliate și asociate, nu și cele învinse (Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia).

Problemele ce trebuiau soluționate erau deosebit de numeroase și dificile, părerile și soluțiile propuse nu concordau, iar divergențele dintre participanți s-au manifestat cu putere, mai ales între marii învingători. La baza hotărârilor care au fost adoptate și care s-au concretizat în primul rând în tratatele de pace, au stat realitățile din momentul sfârșitului războiului, rapoartele și analizele întocmite de cele peste 50 de comitete și comisii de experți și voința organelor principale ale conferinței – *Consiliul celor zece*, *Consiliul celor cinci* și *Consiliul celor patru* (Anglia, Franța, Statele Unite ale Americii și Italia, Japonia implicându-se în mică măsură și numai pentru problemele ce priveau Extremul Orient și zona Pacificului).

Consiliul celor Patru : de la stânga la dreapta - Lloyd-George (Anglia), Orlando (Italia), Clemenceau (Franța), Wilson (SUA)

La capătul a aproape cinci ani de război, președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, era, fără îndoială, îndreptățit să declare lui Raymond Poincaré, președintele Republicii Franceze, că „va fi mai dificil de realizat pacea decât războiul”. Acest lucru a ieșit pregnant în evidență în timpul celor aproape doi ani de negocieri și dispute între învingători care au caracterizat lucrările conferinței de pace.

Sistemul tratatelor de pace a avut la bază ideea culpabilității statelor învinse, de unde s-au născut clauzele și obligațiile grele impuse acestora. Războiul, mișcările sociale și naționale au contribuit decisiv la dispariția sau destrămarea a patru imperii: rus, austro-ungar, german și otoman.

5.3. Conferința de Pace de la Paris. Noile frontiere și noile state

Tratatele de pace:

28 iunie 1919	Tratatul de pace cu Germania , Versailles.
10 septembrie 1919	Tratatul de pace cu Austria , Saint-Germain-en-Laye.
27 noiembrie 1919	Tratatul de pace cu Bulgaria , Neuilly-sur-Seine.
4 iunie 1920	Tratatul de pace cu Ungaria , Trianon.
10 august 1920	Tratatul de pace cu Imperiul otoman , Sèvres.
24 iulie 1923	Tratatul de pace cu Turcia , Lausanne.

5.3.1 Modificarea hărții Europei

Conferința de pace a pus în practică principiul naționalităților, ceea ce a dus la modificarea hărții politice a Europei prin trasarea unor noi frontiere și reconstituirea unor state independente (Polonia, Austria, Ungaria), apariția unor state noi (Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven – mai târziu Iugoslavia, țările baltice) sau prin desăvârșirea unității teritoriale a altora (România, Italia).

Austria independentă era o țară mai mult agrară, cu o situație economică și financiară precară, ceea ce întreținea starea de nemulțumire a populației și întârea curentul favorabil unirii ei cu Germania industrială.

Ungaria era redusă la teritoriile cu o populație majoritar maghiară. Anularea celor trei împărțiri din veacul al XVIII-lea a dus la reconstituirea **Poloniei**, iar din fosta Austro-Ungarie s-a născut **Cehoslovacia**. În jurul Serbiei s-au unit croații, slovenii, bosniacii, formându-se **Regatul sârbo-croato-sloven**. Cu **Regatul român** s-au unit Basarabia, Bucovina și Transilvania. Din fostul Imperiu rus s-au constituit statele independente **Finlanda, Lituania, Letonia și Estonia**.

În unele dintre aceste state au apărut grupuri etnice minoritare, care au întreținut o stare de agitație și de contestare aproape permanentă iar disputa teritorială dintre Rusia sovietică și Polonia s-a transformat într-un război câștigat de polonezi, care și-au împins frontiera spre est.

La 25 octombrie 1920, la Paris a fost semnat tratatul între Anglia, Franța, Japonia și Italia, pe de o parte, și **România**, pe de altă parte. Era recunoscută suveranitatea României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Statul român se angaja să asigure în acest teritoriu, tuturor locuitorilor, aceleași drepturi și libertăți ca ale celorlalți cetățeni ai României.

În noua configurație politică a Europei, unele state erau mai avansate în privința economiei, gradului de cultură, drepturilor democratice, fie că era vorba de regimuri monarhice sau republicane. Altele erau mai sărace, mai slabe, unde democrația, ideile liberale,

legalitatea, toleranța erau în fază incipientă sau necunoscute. De aceea, în primii ani după marele război în aceste țări au fost introduse noi constituții, s-au făcut pași spre democrație, prin sistemul parlamentar, s-au adoptat legi care să asigure progresul economic, social și cultural. În altele s-a produs fenomenul opus, de negare a valorilor democratice, a spiritului tolerant, accentuându-se manifestările xenofobe, revizioniste sau revanșarde.

GLOSAR

dreptul la autodeterminare – dreptul fiecărui popor de a-și alege forma de guvernământ, de a trăi liber, într-un stat propriu, independent și suveran.

Test de autoevaluare 1

Parcurgeți documentul de mai jos, identificați și comentați pe scurt legătura stabilită prin tratat între granițe și drepturile minorităților.

Tratatul de pace cu Ungaria, semnat la Trianon (4 iunie 1920)

„Art. 45. Ungaria renunță, în ce o privește, ... la orice drepturi și titluri asupra teritoriilor din fosta monarhie austro-ungară, situate dincolo de frontierele Ungariei, așa cum sunt fixate la art. 27, partea a II-a (Frontierele Ungariei) și recunoscute, prin prezentul tratat sau prin orice alte tratate încheiate în vederea reglementării actualelor chestiuni, ca făcând parte din România.[...]”

Art. 47. România recunoaște și confirmă, față de Ungaria, angajamentul său de a accepta inserarea, într-un tratat încheiat cu principalele puteri aliene și asociate, a dispozițiilor socotite necesare de către aceste puteri, pentru a proteja în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populației prin rasă, limbă și religie, precum și pentru a proteja libertatea de tranzit și un regim echitabil pentru comerțul celorlalte națiuni.”

.....
 .....
 .....
 .....
 .....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 107

5.3.2. Germania și Tratatul de la Versailles

Cea mai mare atenție s-a acordat tratatului cu Germania, socotită a fi principalul vinovat de declanșarea războiului. Cunoscut sub numele de Tratatul de la Versailles, acest document cuprindea condiții grele pentru statul german: teritoriale și demografice, economice și militare.

- Astfel, Germania ceda teritorii Franței, Belgiei, Danemarcei, Poloniei, cu 8 milioane de locuitori. Practic, Germania pierde o șeptime din teritoriu și a zecea parte din populație: cedează **Alsacia și Lorena** în favoarea Franței, pierderi teritoriale minore în favoarea Belgiei (Eupen și Malmedy) și a Danemarcei. Cele mai însemnate cesiuni teritoriale privesc regiunile orientale ale Germaniei: **coridorul Dantzig-ului** care

separă Prusia Orientală de restul Germaniei și care revine Poloniei, **Silezia Superioară**, sudul Prusiei Orientale și regiunea **Teschen**. În ultimele două regiuni au loc în perioada 1920-1921 plebiscite: în sudul Prusiei Germania câștigă peste 90% din voturi, iar în cazul Sileziei Superioare Germania păstrează aprox. 2/3 din teritoriu, restul devenind teritoriu polonez. Regiunea Teschen va reveni Cehoslovaciei, deși cehii reprezintă sub o treime din populație. De asemenea regiunea **Memel** situată în extremitatea estică a Prusiei Orientale va fi plasată sub o administrație internațională până în 1923, dată la care va fi anexată de Lituania. În plus, Germania pierde toate teritoriile sale de peste mări în favoarea Marii Britanii, Franței, Japoniei, Belgiei și Portugaliei, fie sub formă de mandat, fie prin preluare directă.

- În plan militar, i se interzicea serviciul militar obligatoriu, armata îi era redusă la 100 000 de soldați și 5 000 de ofițeri, recrutați pe bază de voluntariat. Nu avea dreptul să fabrice armament și să dețină blindate, artilerie grea, submarine și aviație militară. Teritoriul din stânga Rinului și o fâșie largă de 50 km de-a lungul malului drept erau **demilitarizate**. În caz de încălcare a acestor prevederi, statul german se făcea vinovat de un act de ostilitate față de aliații învingători.
- Marele Stat major german și toate celelalte formațiuni militare erau dizolvate, interzicându-se reconstituirea lor sub orice formă.
- Drept compensație pentru distrugerea minelor de cărbuni din nordul Franței, Germania ceda acestei țări proprietatea „întreagă și absolută” asupra minelor de cărbuni din bazinul Saar, iar teritoriul Saar era pus sub administrarea Societății Națiunilor. După 15 ani, populația din acest teritoriu urma să decidă, prin plebiscit, sub ce suveranitate dorea să fie plasată.
- Orașul Danzig și teritoriul adiacent lui constituiau **orașul liber** plasat sub protecția Societății Națiunilor. Statul german se angaja să acorde dreptul de tranzit pe teritoriul său persoanelor, mărfurilor, navelor, vagoanelor și serviciilor poștale provenind din sau având ca destinație teritoriile uneia din puterile aliate și asociate.
- Germania era obligată să recunoască independența Austriei, Cehoslovaciei și Poloniei. În principalele orașe de pe valea Rinului staționau trupe aparținând învingătorilor, ce urmau să fie retrase treptat până în 1935. Germania pierdea coloniile, trebuia să plătească **reparații** învingătorilor, era obligată să acorde acestora clauza națiunii celei mai favorizate.

Tratatul de pace a slăbit mult puterea Germaniei, transformând-o pentru câțiva ani într-un stat de rangul doi. Germanii socoteau că au fost înșelați din interior și nedreptățiți și umiliți din exterior, ceea ce va da apă la moară propagandei ultranaționalistilor, militaristilor și apoi naziștilor. Aceștia nu vor recunoaște prevederile Tratatului de la

Versailles, vor contesta noile frontiere și vor acționa pe toate căile pentru a reface Germania Mare de dinainte de război.

GLOSAR

reparații de război – compensarea, financiar sau în natură, de către statele învinse a pagubelor provocate altor state în timpul războiului. Reparațiile se decid prin tratatele de pace.

demilitarizare – interdicția, prin tratate sau convenții internaționale, ca pe un teritoriu sau într-o zonă să staționeze forțe armate și să se ridice fortificații și instalații militare.

zone (orașe) libere – teritorii disputate de unele state și care au primit un statut internațional, sub controlul Societății Națiunilor.

Tratatul de pace cu Germania „Clauze militare, navale și aeriene „

[...] **Art. 160.** *Cu începere de la data de 31 martie 1920 cel mai târziu, armata germană nu va trebui să cuprindă mai mult de șapte divizii de infanterie și trei divizii de cavalerie. Începând din acest moment, totalul efectivelor armatei statelor care constituie Germania nu va trebui să depășească o sută de mii de oameni, inclusiv ofițeri și necombatantți, și va fi destinată exclusiv menținerii ordinii în teritoriu și la poliția frontierelor. [...]*

Art. 173. *Orice fel de serviciu militar general obligatoriu va fi desființat în Germania. Armata germană nu va putea fi constituită și recrutată decât prin angajări voluntare. [...]*

Art. 180. *Toate fortărețele, fortificațiile și locurile întărite, situate pe teritoriul german, la estul unei linii trasate la 50 kilometri est de Rin, vor fi dezarmate și dărâmate. [...]*

Reparații

[...] **Art. 231.** *Guvernele aliata și asociate declară, iar Germania recunoaște, că Germania și aliații săi sunt răspunzători – pentru că le-au cauzat – de toate pierderile și de toate daunele suferite de guvernele aliata și asociate, precum și de națiunile lor, ca urmare a războiului ce le-a fost impus prin agresiunea Germaniei și a aliaților săi [...]*

Art. 235. *[...] în cursul anilor 1919 și 1920, precum și în primele patru luni ale anului 1921, Germania va plăti echivalentul a douăzeci de miliarde mărci aur, în vărsămintele și în condițiile pe care le va fixa Comisia reparațiilor.”*

Test de autoevaluare 2

Urmăriți informațiile din textul de mai sus și

2.1. precizați motivele Puterilor Aliate și Asociate pentru introducerea respectivelor clauze:

.....

2.2 identificați explicația prezentă în text pentru reparațiile imense cerute Germaniei:

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 107

Tratatul de pace cu Germania a servit drept model pentru celelalte tratate, prin prevederile de natură teritorială, militară, economică ș.a. Astfel, din punct de vedere militar, efectivele în soldați și ofițeri nu puteau să depășească pentru Austria 30 000 de militari, pentru Bulgaria 20 000, pentru Ungaria 30 000; pentru Turcia 50 000.

Din punct de vedere teritorial, cele patru state se obligau să respecte noile frontiere fixate prin tratatele de pace, iar din punct de vedere economic urmau să plătească reparații pentru daunele provocate puterilor aliate și asociate în anii războiului. Aceste tratate de pace au fost socotite, ca și cel de la Versailles, dictate și contestate ca atare.

5.4. Societatea Națiunilor și politica securității colective

5.4.1. Pactul Societății Națiunilor

Învățămintele războiului, cortegiul nesfârșit al suferințelor de tot felul și amploarea curentului pacifist au contribuit decisiv la crearea, în cadrul Conferinței de pace, a *Societății Națiunilor*, pe baza *Pactului* întocmit de o comisie specială, condusă de președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson.

Organismele S.N.

Pactul Societății Națiunilor a fost inclus în tratatele de pace și avea 26 de articole, în care erau definite obiectivele Societății, componența și structura sa, modul de funcționare, drepturile și obligațiile membrilor acesteia. Principalele structuri ale Ligii au fost Consiliul, format din 5 membri permanenți (în fapt patru datorită neparticipării americane) și patru membri nepermanenți (6 începând cu 1922 și 9 după 1926), Adunarea Generală la care participau toți cei 42 de membri, un Secretariat la Geneva și o Curte Permanentă de Justiție Internațională stabilită mai târziu la Haga. Între primele două instituții nu exista o delimitare clară a atribuțiilor, ceea ce s-a dovedit a fi o sursă de slăbiciune pentru întreaga organizație.

Existau de asemenea o serie de organisme subsidiare de natură politică (Comisia Permanentă pentru Mandate, Înaltul Comisariat pentru Refugiați) sau tehnică (cooperare intelectuală, chestiuni sociale, sclavie, etc.)

Articolul de bază al Pactului era articolul 16 care prevedea sancțiuni economice și, dacă este necesar, militare, împotriva statului agresor, acesta fiind statul care nu respecta procedurile de rezolvare a disputelor prevăzute în actul fondator al Ligii. Obligatorietatea arbitrajului (art.12) este în mod necesar completată cu detalierea metodelor de mediere (art.15) și cu decizia de a crea o Curte Permanentă de Justiție Internațională (art. 14). Articolul 19 prevedea posibilitatea modificării tratatelor, deși e greu de înțeles cum o acțiune în acest sens putea fi inițiată în condițiile existenței votului unanim la nivelul tuturor structurilor decizionale ale Ligii (art.5).

Sediul Societății a fost stabilit la Geneva. Pactul prelua unele din principiile de bază din programul american de pace, statuând că scopurile esențiale ale Societății Națiunilor trebuiau să fie garantarea păcii și securității tuturor națiunilor, cooperarea dintre ele pe picior de egalitate, reducerea înarmărilor, rezolvarea tuturor diferendelor și

litigiilor dintre state pe cale pașnică, sancționarea celor care încălcau tratatele și obligațiile internaționale ș.a.

Sistemul mandatelor

În teritoriile coloniale sau stăpânite de Germania, respectiv de Imperiul otoman, Societatea Națiunilor a recurs la **sistemul mandatelor**: încredințarea administrării acestor teritorii unor mari puteri – Anglia, Franța, Japonia – în vederea pregătirii lor pentru a deveni autonome sau independente. Durata mandatului putea să varieze. Beneficiari ai mandatelor au fost Japonia în China și zona Pacificului, Anglia și Franța în Africa și zona arabă a Imperiului otoman (Siria și Liban – Franței, Palestina și Mesopotamia, viitorul Israel – Angliei). Unele orașe aflate în dispută au fost declarate orașe libere și trecute sub autoritatea Societății Națiunilor. A fost cazul orașelor Danzig, disputat de Germania și Polonia, și Fiume, revendicat de Italia și de Iugoslavia.

5.4.2. Noua ordine internațională și estul Europei

Sistemul versaillez avea implicații formidabile pentru această regiune a continentului. Aproape 20000 de kilometri de noi granițe erau trasate, vechile unități economice erau sparte, noi sisteme monetare trebuie create uneori din nimic. Integrarea economică, juridică a noilor regiuni pune dificultăți extraordinare statelor est-europene, fie că e vorba de o extindere a teritoriului sau pur și simplu de crearea unui nou stat. Iugoslavia, spre exemplu, are nu are un sistem de căi ferate, ci patru, fiecare cu ecartament și orientare diferite, fără a forma un sistem integrat.

Procesul de modernizare a acestor state va fi cu atât mai dificil cu cât noul climat internațional nu înseamnă numai tensiuni între învingători, revizionism, amenințarea comunismului, contestarea aproape a fiecărei granițe din Centrul și Estul Europei de un stat sau altul (în ciuda reducerii dramatice a numărului de persoane care trăiesc sub regimuri străine), dar și capitaluri insuficiente care să finanțeze transformarea lor economică.

5.4.3. Punctele slabe ale Societății Națiunilor

Cauzele eșecului Societății Națiunilor au fost îndelung dezbătute, însă orice explicație trebuie să plece de la discrepanța dintre așteptările mult prea mari ale opiniei publice mondiale și capacitățile reale ale Ligii.

De la bun început lipsa de încredere a marilor puteri în sistemul Societății Națiunilor a făcut ca o mare parte a problemelor lumii post-Versailles să fie rezolvate prin intermediul unor organisme paralele: Consiliul Suprem al Puterilor Aliate și Asociate, Conferința Ambasadorilor, Comisia Reparațiilor, ceea ce restrânge grav abilitățile Ligii în a-și pune amprenta asupra reconfigurării lumii postbelice.

Preponderența puterilor europene în Consiliu, combinată cu lipsa

Statelor Unite și a Uniunii Sovietice (până în 1934) a însemnat că Liga nu reflecta noua distribuție de putere la nivel global, cu efecte grave asupra succesului organizației în a deveni un garant al securității globale. Mai mult, faptul că mare parte a instituțiilor sale funcționau pe baza unanimității a lipsit Liga de suplețe și a transformat-o într-un instrument al prezervării statu-quo-ului. De asemenea lipsa oricărei puteri efective cu care deciziile – dacă se ajungea la ele – ar fi putut fi implementate, reluctanța Americii în a coopera măcar cu Liga, echilibrul precar ce trebuia stabilit între ceea ce unii vedeau ca amenințarea supranațională a Societății Națiunilor și suveranitățile naționale contribuiau la creșterea ineficienței practice a Ligii Națiunilor.

O eficiență crescută ar fi cerut nu numai un alt sistem de vot, dar și crearea de metode efective pentru Ligă de a-și impune deciziile. Asemenea condiții aduceau severe limitări suveranității naționale, lucru inacceptabil pentru toate statele, mari sau mici. Toate acestea au făcut inevitabil eșecul organizației care a cunoscut doar o scurtă perioadă de succes, între 1926 și 1931. În același timp, aplicarea prevederilor Pactului și realizarea obiectivelor Societății Națiunilor s-au dovedit a fi o misiune dificilă din cauza nemulțumirii învinșilor, a persistenței unor situații conflictuale, a rămânerii în afara instituției geneveze, din motive diferite, a trei mari puteri: Statele Unite ale Americii, Germania și Rusia.

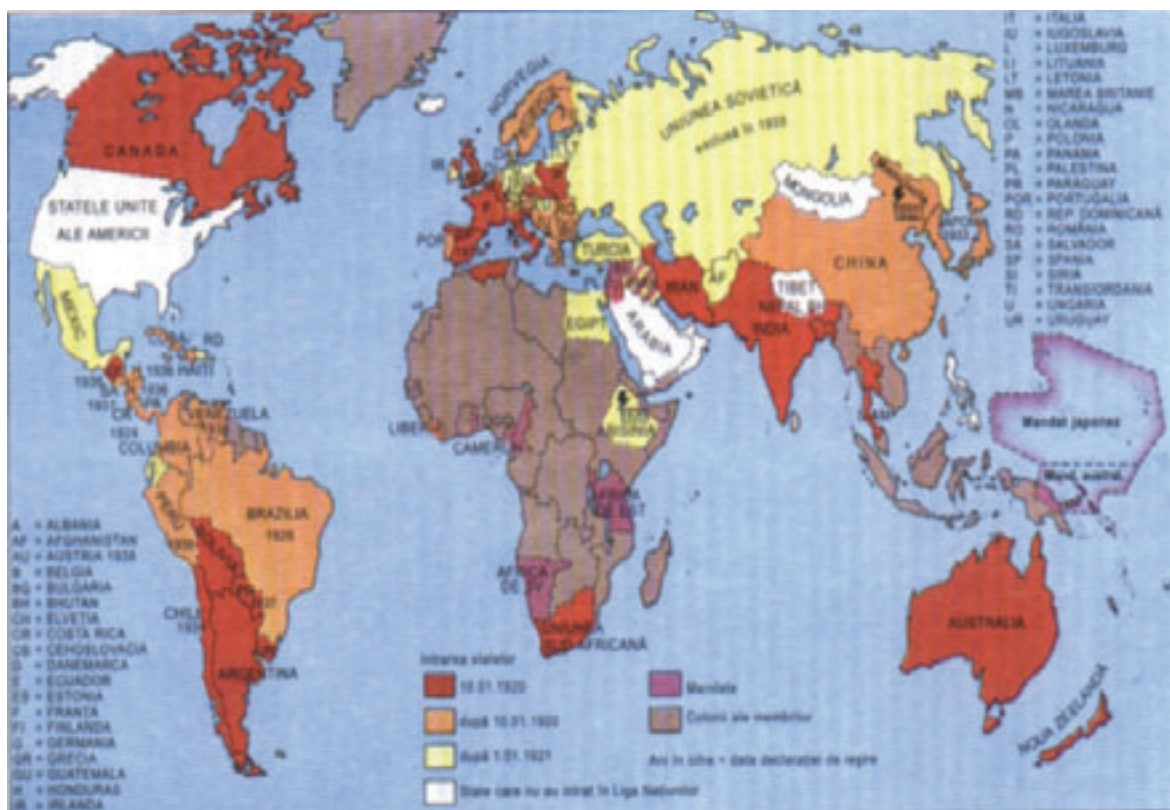
Aceasta a făcut ca Societatea Națiunilor să nu fie un organism universal, cum s-a dorit inițial. Menținerea unor guvernări nedemocratice, apariția unor regimuri totalitare în unele țări, persistența nemulțumirii și sentimentului de frustrare în altele au dus la contestarea ordinii instaurate după război și a Societății Națiunilor. Disputele dintre marile puteri membre sau nu ale Societății Națiunilor, interesele și acțiunile lor divergente au amplificat slăbiciunile Societății, încurajându-i pe adversarii ei.

Rusia sovietică (din decembrie 1922, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste – URSS) nu a fost admisă la Conferința de pace și nu a semnat tratatele care au pus bazele noii ordini internaționale. Din această cauză, statul sovietic nu a recunoscut aceste tratate și această nouă ordine, implicit Societatea Națiunilor. Pe de altă parte, puterile învingătoare au sprijinit forțele politice și militare antisovietice în războiul civil și au intervenit cu forțe militare împotriva Rusiei, fără să poată reuși lichidarea regimului bolșevic. Au recurs apoi la blocada economică, politică și diplomatică împotriva Rusiei și la sprijinirea consolidării puterii statelor vecine acesteia.

Una din slăbiciunile fundamentale ale Societății Națiunilor și ale noului edificiu internațional clădit la Conferința de pace s-a datorat refuzului Congresului american de a ratifica tratatele de pace semnate sau acceptate de președintele Wilson. Aceasta a însemnat respingerea de către americani a Societății Națiunilor și a promisiunilor de a veni în sprijinul Franței în cazul unei agresiuni din partea Germaniei. Situația se complica și datorită faptului că din debtor al Europei, SUA au devenit

creditor al țărilor de pe acest continent, capabile deci să își impună punctul lor de vedere, chiar dacă au revenit la politica tradițională de izolare.

Test de autoevaluare 3

Liga Națiunilor – Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. ??

Observați harta de mai sus și răspundeți la următoarele cerințe :

3.1. Indicați centrul de greutate geografic și politic al Ligii Națiunilor ? Explicați pe scurt.

.....

3.2. Precizați categoriile de state ce fac parte din Liga Națiunilor ?

.....

3.3 Explicați pe scurt slăbiciunile Ligii Națiunilor provenite din absența unei Mari Puteri.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 107

5.4.4. Inițiative ale Societății Națiunilor

În pofida acestor dificultăți și neajunsuri, în primul deceniu de existență, Societatea Națiunilor a întreprins numeroase acțiuni pentru realizarea unei ordini de pace, de securitate a tuturor statelor, pentru respectarea tratatelor și a aplicării principiilor Pactului. Aceste acțiuni au

vizat domeniile economic, financiar, politic, militar, toate cu implicații în sfera păcii și securității colective. Societatea Națiunilor a pus în practică măsuri pentru reconstrucția economică și financiară a Austriei, Ungariei, Bulgariei, Albaniei, Greciei și Portugaliei. Conferința economică mondială din 1927, organizată sub egida Societății Națiunilor, a urmărit punerea în aplicare a unui vast program de cooperare economică între toate statele.

Deși desfășurate în afara cadrului Societății Națiunilor, Conferința și Acordurile de la Locarno (octombrie 1925) au stat sub semnul și au fost în spiritul principiilor Pactului. Același lucru se poate spune despre *Pactul de la Paris (Pactul Briand-Kellogg)*, semnat în august 1928 și care elimina războiul din raporturile internaționale, toate diferendele trebuind să fie rezolvate prin negocieri, pe cale pașnică.

Societatea Națiunilor s-a angajat prin Pact să înfăptuiască reducerea armamentelor până la minimumul necesar menținerii ordinii interne și apărării frontierelor. În conformitate cu obiectivele Societății Națiunilor pentru consolidarea păcii și înfăptuirea securității colective au fost create *Mica Înțelegere* (Cehoslovacia, Iugoslavia și România) și *Înțelegerea Balcanică* (Grecia, Iugoslavia, România și Turcia), alianțe regionale defensive.

Prima ședință a Ligii Națiunilor – Geneva 1920

5.5. Relațiile internaționale în perioada 1920-1923.

Prima parte a anilor douăzeci își găsește prioritățile în primul rând în tentativele de a depăși consecințele primului război mondial. Problema germană, retragerea americană, enigma sovietică, fragmentarea spațiului central și est-european, criza economică fără precedent reprezintă provocări extraordinare pentru oamenii politici europeni, mulți dintre ei formați înainte de război și care au în consecință dificultăți de adaptare la noile realități interne și internaționale.

Problema germană   Principalele dificultăți pe plan internațional erau generate de **problema germană** și de diferitele modele de răspuns la ea găsite de marile puteri învingătoare, în special de anglo-francezi.

Problema rusă   Chestiunea germană nu este, însă, văzută în izolare, ci este legată de problema rusă și de dificultățile economice ale Europei. Dacă Franța va oscila în această perioadă între o politică de fermitate și una de reconciliere față de Germania, **Marea Britanie** se va orienta de timpuriu spre o apropiere de aceasta din urmă, cheia prosperității europene și a stabilizării continentului în ochii multor britanici. Se considera, nu fără o oarecare doză de naivitate, că o Germanie prosperă își va accepta mult mai ușor noul statut internațional. Oricum, dacă Germania era cheia planului englez de reconstrucție a continentului, reintegrarea Rusiei și a Estului Europei în circuitul economic european era de asemenea un punct important de pe agenda britanică.

Politica franceză de fermitate   În ceea ce privește **Franța**, politica sa de fermitate față de principalul stat înfrânt apărea drept unica politică posibilă în condițiile eșecului obținerii unor garanții de securitate anglo-americane, în conformitate cu asigurările date de președintele american Wilson în 1919. *Politica de fermitate* însemna utilizarea unor instrumente create de Tratatul de la Versailles (ocupația, dezarmarea, dar mai ales reparațiile) pentru a redresa dezechilibrul potențial dintre o Franță învingătoare, dar slăbită economic și demografic, și o Germanie înfrântă, cu un potențial economic și uman net superior și eliberată în plus de amenințarea alianței tradiționale franco-ruse. Poziția franceză, exprimată de președintele Clemenceau întâlnea însă opoziția primului ministru britanic Lloyd-George ce vedea în dorința Franței de a-și fixa granițele pe Rin de exemplu o tentativă de instaurare a hegemoniei continentale.

Un mijloc în plus pentru asigurarea securității franceze și descurajarea vecinului german era reprezentat de tentativa de a înlocui alianța antebelică cu Rusia printr-o serie de tratate cu statele mici din Centrul și Estul Europei și prin încurajarea apropierii dintre acestea. Politica franceză în est avea însă și un al doilea rol. După timida intervenție occidentală în războiul civil rus și înfrângerea forțelor antibolșevice, micile state est-europene erau menite să formeze un cordon sanitar destinat să împiedice expansiunea comunismului rus.

5.5.1. Rivalitățile franco-engleze

Chestiunea orientală   Ciocnirea anglo-franceză era practic inevitabilă de vreme ce britanicii își concepeau politica germană în termenii reconstrucției economice a Republicii de la Weimar, în timp ce partea franceză, în încercarea de a controla evoluția Germaniei, se folosea tot de un instrument economic, reparațiile.

Din nefericire, divergențele anglo-franceze erau departe de a fi limitate la problema germană. Dezmembrarea Imperiului otoman și crearea Turciei sub autoritatea lui Mustafa Kemal avea să dea naștere unor diviziuni adânci între cei doi foști aliați. Astfel, conflictul greco-turc a găsit cele două mari puteri în tabere opuse, Kemal, sprijinit de Franța și Italia obținând în august 1922 o victorie decisivă împotriva Greciei ce beneficia de ajutorul Marii Britanii. În urma Tratatului de la Lausanne (1923) Turcia recupera întreaga Anatolie precum și teritorii europene. De asemenea rivalitatea legată de fostele teritorii arabe ale Imperiului Otoman a contribuit enorm la adâncirea divergențelor în problema germană.

Politica progermană a Angliei în această perioadă era văzută de o serie de factori de decizie de la Londra ca o reîntoarcere la tradiționala politică de sprijinire a echilibrului continental. Astfel, Franței, devenită principala putere a continentului, trebuia să i se opună o contrapondere și singura capabilă să joace acest rol era fostul inamic. Era însă o interpretare simplistă a sistemului echilibrului de putere și una în mod evident eronată date fiind raportul de forțe potențial franco-german.

Opțiunile britanice privitoare la reconstrucția Europei erau puternic influențate de activitatea renumitului economist John Maynard Keynes, autor al *Consecințelor economice ale păcii* (1919), care vedea patru soluții principale pentru reconstrucția Europei: revizuirea tratatelor, mai ales în ceea ce privește reparațiile și în strânsă legătură cu aceasta, rezolvarea problemei datoriilor interaliate (prin anularea celei mai mari părți), un mare împrumut internațional subscris în primul rând de Statele Unite combinat cu reforme monetare în mai toate statele europene, restaurarea comerțului dintre estul și vestul Europei, inclusiv reluarea legăturilor cu Rusia.

5.5.2. Reluarea raporturilor între Germania și Rusia sovietică

În plan diplomatic Germania va complica ecuația acestei prime perioade postbelice după ce între 1922 și 1932 relațiile dintre Germania și Rusia sovietică (ulterior URSS) au fost direcționate de *Tratatul de la Rapallo* din 16 aprilie 1922 și de *Tratatul de neutralitate și neagresiune* din 24 aprilie 1926. Primul tratat stabilea procedura de reglementare a litigiilor dintre cele două țări, renunțarea reciprocă la despăgubirile de război, restabilirea relațiilor diplomatice, clauza națiunii celei mai favorizate, colaborarea economică.

Cel de-al doilea tratat, încheiat pe o durată de cinci ani, prevedea că, în caz de atac asupra uneia din părți, cealaltă se angaja să aibă față de ea o atitudine pașnică. Într-una din anexele tratatului, partea sovietică solicita derogarea de către Germania de la obligațiile articolelor 16 și 17 din Pactul Societății Națiunilor. În caz de conflict între sovietici și Polonia, sprijinul Franței pentru aliatul polon era greu de acordat, Germania fiind neutră. În 1931, când acest tratat a expirat, între cele două țări s-a încheiat un protocol de prelungire, care însă a fost ratificat abia în mai 1933.

Cele două tratate au marcat pentru fiecare stat în parte un real succes politico-diplomatic, scoțându-le din izolarea în care fuseseră aruncate de celelalte mari puteri, le-au creat facilități de cooperare economică și chiar în plan militar și au reprezentat un instrument de presiune și de șantaj la adresa puterilor occidentale pentru a fi mai conciliante în ceea ce privește îndeplinirea obligațiilor impuse Germaniei sau comportamentul față de Rusia sovietică. După instalarea nazismului la putere, relațiile germano-sovietice s-au deteriorat continuu.

Tratatul de la Rapallo (16 aprilie 1922)

„Art. 2. Germania renunță la pretențiile izvorând din faptul aplicării, până în prezent, a legilor și măsurilor RSFSR unor cetățeni germani și drepturilor lor private, precum și drepturilor Germaniei și ale statelor germane față de Rusia; de asemenea, renunță la pretențiile ce izvorăsc, în general, din măsurile luate de RSFSR sau de organele ei față de cetățenii germani sau față de drepturile lor private, sub condiția ca guvernul RSFSR să nu satisfacă pretenții analoage ale altor state.”

Tratatul de neutralitate și neagresiune (24 aprilie 1926)

„Art. 2. Dacă, în pofida atitudinii sale pașnice, una din părțile contractante va fi supusă unei agresiuni din partea unei terțe puteri sau a unui grup de terțe puteri, cealaltă parte contractantă va păstra neutralitatea în tot cursul conflictului.”

Test de autoevaluare 4

4.1. Identificați caracteristicile „politicii de fermitate franceze” în această perioadă ?

.....
.....
.....
.....

4.2. Explicați motivațiile politicii pro-germane a Londrei?

.....
.....
.....
.....

4.3. Indicați obiectivele Germaniei și Rusiei sovietice atinse prin tratatul de la Rapallo ?

.....
.....
.....
.....

4.4. Recitiți documentele de mai sus și explicați care era prețul plătit de Germania prin Articolul 2 al Tratatului de la Rapallo pentru reglementarea relațiilor cu Rusia ?

.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 107

5.5.3. Relațiile franco-germane

Pacea și securitatea Europei depindeau, între altele, de situația relațiilor dintre Franța și Germania. Deși Franța a fost învingătoare în război, economia sa își revenea greu, datoria externă era mare, francul se devalorizase. Salvarea era văzută în încasarea datoriei de război din partea Germaniei. Aceasta trecea prin dificultăți mult mai mari, ruina economică și falimentul mărcii făcând imposibilă plata reparațiilor.

Instabilitatea climatului politic german

Pe de altă parte, climatul social-politic german s-a deteriorat, au proliferat grupările ultranaționaliste, **revizioniste** și revanșarde, între care Partidul Național-Socialist al cărui lider va fi Adolf Hitler. Pericolul venea și din partea stângii, adepții bolșevismului înființând în ianuarie 1919 Partidul Comunist German. Grupările ultranaționaliste de dreapta au căutat să înlăture regimul instaurat în 1919 prin Constituția de la Weimar, punând la cale două **puciuri**, în 1920 și 1923, care au eșuat.

De fapt, imediat după semnarea Tratatului de la Versailles Germania a lansat un întreg arsenal pentru a submina clauzele acestuia. Livrările în contul reparațiilor au fost făcute cu mare greutate, dar Germania a fost nevoită să cedeze de cele mai multe ori pentru că avea de-a face, cel puțin până în vara-toamna lui 1921, în majoritatea cazurilor cu un front unit anglo-francez care nu ezită să dea ultimatumuri și să utilizeze amenințarea forței. Pe plan militar, Germania de la Weimar făcea tot posibilul pentru a obstrucționa activitatea comisiei interaliat de control al dezarmării.

5.5.4. Problema germană și ocuparea Ruhr-ului (1920-1923)

Conferința de la Londra

Din cauza greutăților economice, pe 12 iulie 1922 Guvernul german a înaintat aliaților un **moratoriu** de șase luni la plata reparațiilor, aducând drept argument starea precară a finanțelor germane. În timp ce britanicii reacționează favorabil, francezii sunt dispuși să accepte cererea germană numai dacă sunt oferite o serie de garanții (minele din Ruhr). O încercare de soluționare – Conferința de la Londra (7-14 august) – a dus dimpotrivă la tensionarea relațiilor anglo-franceze întrucât englezii încercau să facă presiuni asupra Parisului prin forțarea chestiunii datoriilor interaliat (încă din iulie Marea Britanie se raliase poziției americane care cerea plata integrală a datoriilor interaliat). Pe 31 august primul ministru francez Raymond Poincaré a blocat din nou posibilitatea unui moratoriu, de data aceasta în cadrul Comisiei Reparațiilor.

Intervenția franco-belgiană

În contextul degradării relațiilor anglo-franceze, în decembrie 1922 Comisia Reparațiilor constată eșecul Germaniei în a-și respecta obligațiile în domeniul reparațiilor. Pe 2 ianuarie este decisă, în ciuda opoziției britanice, preluarea Ruhr-ului cu titlu de garanție iar pe 11 ianuarie 1923 trupe franco-belgiene pătrund în zona Ruhr-ului. Franța urmărește în acest fel să se asigure că Germania își va respecta obligațiile fixate la Versailles, dar și să determine partea germană să

Rezistența pasivă

adopte o politică favorabilă intereselor franceze. Reacția germană imediată se materializează în lansarea unei campanii de rezistență pasivă a muncitorilor și funcționarilor din Ruhr care riscă să paralyzeze regiunea și să îi împiedice pe francezi să obțină orice beneficii de pe urma acestei ocupații.

Ocuparea Ruhr-ului de către trupele franceze și un afiș german ce îndeamnă la rezistență sub motto-ul „Nu! Nu mă vei supune!”

În ciuda rezistenței, autoritățile de ocupație au reușit relativ rapid să relanseze producția de cărbuni și livrările către Franța. Aceeași rezistență, finanțată prin metode infaționiste de către guvernul german, a dat naștere teribilei inflații ce a marcat prin consecințele sale întreaga existență a Republicii de la Weimar. Povara financiară pe care o reprezenta rezistența pasivă, dar și succesul franco-belgian în a repune în funcțiune industria minieră au făcut ca una din primele decizii ale noului guvern german condus de Gustav Stresemann să fie întreruperea acestei forme de rezistență (26 septembrie 1923). Noul guvern era dornic în egală măsură să elimine sursele potențiale de nemulțumire ale populației, date fiind amenințările reprezentate de mișcările extremiste de dreapta sau de stânga, dar și de apariția unei mișcări separatiste în Rhenania.

Dacă opțiunile guvernului german erau drastic limitate de criza financiară în septembrie 1923, același lucru s-a întâmplat și guvernului francez care a amânat mult prea mult reluarea discuțiilor cu partea germană și a fost forțat să accepte soluția americană de mediere care prevedea reunirea unei comisii de experți sub conducerea finanțistului american Dawes pentru discutarea problemei reparațiilor germane.

Consecințe

Ocuparea Ruhr-ului s-a dovedit a fi pentru Franța un eșec strategic: a tergiversat negocierile în speranța obținerii unor avantaje mai mari de pe urma haosului ce părea să se instaleze în Germania și nu a reușit să transforme succesul din Ruhr în avantaje diplomatice. În schimb, a reușit să se izoleze diplomatic și financiar, să transforme imaginea Germaniei din agresor în victimă iar Anglia și SUA au preluat în administrare problema reparațiilor germane.

Test de autoevaluare 5

5.1. În ce constau problemele economice ale Franței după Primul Război Mondial și cum se dorea a fi depășite?

.....
.....
.....

5.2. Care au fost consecințele intervenției franco-belgiene în Ruhr ?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 107

5.6. Bibliografie

Pierre Milza, Serge, *Istoria secolului XX. Volumul I. 1900-1945 Sfârșitul „lumii europene”*, București, Editura All, 1998

Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională 1914-1945*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982

Lupu N.Z.; Căzan, Gh. N.; Bușe, C., *Istoria universală contemporană. Vol.1. 1917-1945*, București, 1979,

5.7. Răspunsuri teste de autoevaluare.

Test de autoevaluare 1.

1.1. Din moment ce în același tratat sunt recunoscute atât granițele României Mari cât și drepturile minorităților din România, ambele prevederi au aceeași definiție juridică, sunt conectate în mod direct și intră în categoria drepturilor și datorii internaționale asumate de statul român și vecinii săi. Preocuparea "noii ordini internaționale" pentru democratizarea vieții internaționale și eliminarea surselor de conflict dintre state este evidentă.

Test de autoevaluare 2.

2.1. Teama de o eventuală refacere a puterii militare germane, tentativa de a face din Germania o putere de rang inferior.

2.2. „Germania și aliații săi sunt răspunzători – pentru că le-au cauzat – de toate pierderile și de toate daunele suferite de guvernele aliate și asociate, precum și de națiunile lor, ca urmare a războiului ce le-a fost impus prin agresiunea Germaniei și a aliaților săi”

Test de autoevaluare 3.

3.1. Europa – reprezenta încă centrul politic, toate Marile Puteri, datorită absenței SUA și Rusiei, sunt europene.

3.2. State independente, colonii și teritorii aflate sub mandat.

3.3. Absența SUA a complicat ecuația de securitate în primul rând pentru Europa. Franța a continuat să se teamă de o eventuală refacere a Germaniei și a ales o politică dură față de aceasta.

Test de autoevaluare 4.

4.1. Politica de fermitate însemna utilizarea unor instrumente create de Tratatul de la Versailles (ocupația, dezarmarea, dar mai ales reparațiile) pentru a redresa dezechilibrul potențial dintre o Franță învingătoare, dar slăbită economic și demografic, și o Germanie înfrântă, cu un potențial economic și uman net superior și eliberată în plus de amenințarea alianței tradiționale franco-ruse.

4.2. Reîntoarcerea la politica tradițională a Marii Britanii de sprijinire a echilibrului continental prin revitalizarea în anumite limite a Germaniei pentru prevenirea unei hegemonii franceze.

4.3. Ambele state urmăreau depășirea izolării în care fuseseră aruncate de celelalte mari puteri, cooperare economică și militară și au construirea unei pârgii diplomatice pentru a obliga puterile occidentale să fie mai conciliante în ceea ce privește îndeplinirea obligațiilor impuse Germaniei sau comportamentul față de Rusia sovietică.

4.4. Practic guvernul de la Berlin abandona populația de origine germană din Rusia acceptând crimele și exproprierile forțate întreprinse de Moscova și oferind mână liberă pentru astfel de acte și în viitor.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la trei din aceste întrebări, re-studiați subcapitolele 5.5.1 și 5.5.2 și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

Test de autoevaluare 5.

5.1. Economia franceză era slăbită în general, acumulase o datorie externă imensă iar francul se devalorizase masiv . Prin colectarea datorii de război de la Germania.

5.2. Consecințe economice dezastruoase pentru Germania datorită politicii de rezistență, Franța s-a izolat diplomatic și financiar.

5.8. Lucrarea de verificare 5

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema "Consecințele politico-diplomatice ale Tratatelor de pace de la Paris".

Punctele care trebuie atinse sunt: prevederile concrete ale Tratatelor de la Paris, motivațiile Marilor Puteri, identificarea chestiunilor nerezolvate și a surselor de tensiune apărute datorită sistemului versaillez, rolul și punctele slabe ale Societății Națiunilor.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 6

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ 1923 - 1939

Cuprins

6.1. Obiective	103
6.2 Destinderea raporturilor franco - germane 1924 – 1929	103
6.3. Tensiuni internaționale 1929 -1935	109
6.4. Prăbușirea sistemului de securitate colectivă 1933 – 1936	114
6.5. Drumul spre război 1936 – 1939	121
6.6. Bibliografie	126
6.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	126
6.8. Lucrare de verificare	128

6.1. Obiective

- Fixarea reperelor cronologice și descoperirea semnificațiilor acestora pentru caracteristicile fenomenului studiat .
- Familiarizarea studenților cu bagajul conceptual specific analizei relațiilor internaționale contemporane.
- Investigarea obiectivelor, intereselor și instrumentelor angajate specifice Marilor Puteri în perioada interbelică.
- Descoperirea mecanismelor diplomatice, a suitei de gesturi ce au contribuit la crearea premiselor pentru izbucnirea celui de-al doilea război mondial.
- Deprinderea studenților cu analiza textelor specifice relațiilor diplomatice.

6.2. Destinderea raporturilor franco - germane 1924 – 1929

Aristide Briand (1862-1935), ministru de externe al Franței

În perioada următoare evoluția relațiilor internaționale va fi marcată de o relativă destindere favorizată de mai mulți factori precum: apariția în prim-planul diplomatic a unei alte generații de oameni politici mai puțin intransigenți precum Aristide Briand și Gustav Stresseman, venirea stângii la putere atât la Paris, cât și la Londra (Herriot și MacDonald) dar mai ales de relansarea economică și stabilitatea financiară generalizată.

Gustav Stresseman (1878- 1929), Cancelar, ministru de externe al Republicii de la Weimar

Franța, mai realistă acum, nu își permite, datorita poziției demografice și economice incomode o altă politică față de Germania decât cea de compromis și conciliere apropiindu-se de Marea Britanie în tentativa de integrare a Reichului în ansamblul internațional. În același timp, Germania realizează că nu poate câștiga „războiul rece” cu Franța iar o politica de temporizare, îi poate aduce mai multe avantaje decât politica de forță: evitarea dezmembrării, stabilizarea situației politice și economice, revizuirea lentă a Tratatului de la Versailles.

6.2.1. Planul Dawes

În acest context **Planul Dawes** va fi adoptat în cadrul unei noi Conferințe desfășurate la Londra în perioada 16 iulie – 15 august 1924 și reprezenta triumful viziunii anglo-americane asupra reconstrucției economice a Europei. Era vorba de un plan provizoriu valabil cinci ani care stipula plata de către germani a unor sume anuale situate între un miliard de mărci-aur în primul an și 2,5 miliarde în ultimul. Livrările erau garantate printr-o ipotecă asupra căilor ferate germane și erau supervizate de un „agent general al reparațiilor” instalat la Berlin și care avea *de facto* un grad ridicat de control asupra finanțelor Republicii de la Weimar. În fine, planul urma să fie pus în mișcare cu ajutorul mare împrumut internațional acordat Germaniei. Deși, inițial, opoziția germană e foarte puternică era evident pentru Stresemann că singura modalitate de a contracara forța Franței era asigurarea sprijinului financiar și politic anglo-saxon.

Planul Dawes reprezenta o primă revizuire majoră a Tratatului de la Versailles, el reducând totalul ce trebuia plătit de Germania și abolind puterea coercitivă a Comisiei Reparațiilor.

6.2.2. Pactul de la Locarno

Atmosfera de destindere care a urmat în raporturile franco-germane după 1924, a permis desfășurarea **Conferinței de la Locarno** și încheierea *Pactului Renan*, tentative de a rezolva problema securității la granițele franco-germano-belgiene precum și ecuația est-europeană.

Încă din decembrie 1922 cancelarul german Cuno oferise Franței garantarea granițelor sale occidentale iar pe fondul îmbunătățirii situației economice europene, al rezolvării temporare a chestiunii reparațiilor și mai ales al eșecului Franței în urma ocupării Ruhr-ului, în ianuarie 1925 ambasadorul britanic la Berlin a sugerat o reluare a acestui proiect de garantare a graniței franco-germane.

Stresemann acceptă imediat întrucât spera să evite astfel un tratat de asistență mutuală anglo-francez, să obțină o retragere anticipată a trupelor aliate din Renania, și mai ales să elimine posibilitatea unei noi acțiuni unilaterale franceze după modelul Ruhr-ului. De altfel obiectivele politicii externe germane erau mai largi cuprinzând și rectificarea granițelor orientale ale Germaniei și alipirea Austriei

Conferința de la Locarno

Conferința se va reuni în perioada 5-16 octombrie 1925 cu participarea lui Chamberlain, Briand, Stresemann, Mussolini și a belgianului Vandervelde, rezultatul fiind o garantare mutuală a granițelor franco-germană și belgo-germană (așa-numitul Pact Renan), Marea Britanie și Italia fiind garante. Dacă Germania invadea zona demilitarizată, se putea recurge la arme împotriva ei. În plus, se făcea o rezervă legată de articolele 15 și 16 din Pactul SN și dacă Germania era

declarată de Liga Națiunilor stat agresor (în cazul în care ar fi atacat Polonia sau Cehoslovacia), Franța putea interveni fără să încalce prevederile Pactului de la Locarno. Tratatului principal îi erau anexate o serie de tratate de arbitraj între Germania pe de-o parte și Franța, Belgia, Polonia și Cehoslovacia de cealaltă parte. În paralel, Franța semna tratate de asistență mutuală cu Polonia și Cehoslovacia.

Consecințe

Principalul obiectiv al Franței urmărit prin semnarea Pactului de la Locarno era obținerea garanțiilor britanice, dar acestea își pierdeau practic orice valoare datorită caracterului multilateral pe care îl au conform Pactului: pentru ca Marea Britanie să poată acorda asistență Franței în cazul unei agresiuni germane neprovocate, ar fi fost necesare pregătiri militare comune anglo-franceze, dar acestea intrau în contradicție cu statutul Angliei de garant imparțial al aranjamentului. În aceste condiții, britanicii obțineau o aparentă reconciliere franco-germană fără a-și asuma nimic mai mult decât angajamente politice, obiectiv urmărit de la bun început. Germania în fapt nu ceda nimic și câștiga enorm prevederile Pactului Rhenan fiind deja cuprinse în Tratatul de la Versailles. Astfel, în epocă Locarno a fost interpretat ca o mână liberă pentru Germania în est, de aici și iritarea micilor puteri central și est-europene cărora li se confirma lipsa de voință a puterilor occidentale în a se implica în zonă.

În realitate, pentru Franța nu este vorba de o abandonare a regiunii, dovadă fiind tratatele de asistență mutuală cu Polonia și Cehoslovacia, care combinate cu intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor în septembrie 1926 – păreau a oferi o garanție rezonabilă împotriva revizionismului german în est.

Admiterea Germaniei în Liga Națiunilor

Simbolică poate pentru dimensiunile acestei apropieri franco-germane dar și a limitelor sale poate fi considerată **întrunirea de la Thoiry** din 17 septembrie 1926, la câteva zile după admiterea Germaniei în Societatea Națiunilor. Briand a propus o serie de concesiuni precum plecarea trupelor de ocupație din Renania, restituirea Saar-ului, lichidarea regimului de control militar (toate obiective foarte importante pe agenda lui Stresemann) în schimbul unor concesiuni în primul rând financiare, aceasta datorită situației financiare precare a Franței. În mai puțin de o lună însă economia franceză își va reveni, negocierile încetinesc în problema dezarmării iar opoziția internă crescândă în Franța face imposibilă continuarea acestei politici și în decembrie 1926 Briand îi declară lui Stresemann că trebuia renunțat provizoriu la propunerile de la Thoiry.

Pactul de la Locarno (Pactul Renan) 16 octombrie 1925

„Art. 1. Înaltele părți contractante garantează fiecare pentru sine și toate împreună, în modul arătat în articolele următoare, menținerea statu-quo-ului teritorial care rezultă din frontierele dintre Germania și Franța, inviolabilitatea acestor frontiere, așa cum au fost stabilite prin Tratatul de pace semnat la Versailles la 28 iunie 1919 sau cum au fost stabilite în executarea acestuia, precum și respectarea prevederilor art. 42 și 43 din menționatul tratat, referitoare la zona demilitarizată.

Art. 2. Germania și Belgia, precum și Germania și Franța se obligă în mod reciproc ca, în raporturile lor, să nu recurgă în nici un caz la agresiune sau coterpire și să nu recurgă la război una împotriva celeilalte.”

Test de autoevaluare 1

1.1. Precizați semnificația Planului Dawes.

.....
.....

1.2. Indicați care au fost rezultatele Conferinței de la Locarno.

.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 133

6.2.3. Apogeul destinderii. Pactul Briand-Kellog

Perioada 1926-1929 este dominată de personalitățile ministrului de externe francez, Aristide Briand, și a celui german, Gustav Stresemann. Din motive diferite, și uneori opuse, cei doi urmăresc detensionarea relațiilor franco-germane. Această îmbunătățire a relațiilor presupunea în primul rând concesiuni din partea Franței. Pentru ambele personalități dificultățile sunt extrem de mari, în special datorită opoziției naționaliste din Franța și Germania.

**Antanta
Internațională a
Oțelului**

Unica materializare a tentativei de a construi o nouă relație franco-germană avea să fie inițiativa unui industriaș luxemburghez, Emil Mayrisch și reprezenta cartelizarea industriei metalurgice din Franța, Germania, Belgia, Luxemburg și Saar într-o formulă curajoasă reluată apoi la altă scară după război. „Antanta Internațională a Oțelului” fixa cote de producție între țările furnizoare și introducea o primă structură comună - Comitetul franco-german de informare.

Dat fiind limitele reconcilierii franco-germane, Franța s-a orientat tot mai mult spre securitatea colectivă. În același timp, A. Briand avea nevoie de o inițiativă care să modifice atitudinea administrației americane cu care relațiile deveniseră tensionate datorită chestiunii datoriilor interaliate și a sugerat omologului său american un angajament reciproc prin care Franța și Statele Unite se obligau să renunțe la război în rezolvarea problemelor politice dintre ele. Secretarul de Stat american Kellog a modificat substanțial planul francez propunând semnarea unui tratat de renunțare la război care să fie deschis tuturor națiunilor.

**Protocolul
Litvinov**

După ce partea americană a acceptat o serie de rezerve franceze care țineau de capacitatea Franței de a-și îndeplini obligațiile rezultate din apartenența la Liga Națiunilor sau la sistemul de la Locarno, cincisprezece state au semnat la 27 august 1928 *Pactul de renunțare generală la război*. Aproape toate statele independente vor adera, inclusiv state nemembre ale Ligii Națiunilor precum URSS sau Turcia. Uniunea Sovietică a mers chiar mai departe și la sfârșitul lui 1928 a propus vecinilor săi de la vest încheierea unui protocol similar, dar limitat la Europa Orientală. Rezultatul va fi Protocolul Litvinov semnat la 9 februarie 1929 între Uniunea Sovietică, Letonia, Estonia, Polonia, România și Turcia.

Pactul Briand-Kellog reprezenta apogeul „pactomaniei” care a dominat perioada 1926-1929 și reflecta în bună măsură încrederea tot mai mare în viitorul pașnic al Europei și al omenirii.

6.2.4. Planul Young și sfârșitul reparațiilor**Conferința de la
Haga**

Înarmat și cu semnătura germană de pe Pactul Briand-Kellog Stresemann va cere chiar în august 1928 plecarea ultimelor trupe de ocupație de pe teritoriul german. La sfârșitul aceluiași an, Poincaré și Briand se decid să accepte principiul retragerii anticipate, în schimbul rezolvării definitive a chestiunii reparațiilor având în vedere faptul că Planul Dawes avea o valabilitate de numai cinci ani și trebuia găsită o nouă soluție.

**Prevederile
Planului Young**

Pentru a discuta aceste probleme în august 1929 la Haga se reunește o nouă conferință care decide retragerea trupelor de ocupație din Renania cu termenul limită de 30 iunie 1930. În ceea ce privește reparațiile, pe durata primei jumătăți a anului 1929 un comitet de experți

ai statelor beneficiare și ai Germaniei se reunesc și ajung pe 7 iunie la un raport unanim (Planul Young, numit după reprezentantul american) ce propunea o rezolvare treptată în funcție de starea economiei germane.

Germania își recâștiga autonomia financiară, livrările în natură erau reduse treptat, urmând să fie eliminate în decurs de zece ani iar finalizarea plăților datorate era extinsă până în 1928. Franța eșua din nou în a interconecta chestiunea plății reparațiilor și pe cea a datoriilor interaliatate. După o serie de modificări aduse planului datorită obiecțiilor britanice, planul a fost adoptat la Conferința de la Haga pe 31 august 1929.

6.2.5. Limitele destinderii

Destinderea franco-germană, deși o schimbare substanțială față de perioada precedentă, a avut fără îndoială limitele sale și nu a atins decât palierele foarte înalte ale diplomației. La nivelul opiniei publice din cele două țări neîncrederea și/sau dorința de revanșă au continuat să se manifeste iar evoluțiile economice ale fiecărui stat impunea politici concurențiale generatoare de tensiuni. În ciuda dramei primului război mondial, în pofida tentativelor politico-diplomatice de construire a unui sistem generos de securitate colectivă, instrumentele diplomatice rămâneau cele ale secolului trecut.

Soluția „alianțelor de flanc”

Politica franceză de securitate, coordonată esențială a evoluției relațiilor internaționale în perioada interbelică a presupus o expansiune spre Est în dorința de a contrabalansa o Germanie potențial periculoasă. Astfel diplomația franceză s-a concentrat asupra „alianțelor de flanc” – 1921 cu Polonia, 1924 cu Cehoslovacia, 1926 cu România, 1927 cu Iugoslavia și în același context a susținut crearea alianțelor regionale de tipul Micii Înțelegeri.

De asemenea politica franceză s-a concentrat asupra pătrunderii economice în regiunea est-europeană, între 1918 și 1929 totalul împrumuturilor destinate Ungariei, Austriei, României, Bulgariei și Poloniei depășind 700 milioane Franci. În același timp băncile franceze au intrat în forță pe piața est-europeană controlând până la 50% din capitalul acestora, efort care nu a lăsat Berlinul indiferent.

Politica germană

Pentru Germania destinderea s-a dovedit a fi un mijloc tactic pentru revizuirea Tratatului de la Versailles și pentru asigurarea hegemoniei în Europa centrală. Astfel în martie 1931 proiectul unei uniuni vamale austro-germane marca un prim pas spre o Mittel Europa germană, deși în urma presiunilor Franței asupra Austriei tentativa germană nu va fi încununată de succes. Tot în aceeași perioadă apropierea Germaniei față de URSS a continuat prin încheierea acordului de prietenie și neutralitate din 1926 motiv suficient de îngrijorare pentru Paris.

În același context, destinderea era limitată de acțiunile Italiei fasciste care, deși se opunea Anschluss-ului și nutrea un interes special spre Balcani blocând astfel Germania în cel puțin două zone de influență, avea propria motivație în tentativa de demantelare a Tratatului de la Versailles. Astfel, după ce în prin Tratatul de la Roma (1924) reinstalează suveranitatea asupra orașului Fiume, prin tratatele de la Tirana din 1926 și 1927 Italia va asigura „protecția” asupra Albaniei.

Test de autoevaluare 2.

2.1. Ce reprezenta „Antanta Internațională a Oțelului”?

.....
 .....
 .....

2.2. Care era principala prevedere a Pactului Briand-Kellog și ce semnificație avea din perspectiva contemporanilor ?

.....
 .....

2.3. Precizați prevederile Planul Young.

.....
 .....
 .....

2.4. Sintetizați, în câteva cuvinte, limitele destinderii franco-germane.

.....
 .....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 133

6.3. Tensiuni internaționale 1929-1933

6.3.1. Instalarea crizei economice mondiale

Crahul bursei din New-York în 1929 a marcat, fără a fi înțeles ca atare de contemporani, un moment de răscruce pentru istoria interbelică. Rareori un eveniment, ce fără îndoială reprezintă doar un reper al unui fenomen mult mai complex, a modificat mai mult viața economică, socială, politică și diplomatică a Europei și a lumii.

Efecte politice

Marea Criză interbelică a distrus încrederea în liberalismul economic și în capacitatea regimurilor democratice de a gestiona corect situația dramatică a economiilor europene. În același timp criza economică a dus la pauperizarea claselor de mijloc (tradițional susținătoare ale centrului politic moderat) și a creat premisele derapajului politic spre extreme și a instaurării în aproape întreaga Europă a regimurilor politice totalitare, dictatoriale sau autoritare.

În aceste condiții tensiunile politice internaționale deja existente au fost completate de probleme economice grave, de soluții naționale de rezolvare a crizei, de politici concurențiale extrem de agresive și nu în ultimul rând de exacerbarea naționalismelor. În consecință, mediul internațional, extrem de fragil, a fost caracterizat în perioada următoare de crize internaționale tot mai dese și mai puternice.

Criza europeană

Anul 1931 a adus criza economică pe teritoriul european, în perioada mai-iulie fiind grav afectate sistemele bancare austriac și german. Criza financiară a intervenit pe fondul unei activități economice deja în regres de aproape doi ani și în condițiile în care situația politică la nivel continental era tensionată de proiectele austro-germane de uniune vamală. Dacă în perioada ocupației Ruhr-ului situația economică fusese în defavoarea Franței, acum ea părea o insulă de prosperitate în mijlocul unei lumi în criză. Forța financiară va fi un atu important în reușita Franței în a împiedica un Anschluss economic.

Dacă pentru Franța forța financiară reprezenta un avantaj capital, pentru Germania slăbiciunea financiară nu era nici ea lipsită de avantaje. În iulie președintele german Hindenburg a lansat un apel administrației americane pentru un moratoriu la plata reparațiilor. Replica președintelui american Hoover a fost favorabilă și în perioada 1 iulie 1931-20 iunie 1932 se declară un moratoriu asupra tuturor datoriilor interguvernamentale.

În ciuda eliminării temporare a acestei poveri ce apăsă asupra balanței de plăți germane, panica financiară s-a accentuat și un comitet internațional de experți a ajuns la concluzia că stabilitatea financiară a Germaniei era pusă sub semnul întrebării de plățile internaționale pe care aceasta trebuia să le efectueze. În acest moment chiar Franța era pregătită să accepte o anulare a plății reparațiilor, cu condiția ca plata datoriilor interaliatate să fie și ea întreruptă. Pe 10 decembrie, însă, Senatul american a respins orice reducere a creanțelor americane.

Conferința de la Lausanne

Treptat, devenea evident că după expirarea moratoriului Germania se va afla în incapacitate de plată și că trebuia găsită o metodă pentru evitarea falimentului statului german. În consecință, Marea Britanie și Italia au susținut principiul anulării în totalitate a reparațiilor și a fost convocată o nouă conferință menită să rediscute chestiunea reparațiilor vederea găsirii unei soluții. La Lausanne, între 16 iunie și 9 iulie 1932, reparațiile datorate de Germania au fost reduse la puțin peste 3 miliarde Reichsmark ceea ce reprezenta un pas înainte spre demantelarea sistemului versaillez.

6.3.2. Problema manciuriană

Criza izbucnită în 1931 intervine pe fondul impactului crizei economice asupra unei economii japoneze deja foarte fragile, al schimbării raportului de forțe pe scena politică japoneză în favoarea armatei, dar și al haosului cvasigeneralizat din China.

Comisia Lytton

În urma unor incidente petrecute în perioada iulie-septembrie 1931 în Manciuria de Sud, zonă tradițional de influență japoneză, într-un interval de câteva săptămâni japonezii au ocupat cea mai mare parte a Manciuriei. Reacția Consiliului Ligii Națiunilor a fost imediată și în septembrie iar mai apoi în octombrie Japoniei i se cere retragerea imediată. Japonia a refuzat și Liga Națiunilor a decis trimiterea unei comisii de anchetă prezidate de Lordul Lytton.

Indecizia Ligii, în ciuda opiniilor prochineze zgometos exprimate de unii lideri ai unor state mici precum Beneș sau Titulescu, reflecta în bună măsură cursul precaut urmat de singurele puteri care ar fi putut interveni împotriva agresiunii japoneze: Marea Britanie și Statele Unite. Amândouă aveau în comun problemele financiare imense care nu permiteau o aventură militară iar adoptarea unui curs ostil Japoniei era considerată o opțiune nepotrivită de vreme ce Londra dorea un acord general cu Japonia referitor la delimitarea sferelor de influență în întreg Extremul Orient, iar pentru Washington, miza americană în economia japoneză era mult prea importantă.

**Independența
Manciuriei**

Escaladarea crizei intervine în ianuarie-februarie 1932, când după câteva atacuri asupra unor cetățeni japonezi la Shanghai, trupele nipone ocupă orașul și zona limitrofă. Abia pe 5 mai cu mediere britanică este încheiat un armistițiu. În timp ce atenția comunității internaționale se îndreaptă spre soarta orașului, nucleu tradițional al influenței europene în China, Japonia își continuă ofensiva în Manciuria și în august 1932 orice rezistență organizată din partea trupelor regulate chineze încetează. În prealabil, în paralel cu intervenția militară în Shanghai, pe 18 februarie 1932 fusese proclamată independența Manciuriei, iar pe 9 martie regent devine Pu-Yi, împăratul Chinei detronat în 1912.

În lunile următoare atenția se va concentra asupra evoluțiilor din cadrul Ligii, unde pe 2 octombrie este prezentat raportul Lytton. Concluziile moderate ale Lordului Lytton vor fi discutate la sesiunea extraordinară a Ligii reunită în perioada decembrie 1932 – februarie 1933 și vor sta la baza raportului final al Adunării. Noul document, adoptat în unanimitate (mai puțin Japonia) era unul mult mai critic la adresa Japoniei: suveranitatea chineză asupra Manciuriei era considerată incontestabilă și în consecință acțiunea militară japoneză reprezenta o eroare. Noul stat era lipsit de legitimitate și nu trebuia recunoscut, iar trupele japoneze trebuiau retrase imediat. Replica japoneză avea să vine pe 27 martie 1933 sub forma unei cereri formale de părăsire a Ligii Națiunilor.

6.3.3. Conferința Dezarmării**Conferința
Dezarmării**

Comisia Preparatorie pentru dezarmare a funcționat în perioada mai 1926-ianuarie 1931 cu obiectivul pregătirii unei Conferințe a Dezarmării. Conferința Dezarmării s-a reunit pe 2 februarie 1932 sub conducerea, unei personalități excepționale, britanicul Arthur Henderson, și s-a bucura de participarea a 62 de state. O serie de

proiecte au fost prezentate în cadrul Conferinței și au reprezentat tot atâtea subiecte de dezbatere și motive de disensiune.

a. Planul Tardieu prezentat chiar la începutul Conferinței prevedea: armamentul cel mai important era plasat sub autoritatea Societății Națiunilor și nu putea fi utilizat decât pentru autoapărare, crearea unei forțe de poliție internațională, obligativitatea arbitrajului și stabilirea unor metode eficiente de aplicare a sancțiunilor.

Reacțiile au fost extrem de diverse: anglo-americanii doreau o dezarmare calitativă (renunțarea la armele grele), Germania cerea în primul rând egalitatea de drepturi în domeniul înarmării prin reducerea celorlalte armate la nivelul fixat de Tratatul de la Versailles pentru armate germană, Italia susține cererea germană, Uniunea Sovietică dorea dezarmarea totală, în timp ce Japonia se declara împotriva oricărei dezarmări.

b. Planul Hoover: (22 iunie 1932): reducerea efectivelor militare terestre cu o treime, eliminarea totală a artileriei grele și a blindatelor, dezarmare navală procentuală, eliminarea aviației bombardament.

Franța a refuzat acest plan și profitând de blocajul total germanii s-au retras de la Conferință pe 16 septembrie 1932 sub motivul nerecunoașterii egalității de drepturi. Pentru a o readuce la masa negocierilor a fost nevoie de o conferință în cinci (Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Statele Unite) reunită la Geneva, care pe 11 decembrie va recunoaște Germaniei „egalitatea de drepturi în cadrul unui sistem care va asigura securitatea tuturor națiunilor”. Era o concesie importantă făcută Germaniei, dar în același timp această mențiune însemna că punerea în practică a principiului era dependentă de stabilirea prealabilă a securității.

c. Planul Herriot: (14 noiembrie 1932): transformarea tuturor forțelor militare europene în forțe polițienești, incapabile de acțiuni ofensive, armamentul ofensiv era rezervat asigurării securității mondiale, crearea unei Antante regionale a tuturor statelor continentale care să aibă la bază principiul asistenței mutuale obligatorii, aceasta fiind condiționată doar de o decizie în majoritate a Consiliului Ligii Națiunilor.

d. Planul MacDonald: (16 martie 1933): limitarea efectivelor armate ale principalelor state europene continentale (Franța, Germania, Italia, Polonia) la 200000 de oameni, reunirea unei conferințe navale în 1935, suprimarea treptată a aviației militare și în special a bombardierelor, Germania va putea beneficia de egalitatea de drepturi într-un interval de cinci ani.

Modificarea pozițiilor democrațiilor occidentale

Pe 17 mai Hitler, noul cancelar german, a acceptat în principiu Planul MacDonald și pe 7 iunie acesta a fost adoptat de toate statele participante. La sfârșitul aceleiași luni Conferința și-a întrerupt lucrările, reluarea lor fiind prevăzută pentru luna octombrie.

În acest interval au loc o serie de modificări în atitudinea Londrei și a Parisului: Anglia a fost de acord cu stabilirea metodelor de control al dezarmării înainte de începerea procesului de dezarmare în sine în timp ce Franța a cerut prelungirea perioadei tranzitorii în care Germania redobândește egalitatea de drepturi de la 5 la 8 ani. Prima parte a ei avea

un caracter probatoriu în care Franța nu era obligată să dezarmeze. Abia după trecerea a patru ani, Franța era obligată să înceapă dezarmarea și Germania se putea reînarma. Noul plan francez era sprijinit atât de Anglia, cât și de Italia.

Germania se plasa la polul opus, cerând ca dezarmarea să aibă loc în prima fază, urmând ca ulterior să fie fixate metodele de control. Divergențele de substanță au furnizat pretextul pentru ca pe 14 octombrie 1933, la numai cinci zile de la reluarea activității Conferinței, Germania să dea lovitura fatală prin decizia de a o părăsi. Peste alte cinci zile Germania a renunțat la calitatea sa de membru al Societății Națiunilor. Din acest moment, deși Conferința a continuat să se reunească până în 1935, negocierile s-au dus direct între noul regim german și anglo-francezi. Eșecul Conferinței Dezarmării nu se datora numai divergențelor de opinie între Marile Puteri ci și faptului că înarmarea reprezenta pentru multe dintre ele o soluție pentru depășirea crizei economice.

6.3.4. Pactul celor Patru

Pactul celor Patru

În prima jumătate a lui 1933, un alt proiect pentru asigurarea securității continentale prinsese contur. Este vorba de **Pactul celor Patru**, pact pe care Germania îl agreea din simplul motiv că ar fi reprezentat o lovitură majoră dată ideii de securitate colectivă.

Originile ideii pot fi găsite într-un discurs al lui Mussolini pronunțat la Torino în octombrie 1932 care constata ineficiența Ligii Națiunilor și preconiza semnarea unui pact între cele patru mari puteri occidentale (Anglia, Franța, Germania și Italia). Planul este dezvoltat într-un proiect propriu-zis cu ocazia unei vizite la Roma a premierului englez MacDonald și a din punctul de vedere britanic, Pactul reprezenta o șansă de a impune unele limite acțiunilor Germaniei.

În viziunea lui Mussolini, Pactul trebuia să devină un instrument prin care cele patru mari puteri să reformeze de comun acord sistemul versaillez. Tocmai această trăsătură îi atrăgea pe germani. Atitudinea Franței nu putea fi decât rezervată, având în vedere reacția fermă a micilor săi aliați din Centrul și Estul Europei: în perioada martie-mai 1933 Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri alături de Polonia și-a manifestat opoziția față de proiect. În consecință, Franța a încercat o revizuire a proiectului italian în sensul unei respectări a principiilor de bază ale Pactului Societății Națiunilor.

Astfel, o versiune modificată a fost semnată pe 7 iunie, iar documentul în cauză – valabil pe o perioadă de zece ani - nu mai vorbea de adoptarea unei politici comune în problemele europene și extra-europene, ci de „o politică de cooperare efectivă”. Se făceau referiri la articole din Pactul Societății Națiunilor și era specificat că deciziile de revizuire a tratatelor nu sunt de competența celor patru, ci a Consiliului Ligii Națiunilor.

În această formă, documentul era departe de obiectivele italiene și germane inițiale, deși Mussolini continua să îl vadă ca pe un instrument de revizuire a tratatelor. Atitudinea franceză era reafirmată într-o serie de note către statele Micii Înțelegeri în care se făcea clar faptul că eventualele modificări de frontieră nu puteau fi hotărâte decât de Societatea Națiunilor prin vot unanim, inclusiv al statelor direct interesate. Eșecul era evident și Pactul nu va fi ratificat niciodată de statele semnatare.

Test de autoevaluare 3.

3.1. Identificați consecințele Marii Crize economice asupra relațiilor internaționale.

.....
.....
.....

3.2. Explicați eșecul Conferinței Dezarmării .

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 133

6.4. Prăbușirea sistemului de securitate colectivă 1933 - 1936

Criza economică și dictaturile

Instaurarea regimului nazist în Germania între 1933 și 1934 a schimbat în mod decisiv ecuația evoluțiilor politice pe continentul european. În contextul crizei economice devastatoare, dictaturile sau regimurile autoritate de tipul Germaniei, Italiei și Japoniei au recurs la soluții agresive – relansarea economică prin dezvoltarea industriei de război, rezolvarea șomajului prin mobilizare, autarhie economică și o politică externă ofensivă pentru a deschide cu forța piețe de desfacere.

Germania

În cazul Germaniei acțiunile agresive sunt stimulate de ideile și personalitatea noului cancelar Adolf Hitler. Încă din 1924 Hitler trasa în lucrarea sa Mein Kampf (Lupta mea) principalele coordonate ale politicii externe a Reich-ului nazist: eliminarea constrângerilor impuse de Tratatul de la Versailles, integrarea populațiilor de origine germană în cadrul Germaniei Mari, dobândirea „spațiului vital” prin cuceriri ce vizau Estul Europei, Rusia Sovietică și țări limitrofe. În ceea ce privea acțiunea diplomatică Hitler ar fi dorit o alianță cu Italia fascistă (datorită apropiierilor ideologice) și Marea Britanie (similitudini de rasă în viziunea nazistă) precum și „o explicație definitivă” (a se citi război!) cu Franța.

Italia

Italia avea propria agendă externă. Sub comanda lui Mussolini și în spiritul noii ideologii fasciste se urmărea o politică imperialistă animată de necesități economice dar și de iluzia recuperării trecutului glorios al Imperiului Roman. Evoluția pe scena internațională a Italiei și

contribuția sa la agravarea situației internaționale a fost marcată de ezitări și gesturi confuze până în 1935 Mussolini oscilând între trei direcții de expansiune: Europa Dunăreană (unde întâlnea interesele similare ale Germaniei), Mediterana (competizând cu Franța și Marea Britanie) și Africa de Est (completând astfel pozițiile deja existente în Libia, Somalia și Eritreea).

Imediat după ieșirea din Liga Națiunilor, Germania a încercat să preia inițiativa diplomatică prin prezentarea unui nou plan în perioada noiembrie – decembrie 1933: o armată de 300000 de militari bazată pe un serviciu militar de scurtă durată dotată cu armament de aceeași natură ca și celelalte state. Germania și-a reafirmat fidelitatea față de hotărârile de la Locarno și a acceptat un control internațional asupra forțelor sale armate, dar a cerut anexarea Saar-ului fără plebiscit. Replicile franceze au condiționat însă orice acord de reîntoarcerea Germaniei la Geneva, lucru inacceptabil pentru Germania.

Opoziția franceză

Pentru a evita o ruptură, Anglia a încercat să medieze și atât Hitler cât și Mussolini au fost de acord cu propunerile britanice care în mare parte reluau ideile Planului MacDonald. Guvernul francez, aflat sub puternice presiuni din interior și încrezător că fundamentele regimului nazist sunt suficient de slabe pentru a se surpa în fața unui eșec extern, a făcut public pe 17 aprilie 1934 refuzul său de a legaliza reînarmarea germană și hotărârea sa de a-și asigura securitatea prin mijloace proprii în condițiile în care negocierile au devenit inutile.

Tratatul german polono-

După părăsirea Conferinței Dezarmării și a Societății Națiunilor și după eșecul negocierilor cu Franța obiectivele externe ale regimului nazist au vizat în primul rând neutralizarea sistemului de alianțe al Franței. Primul pas în acest sens și un mare succes diplomatic după Concordatul cu Papalitatea din iunie 1933 a fost **tratatul de neagresiune cu Polonia din 26 ianuarie 1934** valabil pe o perioadă de zece ani.

Pentru polonezi tratatul de neagresiune era un pas important în propria politică de echilibru între Uniunea Sovietică și Germania, dar pentru aceasta din urmă era vorba în primul rând de neutralizarea celui mai important aliat francez din Estul Europei și de contracararea efectelor unei posibile alinieri franco-sovietice. În plus, Germania își asigura astfel securitatea în Est într-o perioadă de relativă vulnerabilitate.

Pactul germano-polonez a avut drept rezultat debutul unei ofensive diplomatice franceze, ofensivă ajutată și de primele semne clare ale agresivității noului regim de la Berlin. În esență două sunt obiectivele politicii externe franceze în această perioadă: o apropiere de Italia în scopul consolidării opoziției antigermane și construirea unor alianțe în Est care să oblige Germania să lupte pe două fronturi în eventualitatea unui conflict.

Cu granițele protejate în vest de Locarno și eliberat de grija unui conflict cu Polonia, atenția lui Hitler s-a mutat spre Austria, țară pe care, date fiind legăturile etnice și ascensiunea naziștilor austrieci, spera să o alipească Reich-ului.

6.4.1. Prima criză austriacă

Tentativa de Anschluss

În iulie 1934, la Viena a avut loc o tentativă eșuată de preluare a puterii de către naziștii austrieci. Asasinarea cancelarului Engelbert Dolfuss și apelul lansat de aceștia pentru asistență germană au determinat Franța și Italia să treacă în planul doi tensiunile din bazinul dunărean și cele din zona mediteraneană și să se concentreze asupra unuia din puținele puncte în care erau în totalitate de acord: respectarea independenței Austriei. O demonstrație de forță italiană materializată în concentrarea câtorva divizii la granița cu Austria i-a permis lui Mussolini să-și aroge întreg meritul pentru eșecul loviturii de stat de la Viena.

Rezultatul cooperării în criza austriacă este semnarea unui acord franco-italian în ianuarie 1935 care elimină o mare parte a divergențelor dintre cele două state – în special cele legate de Africa. Prin același acord, Italia se obliga să consulte Franța în eventualitatea în care Germania încălca noi prevederi ale Tratatului de la Versailles sau punea în discuție statutul Austriei.

6.4.2. Reînarmarea Germaniei și reacția diplomatică franceză

Conferința de la Stresa

Primul test al acordurilor franco-italiene nu avea să întârzie. Pe 9 și 16 martie, Hitler a făcut publică existența unei aviații militare germane, lucru interzis de Tratatul de la Versailles, apoi a anunțat introducerea serviciului militar universal și crearea unei armate de treizeci și șase de divizii. Măsura venea la puțin timp după un nou succes al regimului nazist: plebiscitul din regiunea Saar (ianuarie 1935), în urma căruia teritoriul respectiv devine parte a Reichului. Acțiunea oferea șansa continuării apropierii dintre Italia și anglo-francezi. Ca urmare a unei conferințe desfășurate la **Stresa** în luna aprilie, cele trei state au condamnat ferm acțiunile germane și s-au angajat să-și coordoneze reacțiile în cazul unor alte violări ale Tratatului de la Versailles. Mai mult, în iunie 1935 au avut loc conversații militare franco-italiene.

Planurile franceze pentru Europa de Est

Cea de-a doua dimensiune a ofensivei diplomatice franceze viza reconstrucția sistemului de alianțe din Estul Europei după șocul reprezentat de pacul germano-polonez. Ocuparea funcției de ministru de externe de către Louis Barthou a marcat o mai mare deschidere a Parisului spre Uniunea Sovietică, în ciuda opoziției interne.

Planurile franceze pentru Europa Orientală aveau două dimensiuni: una multilaterală – crearea unui „Locarno oriental” – care urmărea integrarea într-un pact modelat după cel de la Locarno a Germaniei, Uniunii Sovietice, Poloniei și a statelor baltice; cealaltă bilaterală – un tratat franco-sovietic.

Eșecul Pactului Oriental a fost determinat de un anunț al Poloniei (septembrie 1934) care refuza tranzitarea propriului teritoriu de către trupele sovietice în eventualitatea în care Uniunea Sovietică ar fi fost nevoită să-și pună în aplicare obligațiile ce decurgeau din Pactul Oriental. Asasinarea lui Barthou la Marsilia avea să însemne abandonarea definitivă a proiectului.

Soluția bilaterală a fost forțată de reînarmarea deschisă a Germaniei, în ciuda ezitărilor noului ministru de externe francez P.Laval. Pe 2 mai 1935, Franța și Rusia au semnat un pact de asistență mutuală, urmat pe 16 mai de un tratat similar între Uniunea Sovietică și Cehoslovacia. Tratatul franco-sovietic nu era completat, însă, de o convenție militară și multe din prevederile sale făceau ca aplicarea sa să depindă de eficiența și deciziile Ligii Națiunilor.

În ciuda deficiențelor tratatului de asistență reciprocă franco-sovietic, la jumătatea lui 1935 sistemul de securitate colectivă pare serios consolidat prin aderarea Uniunii Sovietice la Societatea Națiunilor (1934), integrarea Moscovei în sistemul francez de alianțe și prin colaborarea franco-italiană.

6.4.3. Eșecul eforturilor diplomatice franceze. Criza etiopiană

Acordul naval anglo-german

Următorul an avea să însemne eșecul tentativelor de a consolida acest sistem. Prima fisură a apărut pe 18 iunie 1935, când Marea Britanie a făcut publică semnarea unui acord naval cu Germania prin care acesteia din urmă i se recunoștea, încălcându-se din nou Tratatul de la Versailles, dreptul de a deține o flotă egală cu 35% din tonajul marinei militare britanice, în vreme ce în materie de submarine Germania obținea paritatea. Acordul naval anglo-german însemna sfârșitul *de facto* al Frontului de la Stresa întrucât unul din semnatori accepta și legitima o nouă fisură în sistemul versaillez.

Criza etiopiană

A doua etapă, mai importantă, a adus tensionarea relațiilor dintre Italia pe de-o parte și Franța și Marea Britanie, pe de cealaltă, și de apropierea treptată dintre Roma și Berlin. Unul din prețurile plătite de anglo-francezi pentru politica antigermană a Italiei a fost reprezentat de concesiile, economice și nu numai, făcute lui Mussolini în Etiopia. Interesat mai degrabă de o aventură militară care să readucă în prim plan vitalitatea Italiei fasciste și mai puțin de o „achiziționare” a Etiopiei prin mijloace diplomatice, Mussolini a ordonat pe 3 octombrie 1935 atacarea Etiopiei.

Obligate să opteze între repudierea principiului securității colective sau a potențialului aliat, Franța și Marea Britanie au ales să acționeze prin intermediul Societății Națiunilor în cadrul căreia, pe 18 octombrie, au fost votate sancțiuni economice îndreptate împotriva Italiei. Dezacordurile dintre anglo-francezi (britanicii fiind adepții unei politici mai ferme), dar și dorința de a evita o apropiere italo-germană, au avut drept rezultat ineficiența sancțiunilor. Disproporția de forțe și-a spus cuvântul și în primăvara lui 1936 Etiopia era deja înfrântă.

Consecințe

Privită în perspectivă, politica anglo-franceză a fost un eșec din toate punctele de vedere: eșecul sancțiunilor, dar și Planul Hoare-Laval de împărțire a Etiopiei, au însemnat compromiterea ideii de securitate colectivă, fără ca ele să prevină ameliorarea substanțială a relațiilor italo-germane și discreditarea Societății Națiunilor.

Criza etiopiană a creat o nouă breșă de care Hitler a putut profita. Garanții Pactului de la Locarno, Marea Britanie și Italia, erau plasați pe poziții diametral opuse, iar Mussolini era recunoscător Germaniei pentru neutralitatea binevoitoare afișată în timpul crizei etiopiene. Ca pretext pentru următoarea sa mișcare Hitler a folosit procesul de ratificare de către Franța a tratatului de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică.

6.4.4. Remilitarizarea Rhenaniei

**Reocuparea
Rhenaniei**

Documentul franco-sovietic a fost ratificat pe 27 februarie 1936 și la puțin peste o săptămână, pe 7 martie, trupele germane au reocupat Renania, anulând astfel statutul de zonă demilitarizată al acesteia. Pretextul utilizat a demonstrat că pactul franco-sovietic, lipsit de sens din punct de vedere practic din cauza atitudinii poloneze, a jucat un rol crucial în arsenalul propagandistic german.

Reacția anglo-franceză la cea mai gravă încălcare a Tratatului de la Versailles a fost surprinzătoare. În vreme ce comandanții militari francezi se mulțumeau să constate că remilitarizarea Rhenaniei nu le afecta în nici un fel strategia militară defensivă axată pe presupusa invincibilitate a liniei Maginot, guvernul britanic transmitea Parisului că acțiunea germană nu era considerată a fi o încălcare „flagrantă” a Pactului de la Locarno.

Consecințe

Această lipsă de reacție a avut un efect devastator asupra statelor mici aliate ale Franței. În octombrie 1936, Belgia a renunțat la alianța cu vecina sa de la sud și și-a proclamat neutralitatea, agravând astfel situația anglo-francezilor în eventualitatea unui conflict cu Germania. În Centrul și Estul Europei, chiar dacă state precum Cehoslovacia, România sau Iugoslavia își păstrau formal relațiile de securitate cu Franța, în unele cazuri erau explorate modalități de ameliorare a relațiilor cu al Treilea Reich.

În numai trei ani Hitler reușise practic să elimine posibilitatea unei intervenții militare externe. La est, Polonia devine tot mai cooperantă în condițiile în care protecția Franței pare a nu mai valora foarte mult. În vest, neutralizarea Belgiei și remilitarizarea Rhenaniei reduc drastic șansele unei intervenții militare franceze. Anul 1936 reprezintă momentul în care pregătirile Germaniei pentru un conflict devin cu adevărat masive. Perioada de vulnerabilitate s-a încheiat, dar atenția anglo-francezilor este deturnată de evenimentele din Peninsula Iberică.

6.4.5. Războiul civil din Spania și semnarea Pactului Anticomintern

Revolta militară în Spania

Pe 17 iulie 1936, liderii garnizoanelor militare din Marocul spaniol au inițiat o revoltă împotriva guvernului de stânga ales mai devreme în acel an. Războiul civil care a urmat rebeliunii naționaliste nu a avut numai caracterul feroce al unui conflict intern de proporții ci s-a transformat rapid într-o problemă internațională acută.

Întrucât ofițerii rebeli în frunte cu generalul Franco nu au reușit să preia controlul întregului aparat militar spaniol, asistența militară venită din exterior le era vitală și din toamna anului 1936, ajutorul militar italo-german era deja considerabil în ciuda deciziilor adoptate de Comitetului de nonintervenție creat în septembrie și din care făceau parte Marea Britanie, Franța, Germania, Italia și Uniunea Sovietică.

Intenția lui Hitler era de a prelungi cât mai mult conflictul civil din Spania, oferind atâta sprijin cât era necesar pentru a consolida relațiile cu Italia – de departe țara cea mai implicată în război de partea naționaliștilor, dar și pentru a evita victoria republicanilor, sprijiniți într-o măsură mult mai mică de către sovietici.

În condițiile în care atenția lumii era concentrată asupra conflictului din Spania, un conflict ce părea să întruchipeze diviziunile ideologice ale Europei anilor '30, Germania a lansat Planul de patru ani (18 octombrie 1936) menit să plaseze economia germană pe picior de război și să o autonomizeze din punct de vedere al aprovizionării cu materii prime. Proiectele de autoarhizare veneau într-un moment în care, în ciuda succeselor înregistrate (eliminarea șomajului, creșterea rapidă a producției industriale, proiecte masive de infrastructură), economia germană se află într-un impas determinat de creșterea masivă a importurilor de materii prime fără ca această creștere să fie echilibrată de sporirea exporturilor.

Acordurile italo-germane

Planurile de consolidare internă mergea în paralel cu reluarea ofensivei diplomatice menite să erodeze sistemul francez de alianțe din Europa. Pe 26 octombrie 1936 Italia și Germania anunță încheierea unui **acord de cooperare** – viitoarea Axă Roma-Berlin. Era punctul final al unei apropieri începute în timpul crizei etiopiene și consolidate în războiul civil din Spania. Axa Roma-Berlin prezenta două mari avantaje pentru Germania: forța cele două mari puteri occidentale să se gândească la posibilitatea unui conflict în Mediterana și, mai ales, anula opoziția italiană față de Anschluss.

Pactul Anti-Comintern

O lună mai târziu, pe 25 noiembrie 1936, Germania și Japonia semnează **Pactul Anticomintern**. Îndreptat formal împotriva Uniunii Sovietice, acordul are mai degrabă obiective antibritanice. Creând mai multe centre de presiune asupra Imperiului Britanic, Hitler spera să paralizeze acțiunile Londrei și să o forțeze să gândească în termenii unui conflict pe trei fronturi: Europa Occidentală, Mediterana, Extremul Orient. Pactul Anticomintern va fi completat prin aderarea Italiei în noiembrie 1937.

Pactul Anticomintern (25 noiembrie 1936)

„Art.1. Înaltele Părți contractante se obligă să se informeze în mod reciproc cu privire la activitatea “Internaționalei” comuniste, să se consulte asupra luării măsurilor de apărare necesară și să mențină o strânsă corelare în realizarea acestor măsuri [...]”

“Protocol adițional

a) [...] o strânsă colaborare pentru schimbul de informații asupra activității “Internaționalei” comuniste, precum și cu privire la luarea măsurilor de lămurire și de apărare, în legătură cu activitatea “Internaționalei” comuniste ;

b) [...] măsuri severe contra persoanelor care se află, direct sau indirect în țară sau în străinătate, în serviciul “Internaționalei” comuniste sau care ajută activitatea ei subversivă ;

c) [...] o comisie permanentă, care va studia și discuta viitoarele măsuri de apărare, necesare prevenirii activității subversive a “Internaționalei” comuniste [...]”

Test de autoevaluare 4

6.1. Prezentați coordonatele politicii externe a Germaniei naziste exprimate în „Mein Kampf” .

.....
.....
.....
.....

6.2. Precizați obiectivele politicii germane și a celei franceze în perioada 1933-1935 și enumerați acțiunile diplomatice ale celor două state în vederea atingerii acestora.

.....
.....
.....
.....

6.3. Indicați semnificația crizei etiopiene pentru relațiile internaționale ale momentului.

.....
.....

6.4. Explicați pe scurt consecințele reacției anglo-franceze la remilitarizarea Renaniei ?

.....
.....
.....

6.5. Indicați momentele politice și diplomatice care marchează în 1936 eșecul politicii franceze de îngrădire a Germaniei.

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 133

6.5. Drumul spre război 1936 - 1939

6.5.1. Anexarea Austriei (Anschluss-ul)

Un prim pas spre anexarea Austriei fusese făcut prin semnarea pe 11 iulie 1936 a unui acord germano-austriac, iar pe parcursul anului 1937 presiunile germane au crescut constant, atingând apogeul în februarie-martie 1938.

Presiunile germane

În cursul unei întrevederi din 12 februarie 1938 cu cancelarul Schuschnigg, Hitler a amenințat cu invazia în cazul în care nașiștilor austrieci nu li se permitea să joace rolul dominant în guvernul de la Viena. Deși cancelarul austriac a acceptat cererile germane, ulterior a optat pentru singura soluție pe care o mai avea la dispoziție: tranșarea chestiunii statutului Austriei printr-un referendum ce urma să fie organizat pe 13 martie. Pentru a nu risca un eventual rezultat negativ, liderul nazist a ordonat însă invadarea Austriei pe 12 martie, acțiunea militară fiind legitimată prin organizarea de către nașiști a unui referendum pe 10 aprilie, votul fiind covârșitor (97%) în favoarea Anschluss-ului.

Lipsa reacției puterilor occidentale

În contextul noilor evoluții politice, a apropierei dintre Italia și Germania dar mai ales datorită obsesivei dorințe de a evita o înfruntare militară europeană cu consecințe dezastruoase liderii Marilor Puteri occidentale s-au limitat la a protesta diplomatic față de anexarea Austriei, fapt care contravenea angajamentelor existente în tratatul de la Versailles.

6.5.2. Criza sudetă și politica de conciliere

Criza din mai 1938

Anexarea Austriei a însemnat reorientarea aproape imediată a politicii externe germane spre distrugerea statului cehoslovac. O primă criză a intervenit în mai 1938, dar mobilizarea armatei cehoslovace, combinată cu o serie de mesaje ferme primite din partea Angliei și Franței, a amânat deznodământul crizei. Folosindu-se de minoritatea germană din Cehoslovacia (aproximativ trei milioane de persoane), Hitler a crescut constant presiunea asupra statului cehoslovac pe durata verii anului 1938. Tentativele de mediere venite mai ales din partea Marii Britanii și concesiile repetate făcute de Cehoslovacia în materie de tratament aplicat minorității germane nu aveau cum să rezolve criza de vreme ce minoritatea sudetă reprezenta din multe puncte de vedere numai un pretext pentru liderul nazist.

Situația este complicată de existența alianței franco-cehoslovace care amenință să generalizeze un eventual conflict germano-cehoslovac. În ciuda celor două întâlniri Chamberlain-Hitler de la Berchtesgaden și Godesberg din septembrie 1938, criza pare să se îndrepte rapid spre un conflict deschis și Führer-ul revendică în mod

Primul ministru britanic Neville Chamberlain și Fuhrer-ul Adolf Hitler - sept. 1938

oficial regiunea sudetă. Puterile occidentale sunt paralizate datorită dublelor mesaje venite de la Berlin: amenințări voalate cu izbucnirea unui nou conflict mondial și apeluri la respectarea dreptului la autodeterminare al minorității sudete.

Marcate încă de efectele crizei economice care nu le permiteau decât începerea tardivă a reînarmării, preocupate mai degrabă de problemele și diviziunile interne, temându-se de un nou Verdun sau Somme, dar și de povara apărării unor imperii pentru care nu mai existau resursele necesare, Marea Britanie și Franța au încercat cu orice preț să evite un conflict cu Germania.

În consecință primul ministru britanic Chamberlain a propus o Conferință internațională pentru discutare problemei sudete. Desfășurată la München pe 29 septembrie 1936 Conferința a reunit reprezentanții Marii Britanii (Chamberlain), Franței (Daladier), Germaniei (Hitler) și Italiei (Mussolini) nefiind invitați delegații Cehoslovaciei și ai Uniunii Sovietice. În final diplomația nazistă și-a atins scopurile: regiunea sudetă a fost cedată Germaniei și s-a stabilit un calendar de evacuare a zonei. Consecințele acestei decizii au fost confuze pentru contemporani deoarece pacea părea salvată dar angajamentele Franței privind securitatea micilor state din estul Europei erau discreditate iar Uniunea Sovietică era profund nemulțumită.

Conferința de la Munchen

Regiunea sudetă fusese prezentată de conducerea germană drept ultima pretenție teritorială a Reich-ului și în consecință această concesie majoră era văzută ca un ultim pas spre reintegrarea Germaniei în sistemul internațional, modificat acum în favoarea ei. În ciuda criticilor ulterioare și a evidentei imoralități a Acordului de la Munchen, este puțin probabil că în septembrie 1938 starea propriilor programe de înarmare le-ar fi permis democrațiilor occidentale o soluție diferită. Mai mult, din punctul de vedere al politicii britanice, Acordul și conciliatorismul în general erau interpretate mai degrabă ca o implicare în rezolvarea problemelor europene decât ca o retragere spre problemele propriului imperiu.

Intrarea trupelor germane în regiunea sudetă – septembrie 1938

6.5.3. Dezmembrarea Cehoslovaciei și reacțiile franco-britanice

Deși ar fi trebuit să reprezinte ultima modificare a status quo-ului european, Acordul de la Munchen a accelerat procesul de dezintegrare a structurilor de securitate din Europa Centrală și de Est. Cehoslovacia nu a pierdut numai regiunea sudetă, dar în urma primului arbitraj de la Viena a fost obligată să cedeze regiunea Teschen Poloniei și părți ale Slovaciei Ungariei.

Dezintegrarea politică și teritorială a Cehoslovaciei a antrenat destrămarea Micii Înțelegeri. Disponibilitatea Franței de a-și abandona cel mai puternic aliat din regiune a obligat micile națiuni să-și reconsidere relația cu aceasta. Incapacitatea Franței de a-și proiecta influența în Estul Europei chiar și în aceste momente de criză a coincis cu apogeul ofensivei diplomatice și economice germane menită să elimine șansele unei coaliții antigermane cu participarea națiunilor din Europa Orientală și să asigure o poziție preponderentă pentru Germania în viața economică a acestor națiuni.

Efectele internaționale ale Acordurilor de la Munchen

Procesul de impunere a acesteia a continuat la începutul lui 1939 cu încălcarea de către Hitler a Acordului de la Munchen prin invadarea și dezmembrarea Cehoslovaciei în contextul în care fostele aliate ale Cehoslovaciei căutau o acomodare cu Germania iar țara care jucase un rol important în planurile germane din 1938-1939, Polonia, revenea la o politică tot mai intransigentă față de Germania nazistă, refuzând invitațiile repetate de aderare la Pactul Anticomintern și alinierea la politica antisovietică a Germaniei.

Astfel, după ce la 14 martie 1939 Slovacia condusă de monseniorul Tiso (susținut de Germania) își proclamă autonomia obligând la reacție guvernul cehoslovac, a doua zi trupele germane au intervenit ocupând Praga iar Cehoslovacia a încetat să mai existe, pe teritoriul săi apărând Slovacia și Protectoratul Boemiei și Moraviei (zona de ocupație germană), în timp ce Ungaria prelua Ruthenia subcarpatică.

Dezmembrarea Cehoslovaciei

Intrarea trupelor germane în Praga și distrugerea statului cehoslovac precum și anexarea rapidă a Albaniei de către Italia (aprilie 1939) au dus la reorientarea rapidă a politicii anglo-franceze de la conciliatorism la rezistență activă. Prioritatea era reconstruirea unui sistem de securitate în Europa Orientală care să prevină dominația germană asupra regiunii, dominație ce amenința să răstoarne echilibrul de forță la nivel continental. În consecință Marea Britanie și Franța au încercat să creeze în Estul Europei un bloc imun la influența germană și au oferit garanții teritoriale Poloniei (31 martie), Greciei și României (în aprilie 1939).

Reorientarea politicii anglo-franceze

Garanțiile oferite aveau un caracter eminent politic, nefiind însoțite de discuții militare și fuseseră concepute ca un stimul în vederea coagulării unei grupări a statelor mici din Europa de Est. Din punct de vedere geografic, o asemenea grupare nu putea să fie sprijinită militar

decât de Uniunea Sovietică și au loc demersuri în aceste sens. Polonia și România, însă, refuză orice contact cu Uniunea Sovietică. În plus, Marea Britanie și Franța nu sunt dispuse să meargă până la o alianță formală alături de URSS care să protejeze Estul Europei de o agresiune germană. O asemenea propunere fusese făcută pe 17 aprilie de Stalin care în aceeași zi îl autorizase însă pe ambasadorul sovietic la Berlin să discute cu oficialii germani oportunitatea unei apropieri sovieto-germane.

6.5.4. Pactul Ribbentrop-Molotov – 23 august 1939

Pactul de Oțel

La începutul lui mai 1939, Maxim Litvinov, ministrul de externe sovietic, a fost înlocuit cu Molotov. Înălțurarea unui ministru de origine evreiască, foarte favorabil ideii de securitate colectivă, reprezenta un semnal a cărui semnificație nu a fost ratată de conducerea nazistă. Pe 22 mai, Germania și Italia au încheiat Pactul de Oțel, în vreme ce negocierile germano-japoneze pentru crearea unei alianțe militare împotriva puterilor occidentale a eșuat. Toate acestea păreau să demonstreze că intențiile agresive ale Germaniei aveau să se îndrepte spre Vest după anihilarea Poloniei.

În toată această perioadă, presiunile germane asupra Poloniei s-au amplificat, pretextul invocat de această dată fiind chestiunea Coridorului ce desparte Germania de Prusia Orientală și oferă Poloniei ieșire la Marea Baltică prin portul Danzig.

Pe 25 iulie, în al doisprezecelea ceas, anglo-francezii au decis trimiterea unei misiuni militare la Moscova pentru a discuta problemele tehnice pe care le ridică o eventuală alianță, însă modul cum Londra și Parisul au dat curs acestei decizii (delegația a sosit la Moscova cu întârziere și era formată din ofițeri fără mare greutate în structurile militare ale celor două state care în plus nu primiseră un mandat foarte clar în vederea negocierilor) avea să-l convingă pe Stalin să accepte primirea în audiență a ministrului de externe german Robbentrop pe 23 august.

Pactul Ribbentrop-Molotov

Rezultatul este semnarea în aceeași zi a Pactului Ribbentrop-Molotov. Pactul consta de fapt în două documente: primul, public, prevedea păstrarea neutralității dacă una dintre părți este implicată într-un conflict. „Protocolul adițional secret” delimita sferile de influență în Estul Europei, Polonia Orientală, Finlanda, Letonia, Estonia și Basarabia intrând în sfera sovietică, în timp ce Polonia occidentală precum și generic denumita zonă din vestul Europei urmau a se situa în aria de influență germană.

Ministrul de externe sovietic V. Molotov semnând pactul sovieto-german. În spate Stalin și ministrul german de externe Joachim von Ribbentrop

Pactul Ribbentrop-Molotov- Protocolul adițional

„Art.1 În eventualitatea unor rearanjamente politice în zonele aparținând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), granița nordică a Lituaniei va fi recunoscută drept granița dintre sferile de influență ale Germaniei și Uniunii Sovietice.[...]

Art.2 În eventualitate unui rearanjament politic în teritoriile aparținând statului polonez, sferile de influență ale Germaniei și Uniunii Sovietice vor fi delimitate aproximativ de linia râurilor Narev, Vistula și San.

La întrebarea dacă interesele ambelor părți fac dezirabilă menținerea unui stat polonez independent și care vor fi granițele acestuia se poate răspunde numai în lumina evoluțiilor politice viitoare. Indiferent de situație, ambele guverne vor rezolva această chestiune printr-un acord amical.

Art.3 În legătură cu Europa de Sud-Est partea sovietică atrage atenția în legătură cu interesul său pentru Basarabia. Partea germană își declară completul dezinteres politic pentru aceste zone.

Art.4 Protocolul va fi tratat de ambele părți ca strict secret.”

Test de autoevaluare 5

5.1. Definiți politica de conciliatorism, precizați motivele acesteia și indicați principalele momente care stau sub semnul acestei politici.

.....

.....

.....

5.2. Explicați modificarea politicii anglo-franceze față de Germania în primăvara anului 1939.

.....

.....

.....

5.3. Parcurgeți documentul de mai sus și indicați direcțiile de expansiune teritorială ale Uniunii Sovietice.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 133

Practic înțelegerea germano-sovietică deschidea drumul către un nou război european. Pactul Ribbentrop-Molotov a însemnat pentru Hitler oportunitatea nu numai de a ataca Polonia dar și de a dezlănțui mașina de război germană împotriva puterilor occidentale nemaifiind reținut de teama unui conflict purtat pe două fronturi.

În viziunea lui Stalin pactul îi permitea expansiunea teritorială spre vest, asigurarea frontierelor și, conform axiomelor comuniste, oportunitatea uriașă adusă de războiul între statele capitaliste de a extinde la nivel continental revoluția comunistă. Cele două sisteme totalitare semnau astfel intrarea Europei într-o perioadă tragică. La 1 septembrie 1939 armata germană începea operațiunile militare împotriva Poloniei iar la 3 septembrie Anglia și Franța declarau război Germaniei. Războiul, mai întâi european, apoi mondial începea.

6.6. Bibliografie

E. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918- 1940). Din istoria relațiilor internaționale* Iași: Casa Editorială Demiurg, 2001.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Volumul I. 1900-1945 Sfârșitul „lumii europene”*, București, Editura All, 1998,

Emilian Bold, *Diplomația De Conferințe: Din Istoria Relațiilor Internaționale Intre Anii 1919-1933 și Poziția României*, București, Ed.Junimea, 1991

Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională 1914-1945*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982,

Lupu N.Z.; Căzan, Gh. N.; Bușe, C., *Istoria universală contemporană. Vol.1. 1917-1945*, București, 1979,

6.7. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1.

1.1. Planul Dawes reprezenta o primă revizuire majoră a Tratatului de la Versailles, el reducând totalul ce trebuia plătit de Germania și abolind puterea coercitivă a Comisiei Reparațiilor.

1.2. Pactul Rhenan (garantarea reciprocă a granițelor germano-franco-belgiene sub garanția Marii Britanii și a Italiei), tratate de arbitraj între Germania și Franța, Belgia, Polonia și Cehoslovacia, tratate de asistență mutuală între Franța și Polonia, respectiv Cehoslovacia.

Test de autoevaluare 2.

2.1. Cartelizarea industriei metalurgice din Franța, Germania, Belgia, Luxemburg și Saar, fixa cote de producție între țările furnizoare. Este o materializare a tentativei de a construi o nouă relație franco-germană.

2.2. Pactul prevedea angajamentul statelor semnatare de a renunța la război în rezolvarea problemelor politice dintre ele. Era considerat un imens pas înainte în vederea asigurării securității mondiale.

2.3. Germania își recâștiga autonomia financiară, livrările în natură erau reduse treptat, urmând să fie eliminate în decurs de zece ani iar finalizarea plăților datorate era extinsă până în 1988.

2.4. Neîncrederea și teama opiniei publice franceze, dorința germană de revanșă, concurența economică.

Test de autoevaluare 3.

3.1. Din punct de vedere economic Marea criză a dus la exacerbarea concurenței și la soluții naționaliste care au agravat tensiunile diplomatice deja existente. În domeniul politic criza economică a contribuit la pierderea încrederii în democrația parlamentară și la apariția regimurilor totalitare, dictatoriale și autoritare în Europa.

3.2. Pozițiile divergente ale marilor puteri : Franța – plasarea forțelor militare sub controlul Ligii Națiunilor sub forma unor forțe polițienești, Anglia și SUA - dezarmare calitativă (renunțarea la armele grele), Germania și Italia - reducerea celorlalte armate la nivelul armatei germane, Uniunea Sovietică - dezarmarea totală, Japonia - înarmare. Totodată planurile de ieșire din criză a multora dintre statele participante – Germania, Italia, Japonia – prevedeau cheltuieli masive pentru înarmare.

Test de autoevaluare 4.

4.1. Eliminarea constrângerilor impuse de Tratatul de la Versailles, integrarea populațiilor de origine germană în cadrul Germaniei Mari, dobândirea „spațiului vital” prin cuceriri ce vizau Estul Europei, Rusia Sovietică și țări limitrofe, alianța cu Italia fascistă și Marea Britanie, război cu Franța.

4.2. Scopuri Germania : neutralizarea sistemului de alianțe al Franței. Franța : o apropiere de Italia în scopul consolidării opoziției antigermane și construirea unor alianțe în Est care să oblige Germania să lupte pe două fronturi în eventualitatea unui conflict.

Instrumente Germania : tratatul de neagresiune cu Polonia din 26 ianuarie 1934, Franța: acordul franco-italian în ianuarie 1935, conferința de la Stresa (aprilie 1935), pactul de asistență mutuală franco-rus(mai 1935).

4.3. Dezacordurile franco-britanice, eșecul sancțiunilor și discreditarea Ligii Națiunilor, apropierea italo-germană.

4.4. Reacția lipsită de fermitate a aliaților occidentali a întărit convingerea lui Hitler că Anglia și Franța nu i se pot opune și a îndepărtat de Franța aliații săi minori: Belgia a renunțat la alianță iar statele din estul Europei au început apropierea de Germania.

4.5. Criza spaniolă este contextul în care apropierea germano-italiană se definește mai precis prin încheierea acordului de cooperare. Semnarea Pactului anti-comintern dintre Germania și Japonia urmată de aderarea Italiei marchează alinierea celor trei puteri agresive.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la cel puțin trei întrebări, parcurgeți din nou capitoul 6.4. și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

Test de autoevaluare 5.

5.1. Prin „conciliatorism” se poate înțelege politica de acceptare a revendicărilor teritoriale germane de către Marea Britanie și Franța. Democrațiile occidentale nu sunt pregătite de război, opinia publică din cele două țări dorește pacea iar liderii politici sunt preocupați până la obsesie de evitarea unui nou conflict devastator în Europa. Momentele importante sunt : anexarea Austriei și cedarea regiunii sudete (martie, respectiv septembrie 1938).

5.2. Dezmembrarea Cehoslovaciei în martie 1939 a reprezentat pentru liderii occidentali o dovadă clară a intențiilor agresive ale Germaniei precum și a faptului că Hitler nu respecta nici unul dintre angajamentele internaționale. Accelerarea înarmării, introducerea serviciului militar obligatoriu, oferirea de garanții Poloniei, Greciei și României sunt tot atâtea gesturi ce definesc orientarea spre o nouă politică, aceea de rezistență.

5.3. Finlanda, Estonia, Letonia, partea estică a Poloniei, Basarabia

6.8. Lucrare de verificare 6

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema "Caracteristici ale raporturilor franco-germane între 1923 și 1939". Punctele care trebuie atinse sunt: caracteristicile și limitele destinderii, obiectivele și instrumentele diplomatice ale celor două state, deteriorarea raporturilor după 1933, tentativa franceză de "îngrădire" a Germaniei, apropierea italo-germană, politica de conciliatorism, politica de rezistență.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 7

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Cuprins

7.1. Obiective	129
7.2. Introducere	129
7.3. Prima fază a războiului 1939 – 1941	130
7.4. A doua fază a războiului 1942 – 1943	137
7.5. Încheierea celui de-al doilea războiului mondial 1944 – 1945	140
7.6. Caracteristici generale ale celui de-al doilea război mondial	145
7.7. Repere cronologice ale celui de-al doilea război mondial	147
7.8. Bibliografie	148
7.9. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	148
7.10. Lucrare de verificare	149

7.1. Obiective

- Fixarea reperelor cronologice și a etapelor importante și descoperirea semnificațiilor acestora pentru caracteristicile fenomenului studiat .
- Familiarizarea studenților cu bagajul conceptual specific analizei relațiilor internaționale în contextul conflictelor mondiale.
- Investigarea evoluțiilor militare și a raporturilor politico-diplomatice dintre statele beligerante.
- Descoperirea consecințelor pe termen mediu și lung produse de cel de-al doilea război mondial.
- Deprinderea studenților cu analiza textelor diplomatice și cu folosirea hărților.

7.2. Introducere

7.2.1. Războiul total

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial nu a fost o surpriză pentru nimeni. El fusese pregătit minuțios de către gruparea statelor revizioniste Germania, Japonia și Italia, prin mai multe acte agresive pe care le-au întreprins în anii 1930 împotriva Chinei, Etiopiei, Spaniei, Austriei sau Cehoslovaciei.

Față de aceste acte celelalte mari puteri, în primul rând Anglia și Franța, nu au întreprins nimic, complăcându-se în nefericita politică de conciliere. Statele Unite ale Americii se aflau departe, în izolarea lor, iar Uniunea Sovietică nu prezenta suficientă încredere pentru occidentali, pentru a fi antrenată într-o alianță contra agresorilor. Aceasta va determina Moscova, ce nutrea și ea ambiții revizioniste, să ajungă la o înțelegere cu Germania, prin Pactul Ribbentrop-Molotov.

Al doilea război mondial a fost cea mai mare catastrofă prin care a trecut omenirea. A fost un *război total*, deoarece a antrenat aproape toate țările (56) din toate continentele, cu participarea a sute de milioane de oameni, cu resurse materiale uriașe, cu pierderi pe măsură, între care zeci de milioane de morți și alte milioane de răniți, invalizi, mutilați, cei mai mulți din rândul populației civile.

7.3. Prima fază a Războiului 1939 - 1941

Campaniile în Polonia, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Franța 1939-1940, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 476

7.3.1. Începutul războiului

Asigurându-se că Uniunea Sovietică va rămâne neutră, Germania nazistă, conform planului întocmit încă din primăvară, a atacat în zorii zilei de 1 septembrie 1939 Polonia. Anglia și Franța au cerut ultimativ Berlinului să pună capăt ostilităților și să-și retragă trupele din Polonia. Acest lucru nu s-a întâmplat, astfel că Anglia și Franța au declarat război Germaniei. Mai multe țări și-au afirmat neutralitatea, între acestea aflându-se SUA, Italia și Japonia.

**Ocuparea
Poloniei**

Englezii și francezii nu au întreprins operații militare pentru a veni în sprijinul Poloniei, care, la sfârșitul lui septembrie, era înfrântă și împărțită între germani și sovietici. Inactivitatea în care s-au complăcut aliații Poloniei din septembrie 1939 până în mai 1940 a fost calificată drept „război ciudat”. Singurele acțiuni de luptă s-au desfășurat pe mare, unde vasele și submarinele germane au provocat pierderi însemnate anglo-francezilor.

**Ocuparea
Norvegiei și
Danemarcei**

În octombrie 1939, sovieticii au obținut instalarea de baze militare pe teritoriul țărilor baltice. Finlanda a refuzat să accepte modificările teritoriale cerute de aceasta din urmă, din care cauză a fost invadată de armata sovietică, între noiembrie 1939 și martie 1940 desfășurându-se un război câștigat de sovietici, fapt ce va arunca Finlanda în tabăra germană. Dată fiind importanța economică și militaro-strategică a Danemarcei și Norvegiei, germanii le-au ocupat în aprilie, respectiv în iunie 1940, după o rezistență eroică de două luni.

**Prăbușirea
Franței**

La 10 mai 1940, armata germană a pornit ofensiva împotriva Olandei, Belgiei, Luxemburgului și Franței, alături de care se aflau trupe britanice. În două luni aceste țări au fost înfrânte, scoase din luptă și ocupate. Folosirea mijloacelor moderne de luptă, în primul rând a marilor unități blindate și a aviației de vânătoare și bombardament, a permis Germaniei să desfășoare un „război fulger” (*Blitzkrieg*) împotriva mai multor state cu un potențial militar aproximativ egal cu cel al agresorului.

Francezii au fost obligați să semneze armistițiul, care consfințea înfrângerea lor catastrofală, în același vagon de cale ferată în care germanii fuseseră nevoiți să se recunoască învinși în noiembrie 1918.

7.3.2. Extinderea războiului**Bătălia Angliei**

După căderea Franței, Anglia și imperiul ei au continuat lupta cu Germania și Italia. În vara și toamna anului 1940 s-a desfășurat „bătălia Angliei”, britanicii fiind obligați să reziste valului de bombardamente ale aviației germane, care trebuiau să pregătească terenul pentru invazia armatei germane în insule, conform planului *Leul de Mare*. Anglia a câștigat această bătălie cu pierderi și sacrificii mari, obligându-l pe Hitler să abandoneze ideea invaziei și să pună la punct planul de invadare a URSS (*Barbarossa*).

Winston S. Churchill, Discurs în fața Camerei Comunelor, 10 mai 1940

„Mă întrebați care este politica noastră? Vă voi spune: Este să ducem război, pe mare, pe uscat și în aer, cu toată puterea noastră și cu toată forța pe care ne-o dă Dumnezeu, ca să putem duce războiul împotriva unei tiranii monstruoase, niciodată depășită în catalogul întunecat și lamentabil al crimelor umane. Asta e politica noastră. Dacă mă întrebați care este scopul nostru, pot să vă răspund cu un singur cuvânt; victorie – victorie cu orice preț, victorie în ciuda terorii; victorie oricât de lungă și grea ar fi calea; pentru că fără victorie nu există supraviețuire. [...]

Vom continua până la capăt. Vom lupta în Franța, vom lupta pe mări și pe oceane, vom lupta cu încredere și forță crescândă în văzduh; ne vom apăra Insula, oricare ar fi prețul. Ne vom lupta pe plaje, o să luptăm pe terenurile de debarcare, o să luptăm pe câmpuri și pe străzi, o să luptăm pe dealuri, dar nu ne vom preda niciodată. Nu cred nici un moment că, dacă această Insulă, sau o mare parte a ei, ar fi subjucată și muritoare de foame, Imperiul nostru de peste mări, înarmat și condus de flota britanică, nu va continua lupta până când, la momentul voit de Dumnezeu, Lumea cea Nouă, cu toată forța și puterea ei, va veni să salveze și să elibereze Lumea Veche.”

Test de autoevaluare 1.

1.1. Întoarceți-vă la harta de la pagina 2, observați-o cu atenție și răspundeți la următoarele întrebări:

a. Ce semnificație are „granița de interese” sovieto-germană ?

.....
.....

b. Care este caracteristica militară a acțiunilor germane în această perioadă ?

.....

c. Care este direcția acțiunilor sovietice ?

.....

1.2. Parcurgeți documentul de mai sus, observați data și răspundeți la următoarelor întrebări:

a. Care sunt coordonatele emoționale ale mesajului primului ministru britanic ?

.....

b. Care sunt factorii invocați pentru continuarea luptei ?

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 154

Italia lui Mussolini, care declanșase acțiuni militare împotriva Franței atunci când aceasta era aproape înfrântă de germani, a deschis concomitent un front în Africa de nord-est împotriva britanicilor, iar în octombrie 1940 a atacat Grecia. După câteva succese și pătrunderea unor unități pe teritoriul grec, forțele italiene au fost respinse, existând riscul de a fi înfrânte chiar în Albania, de unde porniseră atacul.

Apropierea dintre Germania, Italia și Japonia s-a consolidat prin încheierea, în septembrie 1940, la Berlin, a *Pactului Tripartit*. Se definitive astfel constituirea *Axei Berlin-Roma-Tokyo*, alianță politică și militară agresivă. Prin acest pact, Japonia recunoștea dreptul Germaniei și Italiei de a instaura „noul ordin” în Europa, iar Germania și Italia recunoșteau același drept Japoniei în Asia. În Axă au fost atrase, de bunăvoie sau prin șantaj, presiuni și amenințări, Slovacia, Ungaria, România și Bulgaria.

Ocuparea Iugoslaviei și Greciei

Deoarece aderarea Iugoslaviei fusese realizată în secret de regentul Paul, o lovitură de stat a instaurat un nou guvern la Belgrad, care a anulat această aderare. Alături de dificultățile prin care trecea aliatul italian, pentru Hitler a apărut și această defecțiune iugoslavă. Dictatorul german a decis să desființeze statul iugoslav și să cucerească Grecia. Aceste obiective au fost atinse în aprilie și mai 1941, la înfrângerea Iugoslaviei participând și forțele militare italiene, ungare și bulgare. Operațiunile militare din Balcani au amânat cu cinci săptămâni declanșarea atacului german împotriva URSS.

Campaniile din Africa de Nord și Balcani 1941/1942, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 480

7.3.3. Atacarea Uniunii Sovietice

Atacarea URSS

Planul *Barbarossa* prevedea desfășurarea unui „război fulger” împotriva statului sovietic, forțele militare de invazie urmând ca, în două-trei luni, să pună stăpânire pe cea mai mare parte a spațiului european sovietic, să distrugă forțele armate sovietice și să cucerească marile centre urbane Leningrad, Moscova, Kiev.

Datorită elementului surpriză și superiorității germanilor în tancuri și aviație, în primele săptămâni de război, forțele armate sovietice au suferit mari înfrângeri, fiind împinse adânc în interiorul țării. Totuși, armata germană nu a reușit să-și atingă principalele obiective. Armata sovietică nu a fost lichidată, Leningradul a fost încercuit, dar nu cucerit, Moscova a rezistat atacurilor germanilor care atinseseră periferia capitalei. Aici, cu forțe proaspete aduse din Siberia, armata sovietică a întreprins o mare contraofensivă, care s-a soldat cu prima mare înfrângere a armatei germane în acest război. Trupele germane au fost obligate să se retragă din fața Moscovei cu 100-200 km spre apus.

Planul "Barbarossa" 1941-1942, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 484

7.3.4. Statele Unite ale Americii în primii ani de război

Care a fost atitudinea SUA față de evenimentele militare din Europa? Simpatia americanului de rând și a președintelui F.D. Roosevelt pentru democrațiile occidentale s-a concretizat în mai multe acte favorabile acestora și ostile puterilor agresoare. Astfel, la sfârșitul anului 1939, Congresul american a modificat legea de neutralitate, permițând vânzarea de armament către anglo-francezi, cu condiția să plătească pe loc (*cash and carry*).

În vara anului 1940, după cucerirea Olandei și Franței, pentru ca teritoriile acestora din America să nu cadă sub controlul Germaniei, SUA au instituit, împreună cu statele latino-americane, o administrație asupra acestor teritorii.

În septembrie 1940, în schimbul dreptului de a înființa baze militare în câteva insule britanice din Antilele Mici, Statele Unite au livrat Angliei un mare număr de vase militare, armament și muniție. În martie 1941, prin *Legea de împrumut și închiriere*, SUA au trecut la ajutorarea deschisă a Angliei și dominiilor sale cu tot ceea ce aveau nevoie pentru continuarea războiului împotriva Germaniei și Italiei. În sfârșit, prin *Carta Atlanticului*, semnată de Roosevelt și Churchill în august 1941, SUA – deși nu intraseră încă în război – se angajau să lupte alături de Anglia împotriva „tiraniei naziste” până la distrugerea acesteia.

Legea de împrumut și închiriere

Carta Atlanticului (1941)

Președintele Statelor Unite ale Americii și dl Churchill, prim-ministru, reprezentând guvernul Majestății Sale în Regatul Unit, [...], consideră că trebuie să fie făcute cunoscute unele principii pe care își bazează speranțele într-un viitor mai bun pentru omenire și care sunt comune politicii naționale a țărilor lor respective.

1. Țările lor nu urmăresc nici o mărire teritorială sau de altă natură.
2. Ei nu doresc să vadă nici o modificare teritorială care să nu fie în acord cu voințele liber exprimate ale popoarelor interesate.
3. Ei respectă dreptul pe care îl are fiecare popor de a alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască; ei doresc să fie redată drepturile suverane și liberul exercițiu de guvernare celor care au fost privați de ele prin forță.
4. Ei se străduiesc, ținând seama de obligațiile pe care și le-au asumat deja, să deschidă tuturor statelor, mari sau mici, învingători sau învinși, accesul la materiile prime ale lumii tranzacțiilor comerciale care sunt necesare prosperității lor economice.
5. Ei doresc să realizeze între toate națiunile colaborarea cea mai completă în domeniul economic, cu scopul de a garanta tuturor ameliorarea condițiilor de muncă, progresul economic și securitatea socială.
6. După distrugerea finală a tiraniei naziste, ei speră să vadă stabilindu-se o pace care va permite tuturor națiunilor să se afle în securitate în interiorul propriilor lor frontiere și va garanta tuturor oamenilor din toate țările o existență eliberată de orice teamă și de lipsuri.
7. O asemenea pace va permite tuturor oamenilor să navigheze fără frică pe mare.
8. Ei sunt convinși că toate națiunile lumii, atât din motive de ordin practic, cât și de ordin spiritual, vor trebui să renunțe în cele din urmă la folosirea forței. Și din moment ce este imposibil de a salva pacea viitoare atâta vreme cât unele națiuni care o amenință – sau ar putea să o amenințe – posedă arme pe mare, pe uscat și în aer, ei consideră că, așteptând să poată stabili un sistem larg și permanent de securitate generală, dezarmarea acestor națiuni se impune. Totodată, ei vor ajuta și încuraja toate celelalte măsuri practice susceptibile să ușureze povara zdrobitoare a armamentelor care copleșește popoarele pașnice.

7.3.5. Intrarea Statelor Unite în război

Japonezii, concomitent cu operațiile militare pe care le desfășurau din 1937 împotriva Chinei, au pregătit războiul cu puterile europene și cu SUA pentru cucerirea teritoriilor acestora din zona Pacificului. Pentru a masca aceste pregătiri, japonezii au dus tratative cu americanii în tot cursul anului 1941. Hotărându-se să atace în „mările Sudului” – unde putea să pună stăpânire pe mari resurse naturale, materii prime minerale și agricole –, Japonia a semnat un tratat de neagresiune cu Uniunea Sovietică, în aprilie 1941, care îi asigura liniștea în Extremul Orient.

Atacul de la Pearl Harbor

La 7 decembrie 1941, forțele aeriene și navale japoneze au atacat prin surprindere principala bază aero-navală americană din Insulele Hawaii, Pearl Harbor, provocând pierderi însemnate flotei americane. Concomitent, forțele militare japoneze au atacat toate teritoriile stăpânite de europeni – britanice, franceze, olandeze –, slab apărate. Erau amenințate Australia și India.

Ofensiva japoneză 1941/1942, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 494

Test de autoevaluare 2.

2.1. Observați harta de la pagina 140 și precizați cauzele eșecului războiului-fulger în campania din Rusia:

.....

.....

.....

2.2. Parcurgeți textul de la pagina 141 și explicați:

a. În ce context este semnat acordul anglo-american ?

.....

.....

b. Care sunt articolele ce privesc domeniul economic și de ce sunt acestea prevăzute ?

.....

.....

c. Ce anume se prevede pentru perioada de după înfrângerea Axei pentru a nu se mai repeta conflictul ?

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 154

7.4. A doua fază a războiului 1942 - 1943

7.4.1. Coaliția Națiunilor Unite

Imediat după atacarea URSS, guvernele britanic și american au condamnat agresiunea hitleristă și au declarat că vor sprijini Uniunea Sovietică. S-au realizat acorduri în acest sens. Legea de împrumut și închiriere a fost extinsă asupra URSS. În septembrie 1941, sovieticii au aderat la *Carta Atlanticului*, care prevedea că semnarii nu-și vor extinde teritoriul și nici o modificare de frontieră nu va avea loc fără acordul celor interesați.

Foarte important a fost faptul că președintele Roosevelt a socotit că dacă SUA vor intra în război, prioritate va avea lupta împotriva Germaniei naziste. La 1 ianuarie 1942, la Washington, 26 de guverne au semnat *Declarația Națiunilor Unite*, prin care se angajau să își unească forțele împotriva puterilor Axei, să nu semneze pace separată și să acționeze conform principiilor *Cartei Atlanticului*.

Declarația Națiunilor Unite (1 ianuarie 1942)

„Manifestul colectiv al Statelor Unite ale Americii, Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Chinei, Australiei, Belgiei, Canadei, Republicii Costa-Rica, Cubei, Cehoslovaciei, Republicii Dominicane, Republicii Salvador, Greciei, Guatemalei, Republicii Haiti, Hondurasului, Indiilor, Luxemburgului, Olandei, Noii Zeelande, Republicii Nicaragua, Norvegiei, Republicii Panama, Poloniei, Uniunii Sud-Africane, Iugoslaviei [...]

Subscriind la [...] Carta Atlanticului [...]

1. *Fiecare guvern se angajează să întrebuințeze toate resursele sale, militare sau economice, contra acelor membri ai Pactului Tripartit și contra acelor aderenți ai acestui din urmă pact, cu care unul din guvernele semnate se găsește în stare de război.*

2. *Fiecare guvern se angajează să colaboreze cu guvernele semnate și se obligă să nu semneze cu inamicul un armistițiu separat sau o pace separată.*

Toate națiunile care dau sau vor da asistență, care dau sau vor da contribuția lor la lupta pentru victoria asupra hitlerismului vor putea adera la prezenta declarație.”

7.4.2. Marile bătălii din anii 1942-1943

În vara anului 1942 a început o mare ofensivă germană în partea sudică a frontului sovieto-german, având drept obiectiv cucerirea bazinului cerealier și a marilor zăcăminte de țitei din nordul Caucazului și din zona Mării Caspice.

Stalingrad

În septembrie 1942 a început bătălia pentru **Stalingrad**, luptele desfășurându-se în oraș, care a fost efectiv distrus. În noiembrie armata sovietică a declanșat o mare contraofensivă, soldată cu încercuirea forțelor germane și nimicirea lor până în februarie 1943. Forțele sovietice au împins frontul spre apus cu câteva sute de kilometri. Germanii sufereau a doua mare înfrângere în confruntarea cu sovieticii.

Ei-Alemain

La sfârșitul anului 1942, o mare acțiune ofensivă a armatei britanice (bătălia de la **Ei-Alemain**) și debarcarea forțelor militare anglo-americe în Africa de nord au dus la anihilarea armatelor italiene și germane, la alungarea lor de aici în 1943 și la pregătirea operațiilor de debarcare în Sicilia (iulie 1943).

Midway

Ascendentul dobândit de japonezi în Pacific a fost de scurtă durată. Uriașa putere economică și financiară a Statelor Unite ale Americii a produs în cantități uriașe armament, nave, avioane, muniție, echipamente militare, astfel încât, în urma celor două confruntări aeriene din Pacific din mai și iunie 1942 (din **Marea Coralilor** și de la **Midway**), SUA vor prelua inițiativa și între 1942 și 1945 pe întinderile uriașe ale Pacificului se vor desfășura mai multe mari bătălii aeriene, americanii reușind, prin saltul din insulă în insulă, să îi alunge pe japonezi din toate teritoriile cucerite.

Contraofensiva aliată în Pacific începând cu 1942, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 494

Kursk

Pe frontul de răsărit, în vara anului 1943, s-a desfășurat marea bătălie de la **Kursk**, în care rolul esențial l-au avut miile de tancuri și avioane aruncate în luptă. A treia mare înfrângere a armatei germane pe frontul de răsărit a dus la preluarea inițiativei strategice de către sovietici. Până la sfârșitul anului 1943, linia frontului, de la Oceanul Înghețat până la Marea Neagră, s-a deplasat de la est la vest, cu mai multe sute de kilometri, reușindu-se eliberarea unui vast teritoriu și a orașului Kiev.

7.4.3. Relațiile interaliate

Tratatul anglo-rus

În 1942, cooperarea dintre Anglia, SUA și URSS s-a extins ca urmare a tratatului încheiat între Anglia și URSS și a acordului dintre SUA și URSS, semnate în urma vizitei lui V. Molotov la Londra și Washington. Stalin solicita tot mai insistent deschiderea unui al doilea front în Europa occidentală pentru a ușura situația armatei sovietice. Aliații anglo-saxoni motivau că nu dispuneau încă de forțele și resursele necesare.

În anul 1943, alianța celor trei mari puteri s-a întărit, ca urmare a marilor succese militare și a contactelor directe. În iulie 1943, în urma dezastrului suferit de forțele italiene în Africa și la Stalingrad, Mussolini a fost înlăturat de la putere, noul guvern semnând armistițiul cu aliații și declarând apoi război Germaniei. Începuse destrămarea blocului Axei. Noile realități impuneau consultarea între aliați.

Conferințele celor „Trei Mari”

În octombrie a avut loc **Conferința miniștrilor de externe de la Moscova**, care a adoptat mai multe documente importante, iar în noiembrie a avut loc la **Teheran** prima întâlnire a celor „trei mari”: Churchill, Roosevelt și Stalin. Aici s-au stabilit măsuri capitale privind continuarea războiului, eliberarea Europei, debarcarea pe coastele Franței în 1944, organizarea viitoare a Națiunilor Unite, în care Anglia, SUA, URSS și China să aibă un rol preponderent.

Churchill, Roosevelt și Stalin la Conferința de la Teheran – 1943

Test de autoevaluare 3

3.1. Care era angajamentul statelor ce semnau Declarația Națiunilor Unite ?

.....

3.2. Enumerați marile bătălii din 1942 și precizați semnificația acestora în contextul războiului.

.....

3.3. Menționați una dintre cele mai importante prevederi ale acordurilor de la Teheran privind organizarea postbelică a lumii.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 154

7.5. Încheierea celui de-al Doilea Război Mondial 1944-1945

7.5.1. Înfrângerea Germaniei și Japoniei

Războiul din răsărit 1943/1944, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 490

Insurecția poloneză

La începutul anului 1944, sovieticii și-au eliberat propriul teritoriu și au pătruns apoi în țările vecine – Finlanda, Polonia, România –, contribuind la coagularea unor grupări politice și militare favorabile lor și care să le ușureze înaintarea spre centrul Europei. Nu au sprijinit însă insurecția antigermană de la Varșovia, din august și septembrie 1944, deși armata sovietică se afla în preajma capitalei polone. Aceasta pentru că răscoala de la Varșovia fusese pregătită și declanșată de ofițeri și soldați subordonați guvernului „burghez” polonez de la Londra.

Deschiderea celui de-al doilea front

Cu oarecare întârziere, marea debarcare aliată și deschiderea celui de-al doilea front în Europa occidentală s-au desfășurat la 6 iunie 1944, pe coastele Franței, în Normandia. A fost o uriașă desfășurare de forțe navale și aeriene anglo-americane, desantul aerian și maritim aducând în Franța peste 1 milion de soldați aliați.

Două luni mai târziu s-a produs a doua debarcare pe teritoriul Franței, în sud, cu forțele noii armate franceze. În câteva luni, trupele aliate, ajutate de rezistența internă, au eliberat Franța, Belgia și Olanda.

Invazia aliată în Franța, 1944, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 490

Capitularea Germaniei

La începutul lui 1945, după o ultimă contraofensivă germană eșuată în Vest, forțele aliate anglo-americane și sovietice au pătruns în Germania, în aprilie s-au întâlnit pe Elba, iar la **9 mai 1945** au primit capitularea Germaniei.

Sfârșitul „Reichului Mare german”, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 492

Capitularea Japoniei

Concomitent cu marile evenimente politice și militare din Europa s-au desfășurat importante acțiuni militare în zona Pacificului, unde americanii au eliberat vaste teritorii insulare, apropiindu-se de arhipelagul japonez, supus de mai multe luni unor intense bombardamente. Aviația americană a executat puternice bombardamente asupra principalelor centre urbane ale Japoniei, distrugându-le în cea mai mare parte. Astfel, capitala Japoniei, Tokyo, a fost distrusă în proporție de 80%.

La 26 iulie 1945, în timpul **Conferinței de la Potsdam**, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și China au adresat un ultimatum Japoniei, cerându-i să capituleze necondiționat. Guvernul de la Tokyo a refuzat. Celor trei li s-a alăturat Uniunea Sovietică. Aceasta, la 8 august, a intrat în război împotriva Japoniei.

Obstinația cu care japonezii continuau războiul, deși înfrângerea nu mai putea fi evitată, a determinat guvernul american și pe președintele Truman să folosească arma atomică. La 6 și 9 august 1945, **Hiroshima** și **Nagasaki**, două mari orașe japoneze, au fost spulberate de cele două bombe lansate de aviația americană. La 14 august împăratul Hirohito a cerut armatei să pună capăt luptelor, iar la 2 septembrie 1945 s-a desfășurat ceremonia capitulării Japoniei. Lua sfârșit cea de-a doua mare conflagrație prin care a trecut omenirea.

Bombele atomice de la Hiroshima și Nagasaki

„La Nagasaki au pierit circa 35 000-40 000 de oameni și cam tot atâția au fost răniți. Explozia bombei asupra Hiroshimei a întrerupt cursul normal al vieții și a dezorganizat munca pentru întreprinderea operațiilor de salvare. În oraș, din cei 30% din locuitori care au murit și 30% care au fost răniți, au fost uciși și un număr corespunzător din reprezentanții puterii civile și ai membrilor detașamentelor de salvare...

După datele oficiale ale autorităților japoneze, din 90 000 de clădiri circa 63 000, adică 69% din numărul total, au fost distruse de explozia bombei. [...]

Surpriza catastrofei, distrugerea unui număr mare de locuințe și incendiul mistuitor au dus la un număr nemaivăzut până acum de jertfe. 70 000-80 000 de oameni au fost uciși sau au dispărut fără urmă. [...] La aproximativ cam tot atâția se ridică și numărul celor răniți. Pentru comparație, se poate arăta că în timpul bombardării orașului Tokyo cu bombe incendiare, care s-a prelungit de la 9 la 10 martie 1945 și a provocat distrugerea aproape a 16 mii pătrate din suprafața orașului, numărul celor uciși a fost mai mic.”

(Relații internaționale în acte și documente, vol. II: 1939-1945)

Hiroshima și Nagasaki după bombardamentul atomic

7.5.2. Conferințele de la Ialta și Potsdam

Ialta

În februarie 1945 a avut loc cea de-a doua reuniune a celor „trei mari”, de astă dată la **Ialta**, în Crimeea. S-au discutat chestiuni privind sfârșitul războiului și împărțirea Germaniei în zone de ocupație militară, reparațiile de război, problemele legate de Carta și crearea ONU, încheierea războiului cu Japonia pentru care Stalin a angajat participarea Uniunii Sovietice.

Ideea împărțirii lumii la Ialta și-a făcut loc fără un temei real, situația fiind tranșată de rezultatele militare ale războiului, de concepția lui Stalin că în teritoriul ocupat de armata sovietică trebuie să fie introdus și sistemul politic sovietic. Într-o anumită măsură, soarta țărilor vest și est-europene se hotărâse înainte de Ialta, prin mersul mai mult sau mai puțin firesc al evenimentelor politice și militare.

Acordurile de la Ialta (11 februarie 1945)

Declarația asupra Europei eliberate

„În scopul de a crea condițiile în care popoarele eliberate să poată să-și exercite aceste drepturi, cele trei guverne vor asista împreună popoarele oricărui stat eliberat al Europei sau ale oricărui stat european fost satelit al Axei, de fiecare dată când ele vor crede că situația o impune:

a) să creeze condițiile de pace internă;

b) să ia măsurile de urgență pentru a ajuta popoarele aflate în pericol;

c) să constituie autorități guvernamentale provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor forțelor democratice ale acestor populații și care se vor angaja să stabilească, cât mai repede posibil, prin alegeri libere, guverne care să fie expresia voinței popoarelor;

d) să faciliteze, oriunde va fi necesar, astfel de alegeri.

Cele trei guverne vor consulta celelalte Națiuni Unite și autoritățile provizorii sau alte guverne în Europa, ori de câte ori vor fi examinate probleme care le interesează în mod direct.

Când cele trei guverne vor constata că situația dintr-un stat eliberat din Europa sau dintr-un stat fost satelit al Axei impune o asemenea acțiune necesară, ele se vor consulta imediat asupra măsurilor de luat pentru a-și asuma răspunderea comună definită în prezenta declarație.”

(I.V. Stalin, F.D. Roosevelt, W.S. Churchill)

Potsdam

La **Potsdam** (17 iulie-2 august 1945) a avut loc cea de-a treia întâlnire la nivelul cel mai înalt, fiind prezenți Stalin, Truman (Roosevelt murise la 12 aprilie 1945) și Churchill, înlocuit la 27 iulie cu Attlee, liderul Partidului Laburist și noul premier al Angliei.

Aici, prin acordurile încheiate, s-au adoptat măsurile ce trebuiau întreprinse de cele patru state învingătoare (Anglia, Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică și Franța) în zonele lor de ocupație din Germania, prin dezarmarea completă și denazificare, în ideea democratizării țării și menținerii unității sale. Pentru pregătirea tratatelor de pace cu Germania și aliații săi, a fost creat Consiliul miniștrilor de externe ai marilor puteri. Stalin a reafirmat angajamentul de a participa la războiul împotriva Japoniei, ceea ce s-a întâmplat însă destul de târziu, de la 8 august 1945.

Test de autoevaluare 4

4.1. Observați harta de la pagina 12, comparați acțiunile militare sovietice cu cele germane din vara anului 1941 și explicați asemănările și deosebirile:

.....
.....

4.2. Explicați reticența sovietică de a ajuta insurecția din Varșovia.

.....
.....

4.3. Citiți cu atenție documentul de la pagina 150 și indicați principala trăsătură a acțiunilor celor trei Mari Puteri în gestionarea „Europei eliberate”.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 154

7.6. Caracteristici generale ale celui de-al doilea Război Mondial

7.6.1. Un război de tip nou

Un război mondial

Conflictul armat desfășurat între 1939 și 1945 a fost un război cu adevărat mondial deoarece din anul 1941 toate Marile Puteri ale momentului au participat activ la operațiunile militare iar neutre au mai rămas la sfârșitul conflagrației doar Suedia, Elveția, Irlanda, Spania și Portugalia. Practic s-au purtat bătălii de la Rio de Janeiro până la Capul Nord, din insulele Pacificului până în stepa ucrainiană și din jungla birmaneză până în deșertul Saharei.

Un război total

Al doilea război mondial a însemnat și o mobilizare fără precedent a tuturor resurselor umane ale beligeranților. De exemplu, Reich-ul nazist a utilizat peste 8 milioane de prizonieri și deportați în afară de folosirea pe scară largă a muncii femeilor și a muncitorilor străini angajați (peste 3,5 milioane). În același timp și aliații au folosit munca femeilor, numai în Statele Unite lucrând peste 17 milioane de muncitoare în 1944. Mobilizarea resurselor umane pentru susținerea războiului a condus la mari migrații interne și la apariția unor noi locații industriale (California, Ural)

Un război ideologic

Al doilea război mondial a fost perceput de către contemporani drept un conflict profund ideologic între totalitarism și libertate. Această percepție deși eronată având în vedere prezența URSS-ului comunist în tabăra antinazistă a contribuit la ferocitatea luptelor. De asemenea războiul a adus cu sine fracturi adânci în conștiința națională a unor popoare ce odată cucerite de germani s-au împărțit între colaboraționism (mișcările filo-germane din Franța, Croația, Norvegia) și rezistență.

Conflagrația mondială a fost fără îndoială dominată de o nouă artă militară și noi tehnologii. Pe de o parte noua concepție militară a însemnat angajarea unor arme deja cunoscute dar în formule tactice noi. Marile unități de blindate, aviația de asalt, de vânătoare sau operațiunile aeropurtate, portavionul ce detronează nava de linie din postura de „regină a mărilor”, debarcările combinate și convoaiele maritime, toate aceste instrumente și tehnici militare au fost inventate fie în timpul precedentului conflict fie în perioada interbelică, însă între 1939 și 1945 devin mijloacele războiului modern cunoscut până astăzi.

Noi tehnologii militare

În același timp însă războiul mondial a impus și tehnologii militare noi precum rachetele antitanc, antiaeriene și sol-sol (celebrele V1 și V2 germane), avioanele cu reacție, torpilele umane, sonarul, radarul, arma atomică.

În fapt, conflictul militar mondial anunța noile timpuri ale tehnologiei și științei. Pentru a câștiga războiul statele beligerante au mobilizat și concentrat resurse financiare și de cercetare imense

contribuind practic la construirea premizelor pentru a treia revoluție industrială. Producția de masă, noul management industrial și standardizarea devin coordonate generalizate ale producției industriale. Apar tehnologii precum cea nucleară, electronică ce vor schimba lumea în deceniile următoare iar industria textilă (fibrele sintetice), mecanică (turbina cu gaz) și medicina (penicilina) înregistrează dezvoltări extraordinare.

7.6.2. Bilanțul tragic al conflictului

Pierderi umane

În termeni statistici, al doilea război mondial a produs un număr enorm de victime atât printre militari cât și în rândul populației civile. Numărul total este estimat la 40-50 de milioane, de patru ori mai mult decât primul război mondial. Cifrele sunt teribile dacă le raportăm, chiar aproximativ, la populația fiecărei țări: Polonia a pierdut aproape 20% din populația sa, URSS - 11%, Germania – 6%, Japonia – 4%, Franța – 2% etc. La aceste pierderi se adaugă și cele indirecte determinate de diminuarea nașterilor, creșterea ratei mortalității datorită insuficienței alimentare și deteriorării infrastructurii de asistență medicală.

Nu în ultimul rând dimensiunea tragică a războiului mondial din 1939-1945 ne este dezvăluită de transferurile forțate de populație. Se estimează că în această perioadă peste 30 milioane de oameni au fost obligați să părăsească zonele de rezidență datorită operațiunilor militare și concentrărilor forțate.

Pierderi materiale

În ceea ce privește pierderile materiale statistice, inerent estimative și incomplete, sunt copleșitoare. Înfruntările armate, bombardamentele, sabotajele sau tehnicile de tip „pământ pârjolit” au produs devastări cumplite. Uniunea Sovietică pierde peste 6 milioane de case, 80.000 de localități, 100.000 de colhozuri, Polonia – peste 80% din echipamentele industriale și mijloacele de transport, Iugoslavia – peste 60% din potențialul agricol, Franța – 1/10 din case, Germania – aproape 50% din inventarul imobiliar.

Se estimează că al doilea război mondial a costat peste 2.000 de miliarde de dolari. Finanțarea războiului s-a făcut prin sistemul de impozite, împrumuturi externe și interne sau jaf din teritoriile ocupate. Statele beligerante au fost obligate să intervină în sistemul financiar intern reglementând prețurile, fixând valoarea monedei, blocând salariile și raționalizând consumul. Consecințele au fost dezastruoase. Prețurile au crescut exploziv (între 30%- Germania și 250%-Italia), datoria publică s-a mărit (de trei ori în Marea Britanie, de zece ori în Germania), această situație complicând enorm reconstrucția postbelică.

În consecință al doilea război mondial a produs scăderea nivelului de trai și prăbușirea producției industriale, inflație și penurie mai ales în Europa. Mai mult decât atât la sfârșitul conflictului s-a înregistrat

o mutație socială importantă, clasa marilor proprietari, a magnaților industriali și a comandanților militari dispărând practic din ierarhia socială europeană.

În concluzie se poate afirma că al doilea război mondial prin bilanțul său uman și material tragic, prin șocul moral produs, prin schimbările în configurația Marilor Puteri a produs un declin substanțial al continentului european în sens economic, politic, social, mental și cultural. În ceea ce privește scena mondială în deceniile următoare Statele Unite și Uniunea Sovietică își vor disputa hegemonia globală, deschizându-se astfel un nou capitol în istoria relațiilor internaționale.

7.7. Reper cronologice ale celui de-al Doilea Război Mondial

1 septembrie 1939 – Germania atacă Polonia. Începutul celui de-al doilea război mondial.

3 septembrie 1939 – Anglia și Franța declară război Germaniei.

3 septembrie 1939 - 9 mai 1940 – Se desfășoară „războiul ciudat”. Ocuparea Danemarcei și a Norvegiei.

10 mai 1940 – Declanșarea „războiului fulger” în Europa occidentală. Ocuparea Olandei, Belgiei, Luxemburgului și a Franței

8 august-12 octombrie 1940 – „Bătălia Angliei”.

28 octombrie 1940 – Italia atacă Grecia.

6 aprilie 1941 – Germania și Italia atacă Iugoslavia. Germania atacă Grecia.

22 iunie 1941 – Germania atacă URSS.

decembrie 1941-10 ianuarie 1942 – Contraofensiva Armatei Roșii; prima înfrângere a armatei germane (Bătălia Moscovei).

7 decembrie 1941 – Atacul japonezilor de la Pearl Harbor.

10 septembrie 1942-2 februarie 1943 – Marile bătălii de la Stalingrad.

mai-iunie 1942 – Bătăliile aero-navale americano-japoneze din Marea Coralilor și de la Capul Midway, în Pacific.

8 noiembrie 1942 – Debarcarea forțelor anglo-americane în Africa de nord-vest.

iulie-august 1943 – Marea bătălie de la Kursk.

10 iulie 1943 – Debarcarea trupelor aliate în Sicilia.

august 1942-decembrie 1943 – Bătălii aero-navale în Pacific, pentru insulele Guadalcanal și Solomon.

6 iunie 1944 – Debarcarea forțelor aliate în Normandia.

16 aprilie-2 mai 1945 – Bătălia pentru Berlin.

9 mai 1945 – Capitulara Germaniei.

6 august 1945 – Lansarea primei bombe atomice asupra orașului japonez Hiroshima.

9 august – A doua bombă atomică asupra orașului japonez Nagasaki.

2 septembrie 1945 – Semnarea actului de capitulare a Japoniei. Sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

7.8. Bibliografie

Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, 2 vol., Editura Orizonturi și Editura Lider, București, 1997.

Winston Churchill, *Al Doilea Război Mondial*, Ed.Saeculum, București, 1996

Marea Conflagrație a Secolului XX, Editura Politică, 1974

7.9. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1

1.1.a. Delimita sferile de influență stabilite în urma Pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939.

1.1.b. Războiul fulger, încercuire, acțiuni rapide, operațiuni combinate

1.1.c. Polonia, Țările Baltice, Finlanda, Basarabia

1.2.a. Determinare, încredere în victorie, hotărârea de a lupta până la capăt chiar dacă Insula britanică ar fi cucerită.

1.2.b. Imperiul britanic, flota dar mai ales intrarea Statelor Unite în război.

Test de autoevaluare 2

2.1. dimensiunile teritoriului, clima, lungimea căilor de comunicație și aprovizionare, folosirea aliaților.

2.2.a. Germania ocupase aproape întreaga Europă, atacase cu succes, cel puțin în acel moment, Uniunea Sovietică, SUA nu intrase în război.

2.2.b. Articolele 4, 5, 6, 7. Liderii anglo-americani considerau problemele economice una dintre cele mai importante surse ale conflictului.

2.2.c. Un sistem larg și permanent de securitate generală, renunțarea la folosirea forței și dezarmarea generală.

Test de autoevaluare 3

3.1. Se angajau să își unească forțele împotriva puterilor Axei, să nu semneze pace separată și să acționeze conform principiilor *Cartei Atlanticului*.

3.2. Frontul de Est – Stalingrad – germanii sunt respinși sute de kilometri spre vest, a doua mare înfrângere germană, petrolul Caucazului nu este cucerit. Frontul din Africa – El-Alemain și debarcarea anglo-americană – alungarea armatelor italiene și germane din Africa și pregătirea debarcării în Sicilia și Italia. Pacific – Marea de Corali și Midway – Statele Unite opresc ofensiva japoneză și preiau inițiativa.

3.3. Organizarea viitoare a Națiunilor Unite, în care Anglia, SUA, URSS și China să aibă un rol preponderent.

Test de autoevaluare 4

4.1. Asemănări: război rapid, încercuiri. Deosebiri: războiul de partizani, lovituri multiple.

4.2. Insurecția de la Varșovia fusese pregătită și declanșată de ofițeri și soldați subordonați guvernului „burghez” polonez de la Londra iar Stalin avea deja o agendă politică postbelică proprie.

4.3. Cele trei Mari Puteri semnatare se angajau să colaboreze în asistarea statelor eliberate. Cuvinte precum „împreună”, „se vor consulta” și mai ales „răspundere comună”

demonstrează lipsa intenției, cel puțin din partea anglo-americană, de a trasa zone de influență.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la ultima întrebare, parcurgeți din nou textul de la pagina 150 și subliniați termenii care se repetă.

7.10. Lucrarea de verificare 7

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema "Caracteristicile militare, politice și diplomatice ale celui de-al doilea război mondial".

Punctele care trebuie atinse sunt: noile tehnologii și tactici de luptă exemple, mutațiile petrecute în timpul războiului în configurația de putere europeană și mondială, diplomația aliată și consecințele sale, urmările războiului în plan politic și diplomatic.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Unitatea de învățare Nr. 8

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE POSTBELICE

Cuprins

8.1. Obiective	150
8.2. Organizația Națiunilor Unite și organismele sale. Tratatul de pace	150
8.3. Războiul rece	155
8.4. NATO	164
8.5. Decolonizarea și mișcarea de nealiniere	167
8.6. Conflictul din Orientul Apropiat	170
8.7. Bibliografie	174
8.8. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare	174
8.9. Lucrare de verificare	176

8.1. Obiective

- Relevarea reperelor cronologice ce marchează mutații consistente în dinamica relațiilor internaționale în timpul războiului rece.
- Examinarea principalelor concepte proprii mediului internațional în perioada postbelică.
- Investigarea originilor și cauzelor evoluțiilor complexe în planul relațiilor internaționale postbelice.
- Descoperirea consecințelor pe termen mediu și lung produse de înfruntarea pentru hegemonie între Statele Unite și Uniunea Sovietică.
- Investigarea cauzelor profunde și de suprafață a prăbușirii sistemului bipolar.
- Deprinderea studenților cu analiza textelor diplomatice și cu folosirea hărților.

8.2. Organizația Națiunilor Unite și organismele sale. Tratatul de pace

În mare, problemelor lumii postbelice li s-au căutat soluții chiar în anii războiului de către cei trei mari aliați: Anglia, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică.

Astfel, o serie de principii privind organizarea viitoare a lumii au fost înscrise în documente importante, precum *Carta Atlanticului* (1941), *Declarația Națiunilor Unite* (1 ianuarie 1942), *declarațiile conferințelor de la Moscova* (octombrie 1943) și *Teheran* (noiembrie 1943), *Dumbarton Oaks* (1944), *Ialta* (februarie 1945), *Potsdam* (iulie-august 1945).

Acordurile și hotărârile încheiate cu aceste ocazii au stat la baza așezării pe baze noi a raporturilor internaționale postbelice. La noua configurație a lumii un rol însemnat au jucat rezultatele războiului.

8.2.1. Crearea ONU

Crearea ONU

Președintele Franklin Roosevelt este cel care a denumit alianța împotriva Axei Națiunile Unite. El a dorit ca această alianță să fie menținută și după război în cadrul unei organizații internaționale noi, care să apere pacea și securitatea.

Declarația miniștrilor afacerilor externe de la **Moscova** din 1943 punea problema creării, la sfârșitul războiului, a unei asemenea instituții. În 1944, experții anglo-americani au pus la punct *Carta ONU*, iar la Conferința de la **Ialta** au fost rezolvate chestiunile controversate – cine să devină membri, componența Consiliului de Securitate, membrii permanenți ai acestuia, sistemul de vot în consiliu, regimul de tutelă asupra unor teritorii coloniale – și s-a decis convocarea unei conferințe internaționale care să aprobe Carta și să creeze ONU. Conferința s-a desfășurat în sala Operei din **San Francisco**, între 25 aprilie și 26 iunie 1945, la ea participând delegații din 51 de state care se aflaseră în război cu Axa sau care rupseseră relațiile cu țările Axei. Conferința a aprobat Carta, deci și constituirea ONU.

Carta definea obiectivele fundamentale ale noii organizații mondiale, organismele principale și rosturile fiecăruia în apărarea păcii și securității statelor membre, în realizarea cooperării internaționale pe baza principiilor egalității, suveranității, integrității teritoriale, independenței și al „dreptului tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ sub care vor să trăiască”.

Carta ONU (26 iunie 1945)

„Scopurile Organizației Națiunilor Unite sunt următoarele:

- 1. Să mențină pacea și securitatea internațională și, în acest scop, să ia măsuri colective eficiente pentru prevenirea și înlăturarea amenințărilor împotriva păcii și pentru reprimarea oricăror acte de agresiune sau altor violări ale păcii și să înfăptuiască, prin mijloace pașnice și în conformitate cu principiile justiției și dreptului internațional, aplanarea ori rezolvarea diferendelor sau situațiilor cu caracter internațional care ar duce la o violare a păcii.*
- 2. Să dezvolte relații prietenești între națiuni, întemeiate pe respectarea principiului egalității în drepturi a popoarelor și dreptului lor de a dispune de ele însele, și să ia orice alte măsuri potrivite pentru consolidarea păcii mondiale.*
- 3. Să realizeze cooperarea internațională, rezolvând problemele internaționale cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, promovând și încurajând respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.*
- 4. Să fie un centru în care să se armonizeze eforturile națiunilor către atingerea acestor scopuri comune.”*

8.2.2. Organismele ONU

Adunarea Generală

Structura ONU cuprindea șase organisme, cu atribuții și obligații foarte importante.

Adunarea Generală, constituită din toți membrii ONU, îndeplinește atribuțiile unui parlament mondial, rezoluțiile și deciziile sale fiind adoptate cu majoritatea voturilor. Adunarea dezbate, analizează și hotărăște în probleme diverse de importanță planetară, cum sunt cele economice, colaborarea în menținerea păcii și securității internaționale, dezarmarea etc.

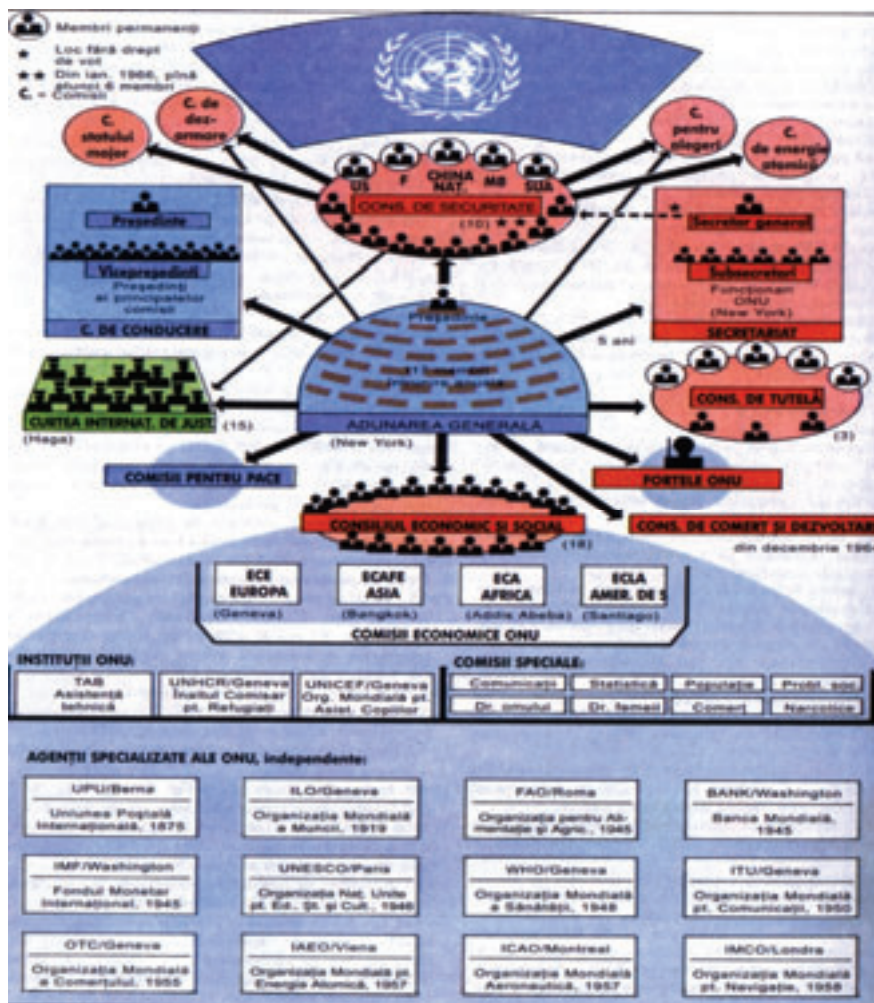
Consiliul de Securitate

Consiliul de Securitate este un organ executiv permanent, nesubordonat Adunării Generale. El este compus din cinci membri cu statut permanent (SUA, Marea Britanie, Franța, URSS – azi Rusia – și China) și un număr de membri nepermanenți, aleși de Adunarea Generală pe un termen de doi ani, astfel încât să fie reprezentate toate principalele regiuni geografice. Astăzi, Consiliul de Securitate are 10 membri nepermanenți. Membrii permanenți au **drept de veto**. Aceasta înseamnă că nu se poate adopta o hotărâre dacă una din cele cinci puteri nu este de acord. Consiliul de Securitate dezbate și ia decizii în problemele cele mai importante privitoare la starea de pace și de securitate internațională, hotărârile sale fiind obligatorii pentru toți membrii ONU.

Consiliul de Tutelă a jucat un anumit rol în primele decenii postbelice, el având în sarcină să urmărească situația din teritoriile coloniale preluate de la statele învinse și a celor care încă nu se autoguvernau și să le sprijine în evoluția lor cât mai rapidă spre independență.

Consiliul Economic și Social are în componență 18 membri numiți de Adunarea Generală. Se ocupă de coordonarea demersurilor și măsurilor ONU în importante și complexe probleme de natură economică și socială cu care se confruntă omenirea, intervenția organizației internaționale dovedindu-se benefică în numeroase situații critice prin care au trecut unii membri ai săi.

Curtea Internațională de Justiție veghează la respectarea dreptului internațional și a deciziilor ONU. Hotărârile Curții au caracterul de recomandări, nefiind deci obligatorii. Pentru activitățile curente ale ONU funcționează un *Secretariat* în frunte cu un secretar general ales pentru un interval de cinci ani.

Organizația Națiunilor Unite (situația la sfârșitul anului 1965), Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 500

Test de autoevaluare 1

1.1. Citiți documentul de la pagina 157 și precizați obiectivele și principiile Organizației Națiunilor Unite.

.....

.....

.....

.....

1.2. Comparați atribuțiile Adunării Generale și ale Consiliului de Securitate și explicați deosebirile existente.

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.2.3. Tratatetele de pace

Modul în care s-a încheiat războiul, statutul impus marilor învinși (Germania și Japonia), ca și regimul de ocupație au creat o stare de lucruri ce nu a permis organizarea unei conferințe de pace la care să se încheie tratate cu toți foștii adversari.

Ialta și Potsdam

Soarta principalului învins, Germania, a fost în linii mari decisă la conferințele de la Ialta și Potsdam și prin unele hotărâri luate de comun acord de către conducătorii aliați. La Potsdam a fost creat Consiliul miniștrilor afacerilor externe ai celor cinci mari puteri – celor trei li s-au adăugat Franța și China (pentru problemele Japoniei și zonei asiatice) – care trebuia să pregătească încheierea tratatelor de pace cu foștii aliați europeni ai Germaniei.

Reuniunile Consiliului miniștrilor de externe

Consiliul miniștrilor de externe s-a întrunit la Londra în septembrie 1945, la Paris în vara anului 1946 și la New York la sfârșitul lui 1946. La aceste reuniuni s-au dezbătut și aprobat proiectele tratatelor de pace. Pe baza recomandărilor acestui consiliu, la Conferința de pace de la Paris, desfășurată între 29 iulie și 15 octombrie 1946, au fost aprobate tratatele cu Bulgaria, Finlanda, Italia, România și Ungaria. Acestea au fost semnate însă la 10 februarie 1947.

Tratatetele de pace au urmat o regulă comună: au impus reparații pentru țările agresate, au limitat efectivele forțelor armate și au operat modificări de natură teritorială, unele foarte grave, pe seama Poloniei, Finlandei și României și prin confirmarea dispariției țărilor baltice, toate în beneficiul URSS. Frontierele Italiei au fost astfel trasate încât să corespundă cât mai bine din punct de vedere etnic. Disputa dintre Italia și Iugoslavia pentru Triest va fi tranșată în favoarea Italiei în 1954.

Prevederile privind România

În timpul Conferinței de pace, delegația României a dat publicității o declarație în care arăta că „pe baza contribuției militare și economice pe care a adus-o, cu începere de la 23 august 1944, în lupta împotriva hitlerismului, România este în drept să ceară și să obțină recunoașterea calității sale de cobeligerantă din partea Națiunilor Unite”. Deși, declarativ, puterile aliate au recunoscut contribuția militară și economică a poporului român la victoria Națiunilor Unite, România nu a primit statutul de cobeligerant.

Hotărârile Dictatului de la Viena erau declarate nule și neavenite, revenindu-se la frontiera de la 1 ianuarie 1938 între România și Ungaria. Frontiera româno-sovietică a rămas cea impusă în iunie 1940, ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov. România trebuia să plătească Uniunii Sovietice, cu titlul de reparații, 300 milioane de dolari, vreme de opt ani, prin livrări de produse petroliere, cereale, cherestea, nave maritime și fluviale, precum și alte mărfuri și produse industriale și agricole.

8. 3. Războiul rece

După cel de-al doilea război mondial, timp de peste patru decenii, lumea a fost marcată de ceea ce a intrat în istorie sub numele de „războiul rece”. Astfel a fost definită starea de încordare, de dispută și de adversitate între cele două superputeri – Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică – urmate de aliații lor, țările occidentale și respectiv statele comuniste, din Europa, Asia și America Latină. Deși au avut loc conflicte armate, ele au fost limitate ca forțe, întindere și consecințe, cele două superputeri evitând să le transforme într-un „război cald”, cu consecințe greu de imaginat.

8.3.1. Cauzele și primele manifestări ale războiului rece

Originile Războiului Rece

Președintele Roosevelt sperase că alianța și cooperarea dintre cele trei mari puteri – Anglia, SUA și URSS – vor supraviețui războiului și vor organiza lumea pe baze noi, pașnice și democratice, prin intermediul ONU, în care vor juca rolul decisiv. Sovieticii urmau să domine Europa de est și să participe la controlul asupra Germaniei, Anglia să domine în Mediterana, iar Franța în Europa occidentală. Președintele american s-a înșelat.

În 1945, Germania, Japonia și Italia dispăruseră efectiv din rândul marilor puteri. Anglia și Franța erau epuizate și incapabile să se redreseze singure și să revină cu adevărat la statutul de mare putere. Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică ieșiseră mai puternice, cu o influență și cu un prestigiu internațional uriaș. URSS domina mai puțin din punct de vedere economic și mai mult sub aspect militar, cu deosebire prin prezența Armatei Roșii pe teritoriul țărilor din Europa de răsărit și centrală. Anglia nu a reușit însă să domine în Mediterana, iar Franța, măcinată de luptele interne și de costurile enorme pentru ducerea războaielor coloniale, avea ea însăși nevoie de ajutor.

„Mareea sovietică” a cuprins în 1945-1948 o mare parte din Europa și, așa cum avertizase Stalin, puterea învingătoare avea dreptul de a instala în teritoriul ocupat de trupele sale propriul regim social-politic și economic. Ceea ce a și făcut. Astfel au trecut la așa-zisele regimuri de democrație populară Bulgaria, România, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia și zona de ocupație sovietică din Germania. Victorioase în războiul de rezistență și de eliberare, partidele comuniste din Iugoslavia și Albania au instaurat în țările lor regimul comunist.

„Cortina de Fier”

Încă din 1945, Churchill avertiza despre pericolul instalării sovieticilor în centrul Europei, iar în 1946 vorbea despre **cortina de fier** care va împărți Europa în două, de la Marea Baltică la Marea Adriatică.

Sistemul sateliților sovietici din Europa după 1945, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 508

Încălcarea acordurilor și înțelegerilor din anii războiului și imediat după încheierea acestuia a dus la înăsprirea raporturilor dintre sovietici și occidentali, la confruntarea „pașnică” între capitalism și comunism, între ambițiile de dominație la scară planetară ale amândurora. Așa s-a ajuns la **războiul rece**, la constituirea de blocuri militare adverse și la iraționala cursă a înarmărilor.

Existența unor condiții favorabile – economia ruinată, greutatea materiale, sărăcia, propaganda comunistă etc. putea duce la instalarea de regimuri comuniste sau prosovietice și în țările Europei apusene. De aceea, W. Churchill și alte personalități politice au declanșat o intensă campanie pentru unirea Europei occidentale și pentru alianța acesteia cu SUA.

Doctrina Truman

În fața pericolului ca și alte țări europene să treacă la comunism, precum și în interesul propriei securități, SUA au răspuns afirmativ cererilor de ajutor din partea Turciei și Greciei, lansând *Doctrina Truman*: sprijinirea țărilor amenințate de comunism și conservarea democrației.

Doctrina Truman (Washington, 12 martie 1947)

„[...] politica Statelor Unite trebuie să fie aceea de a susține popoarele libere care rezistă tentativelor de aservire venite din partea minorităților înarmate sau a presiunilor externe. Eu cred că noi trebuie să ajutăm popoarele libere să-și făurească destinul după propria voință.

Am declarat în fața Congresului că fiecare națiune se găsește astăzi în fața unei alegeri decisive între două moduri de viață opuse.

Unul dintre acestea se bazează pe voința majorității și este caracterizat de instituții libere, guvern reprezentativ, alegeri libere, garanții ce asigură libertatea individuală, libertatea cuvântului și religiei precum și absența oricărei opresiuni politice.

Celălalt se bazează pe voința unei minorități impuse cu forța majorității. El se sprijină pe teroare și opresiune, pe controlul presei și al radioului, pe alegeri trucate și pe suprimarea libertăților personale

Semințele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și lipsuri. Ele cresc și se înmulțesc în solul arid al sărăciei și al dezordinii, și ajung la maturitate atunci când speranța unui popor într-o viață mai bună a murit. Această speranță, noi trebuie să o menținem în viață.

[...] Dacă Grecia trebuie să devină o țară neatârnată care se respectă pe sine, este nevoie să i se acorde ajutor. Și acest ajutor este obligatoriu să i-l dea Statele Unite.

[...] Viitorul Turciei ca țară independentă și dezvoltată economic nu este mai puțin important pentru popoarele iubitoare de pace din lume decât viitorul Greciei. [...] Dacă noi nu venim în ajutorul Greciei și Turciei în acest ceas fatal, consecințele vor duce departe atât în răsărit, cât și în apus.

Noi trebuie să întreprindem acțiuni urgente și hotărâte.

Având în vedere cele spuse mai sus, eu rog Congresul să dea mandat pentru ajutor Greciei și Turciei în sumă de 400.000.000 de dolari pe perioada până la 30 iunie 1948.”

Planul Marshall

Ruina în care se aflau statele occidentale și neputința de a se descurca singure au determinat Statele Unite ale Americii să sprijine refacerea acestora, lansând în 1947 și aplicând din 1948 *Planul Marshall*. În patru-cinci ani, Europa occidentală s-a refăcut economic și s-a consolidat din punct de vedere politic. Doctrina Truman și Planul Marshall, pe de o parte, lovitură de stat de la Praga din februarie 1948 și preluarea puterii de către comuniști, pe de altă parte, au marcat dispariția ultimelor speranțe de cooperare între est și vest și angajarea totală în războiul rece.

Planul Marshall (extrase din discursul secretarului de stat american la Universitatea Harvard, iunie 1947)

„Este logic ca Statele Unite ale Americii să facă tot ceea ce le stă în putere pentru a ajuta lumea să-și regăsească sănătatea economică normală fără de care aceasta nu poate dobândi nici stabilitate politică, nici pace asigurată. Acțiunea noastră nu este îndreptată împotriva nici unei țări, nici unei doctrine, ci împotriva foametei, sărăciei, disperării și haosului. Scopul nostru trebuie să fie renașterea unei economii mondiale sănătoase pentru a permite stabilirea de condiții politice și sociale propice instituțiilor libere. O asemenea asistență nu trebuie furnizată în tranșe, pe măsură ce crizele izbucnesc: ajutoarele pe care guvernul nostru le va pune la dispoziție pentru viitor nu trebuie să fie simple paliative, ci trebuie să aducă o vindecare reală.

Orice guvern care va fi dispus să ne ajute în acest scop va găsi liderii americani dispuși să colaboreze. Orice guvern care va manevra pentru a paraliza redresarea altor state, nu se poate aștepta la un ajutor din partea noastră. În plus, guvernele, partidele sau grupările politice care vor încerca să prelungească mizeria umană pentru a obține un profit, se vor lovi de opoziția Statelor Unite.[...]"

NATO

Vestul Europei nu era însă capabil să se apere prin propriile forțe, de aceea a cerut și a obținut alianța militară a SUA, astfel că la 4 aprilie 1949 la Washington a luat naștere *Organizația Tratatului Atlanticului de Nord* (NATO), alianță militară defensivă, de apărare mutuală. Unificarea celor trei zone occidentale din Germania și reforma monetară în această trizonă, blocada Berlinului occidental de către sovietici (iunie 1948-mai 1949), crearea, în replică la Planul Marshall, a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) în 1949 au adâncit prăpastia dintre est și vest. Lumea era complet divizată: ideologic, politic, economic și militar.

Test de autoevaluare 2

2.1. Care este diferența dintre comunizarea Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei, Bulgariei și cea a Iugoslaviei și Albaniei ?

.....
.....

2.2. Parcurgeți documentele referitoare la Doctrina Truman și Planul Marshall și răspundeți la următoarele întrebări:

a. Cum definesc cele două documente „inamicul” ? Indicați paragrafele respective și explicați la cine se referă.

.....
.....
.....

b. În ce constă angajamentul Statelor Unite exprimat de Truman și Marshall în 1947 ?

.....

c. Care este legătura indisolubilă în viziunea factorilor de decizie americani între problemele economice și cele politice ale perioadei respective ?

.....
.....
.....

d. Care este deosebirea între instrumentele economice prevăzute în textele de mai sus?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.3.2. Crizele majore din perioada războiului rece

Blocada Berlinului

Aceste crize au început în 1948, când Stalin a ordonat blocada Berlinului occidental, interzicând comunicațiile între Germania occidentală și Berlinul apusean – enclavă în zona sovietică de ocupație. Podul aerian realizat de anglo-americani a salvat populația Berlinului de la înfometare, gestul de forță al Kremlinului eșuând.

Războiul din Coreea

În iunie 1950, Coreea de Nord, comunistă, a atacat Coreea de Sud, aflată sub ocupație americană. Statele Unite au intervenit cu forțe armate, alături de alte state aliante, sub steagul ONU, de partea Coreei de Sud. După trei ani de război pustiitor, s-a încheiat armistițiul de la Panmunjon, aflat și astăzi în vigoare. Cele două țări rămâneau separate de paralela de 38° și de regimurile politice antagonice: nordul comunist, sudul capitalist.

Dispariția lui Stalin în martie 1953 a dus la o oarecare destindere a relațiilor dintre Occident și sovietici: mărturie sunt conferințele de la Geneva din 1954 și 1955, la care au fost dezbătute probleme privind situația din Indochina, respectiv problema germană.

Tratatul de la Varșovia

Extinderea NATO, prin aderarea Greciei și Turciei în 1952 și intrarea în Alianță a Germaniei Federale în 1955, a determinat crearea, tot în 1955, a *Tratatului de la Varșovia* – alianța militară a statelor comuniste europene, mai puțin Iugoslavia. Deși obiectivul acestui pact militar era apărarea în cazul unui atac din partea NATO, forțele sale militare au participat numai la acțiunile de înăbușire a mișcărilor anticomuniste din Ungaria, în 1956, și Cehoslovacia, în 1968.

Tratatul de la Varșovia (14 mai 1955)

„Art. 3. Părțile contractante se vor consulta între ele asupra tuturor problemelor internaționale importante care afectează interesele lor comune, călăuzindu-se după interesele întăririi păcii și securității internaționale.

Ele se vor consulta neîntârziat în interesul asigurării apărării comune și menținerii păcii și securității ori de câte ori, după părerea oricăreia dintre ele, se va ivi primejdia unui atac armat împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului. [...]

Art. 7. Părțile contractante se obligă să nu ia parte la nici un fel de coaliții sau alianțe și să nu încheie nici un fel de acorduri ale căror scopuri ar fi în contradicție cu scopurile prezentului tratat.

Părțile contractante declară că obligațiile decurgând din tratatele internaționale în vigoare nu sunt în contradicție cu prevederile prezentului tratat.”

Zidul Berlinului

În anul 1961, s-a produs o nouă criză a Berlinului, ca urmare a stării încordate dintre sovietici și americani. Nikita Hrușciov, liderul comunist sovietic, a ordonat construirea unui zid care să separe Berlinul răsăritean de cel apusean, pentru a rupe definitiv legăturile dintre germani și a stopa fuga celor din zona comunistă în zona liberă occidentală. Zidul a dăinuit până în 1989, când a fost dărâmat.

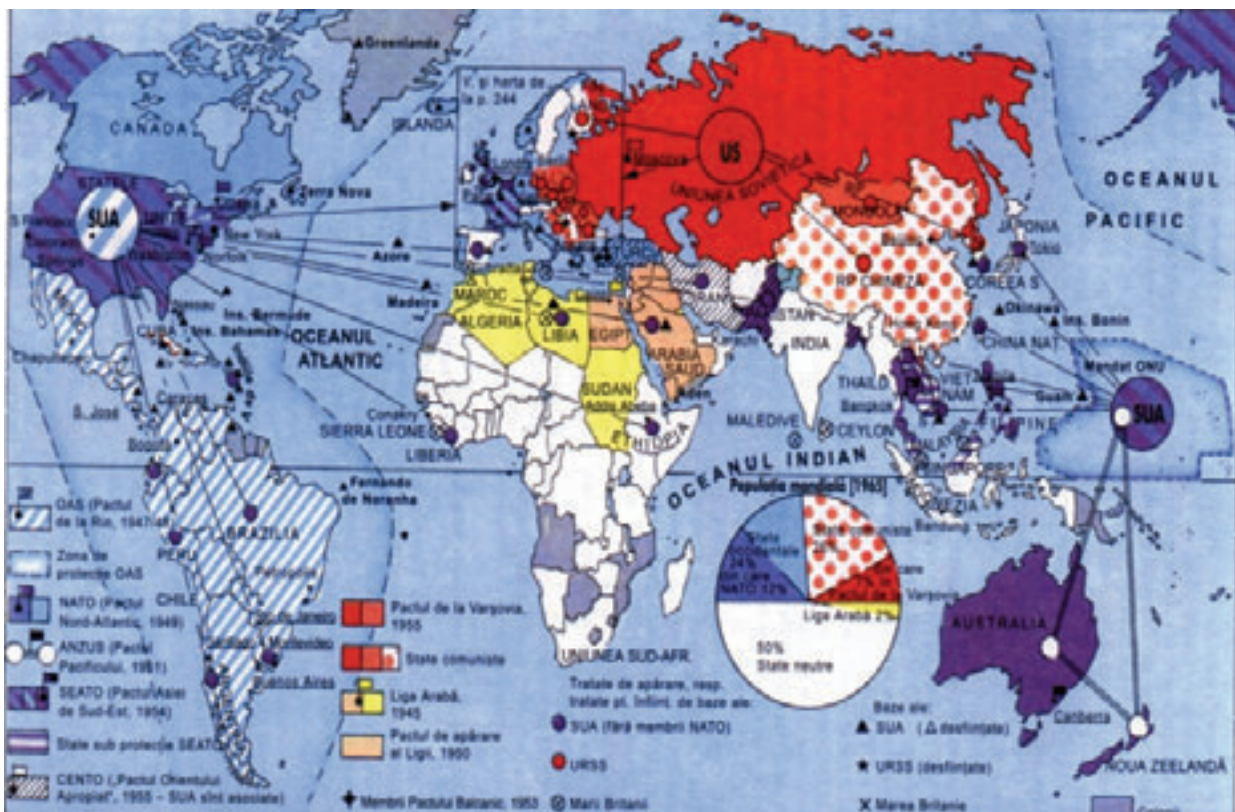
Criza din Cuba

În octombrie 1962 s-a consumat poate cea mai gravă criză postbelică între cele două mari puteri militare, SUA și URSS, și anume “criza rachetelor”. Opțiunea pentru socialism a Cubei, condusă de Fidel Castro, a dus la sprijinirea de către sovietici a regimului acestuia în fața amenințării americane, între altele, prin instalarea în Cuba a unor rampe de lansare a rachetelor nucleare. Atitudinea intransigentă a administrației J.F. Kennedy și pericolul izbucnirii unei catastrofe nucleare i-au determinat pe sovietici să-și retragă rachetele. În schimb, americanii s-au angajat că nu vor încerca să răstoarne prin forță regimul lui Fidel Castro.

Criza rachetelor (octombrie 1962)

„[...] În al treilea rând: politica țării noastre va considera orice lansare a rachetelor nucleare din Cuba împotriva oricărei națiuni din emisfera occidentală drept un atac al Uniunii Sovietice împotriva Statelor Unite, apelând, drept represalii, la o ripostă completă împotriva Uniunii Sovietice. [...] În ultimul rând: fac apel la președintele Hrușciov pentru a opri această amenințare clandestină, irațională și provocatoare față de pacea mondială și pentru a instaura relații stabile între țările noastre.”

(J.F. Kennedy, Povara și gloria)

Sisteme de alianță internațională (situația din 1965), Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 516

8.3.3. Momente de destindere

Tratatele de limitare a arsenalului nuclear

După 1963, în raporturile est-vest au alternat perioade și momente de încordare cu perioade de destindere, chiar de cooperare în anumite situații vitale pentru securitatea planetei. Caracteristica întregii epoci a fost însă competiția dintre cele două mari puteri în domeniul armelor nucleare, ajungându-se la un **echilibru al terorii nucleare**. Tratatele speciale, încheiate în 1972 și 1979, între Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică prevedeau limitarea producerii și stocării armamentelor strategice nucleare.

Cele două blocuri politico-militare au avut poziții opuse în războiul nimicitor din Vietnam, în care SUA au intervenit direct și masiv de partea Vietnamului de sud împotriva Vietnamului de nord comunist, sprijinit logistic de URSS și China (1964-1973). Americanii au pierdut efectiv acest război, la fel cum sovieticii au pierdut războiul dus în Afganistan de partea regimului comunist (1979-1988).

OSCE

Un alt moment de destindere în relațiile dintre Kremlin și Casa Albă, între est și vest, în general, l-a reprezentat Conferința de la Helsinki, din 1975, care, prin *Actul final* adoptat, a creat Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (la început Conferința pentru securitate și cooperare). Cele 35 de state europene, SUA și Canada se angajau să respecte frontierele existente, să nu recurgă la forță sau la amenințare cu forța, să coopereze în folosul securității, păcii și stabilității. Statele comuniste se angajau să respecte drepturile fundamentale ale omului pentru cetățenii lor. În perspectivă istorică, Conferința de la Helsinki a încurajat curentul anticomunist, contestatar din blocul comunist.

8.3.4. Sfârșitul Războiului rece

Disputa între est și vest, între URSS și SUA, a înregistrat în cele patru decenii de război rece perioade de maximă încordare și perioade de destindere. În permanență însă, cele două superputeri au desfășurat cursa înarmărilor, arsenalul lor militar fiind înzestrat cu cele mai sofisticate arme nucleare, capabile să distrugă orice formă de viață pe Pământ.

Cursa înarmărilor

Costurile înarmării au atins cote uriașe, reprezentând 5% din produsul național brut al SUA și între 12 și 15% din cel al URSS. Efectiv, în anii 1970 și 1980 cheltuielile militare au sporit cu 60%, ajungând la 500 miliarde de dolari. Acest fapt a avut repercusiuni grave asupra economiei sovietice, care era mult în urma celei americane.

Momentele de destindere dintre sovietici și americani s-au soldat între altele cu asumarea de către guvernele de la Moscova și Washington a unor angajamente privind limitarea armamentelor strategice și realizarea în acest fel a unui echilibru nuclear.

Reluarea ostilităților

A intervenit însă o nouă perioadă de încordare a raporturilor est-vest, în urma ocupării Afganistanului de către forțele militare sovietice (1979). Avansul sovieticilor în înarmarea nucleară a determinat administrația Reagan (1981-1989) să adopte măsuri pentru reechilibrarea potențialului nuclear și pentru întărirea sistemului de securitate al Statelor Unite ale Americii și al aliaților lor. Așa s-a născut *Inițiativa de apărare strategică* – un program ambițios și costisitor de creare a unui sistem defensiv antirachetă în spațiul cosmic.

Sovieticii nu au mai putut să susțină competiția înarmărilor nucleare la nivelul impus de SUA, economia sovietică adâncindu-se în criză și ineficiență, în pofida uriașelor resurse naturale ale URSS. În plus problemele naționale și religioase ridicate de numeroasele naționalități din Uniunea Sovietică precum și opoziția față de regimurile comuniste manifestată tot mai puternic în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria s-au constituit în forțe centrifuge ce au slăbit soliditatea blocului comunist european.

Mihail Gorbaciov

În fața acestor grave probleme interne la conducerea URSS a venit în 1985 un lider tânăr și dinamic Mihail Gorbaciov decis să impună un program ambițios de reforma economică (*perestroika*) pentru a salva sistemul comunist. Pentru atingerea acestui scop conducătorul sovietic avea nevoie de limitarea uriașelor cheltuieli militare. În consecință, destinderea, chiar reconcilierea, contactele deschise și sincere între URSS și SUA au caracterizat raporturile sovieto-americane după 1985.

Revoluțiile din Est

Sistemul sovietic nu mai putea fi însă reformat, presiunea occidentală și americană a continuat să se manifeste și au apărut astfel premisele valului revoluționar est-european ce a produs prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de Est în 1989.

Criza economică și politică a Uniunii Sovietice s-a accentuat, reformele gorbacioviste moderate și incomplete nu și-au atins scopul iar tentativa comuniștilor conservatori de lovitură de stat din august 1991 a contribuit decisiv la destrămarea statului sovietic în decembrie același an. Practic prin dispariția unuia dintre principalii competitori pentru hegemonia mondială războiul rece lua sfârșit.

Reperete cronologice ale războiului rece

- **martie 1947** – Lansarea Doctrinei Truman. SUA se angajează să ajute țările amenințate de comunism.
- **iunie 1947** – Lansarea Planului Marshall. SUA se angajează să acorde ajutor financiar Europei pentru refacere.
- **februarie 1948** – Lovitura de stat de la Praga. Preluarea puterii de către comuniști.
- **martie 1948** – Tratatul de alianță de la Bruxelles (Anglia, Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg).
- **4 aprilie 1949** – Crearea Organizației Tratatului Atlanticului de

Nord (NATO).

- **ianie 1950-iulie 1953** – Războiul din Coreea.
- **1952** – Intrarea Greciei și Turciei în NATO.
- **mai 1955** – Intrarea Germaniei Federale în NATO.
- **14 mai 1955** – Crearea Pactului de la Varșovia.
- **1961** – Criza Berlinului. Ridicarea Zidului Berlinului.
- **octombrie 1962** – Criza cubaneză sau „criza rachetelor”.
- **1964-1973** – Războiul dus de SUA în Vietnam.
- **1 august 1975** – Conferința și *Actul final* de la Helsinki pentru securitate și cooperare în Europa.
- **1979-1988** – Războiul dus de sovietici în Afganistan.

GLOSAR

cortina de fier – denumirea dată de W. Churchill împărțirii Europei în două: Occidentul liber și estul ocupat și comunizat de sovietici.

echilibrul terorii nucleare – SUA și Uniunea Sovietică și-au creat un arsenal de arme nucleare care descuraja orice tentativă de atac din partea uneia sau alteia.

război rece – stare de încordare, neîncredere și ostilitate care a caracterizat vreme de peste patru decenii relațiile din est și vest, dintre lumea comunistă și lumea occidentală democratică.

Test de autoevaluare 3

3.1. De ce a fost considerată criza cubaneză cea mai importantă criză a războiului rece ?

.....
 .....

3.2. Care a fost caracteristica perioadei de destindere ?

.....
 .....

3.3. Explicați pe scurt cauzele sfârșitului brusc al războiului rece.

.....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.4. NATO

În perioada 1949-1989 Alianța Nord-Atlantică a îndeplinit un rol esențial în garantarea securității, libertății și independenței membrilor săi și prin aceasta în promovarea și apărarea valorilor civilizației occidentale, a democrației și drepturilor fundamentale ale omului. În istoria sa, NATO a suferit transformări importante, atât din punct de vedere instituțional, cât și prin creșterea numărului membrilor săi. În 1952 au intrat în Alianță Grecia și Turcia, în 1955 Germania Federală, în 1982 Spania. Au fost create noi organisme civile și militare în structura NATO, în scopul creșterii eficienței și operabilității ei.

Pe lângă atenția constantă și precumpănitoare acordată sistemului militar de apărare, NATO, cu deosebire în perioadele de destindere, s-a preocupat și de aspectele politice, economice și financiare, de cooperarea nemilitară între membrii Alianței și de raporturile acestora cu statele comuniste.

Așa s-a putut ajunge la *Conferința pentru securitate și cooperare în Europa* de la Helsinki și la *Conferința pentru dezarmare în Europa* de la Stockholm. În aceeași vreme s-au desfășurat negocieri sovieto-americeane la Geneva pentru reducerea armelor nucleare cu rază medie de acțiune și reducerea cu 50% a arsenalului nuclear. De asemenea, la Viena au avut loc tratative între NATO și Pactul de la Varșovia pentru stabilitatea armamentelor clasice.

În anii 1989-1991 s-au petrecut evenimente capitale care au modificat fundamental raporturile internaționale. Dispariția regimurilor comuniste din Europa, căderea Zidului Berlinului și reunificarea Germaniei, autodizolvarea Tratatului de la Varșovia și prăbușirea Uniunii Sovietice au dus la sfârșitul războiului rece și începutul unei noi ordini internaționale.

Noul concept strategic

Sistemul bipolar americano-sovietic a dispărut, singura superputere rămânând Statele Unite ale Americii. Aceste transformări au impus pentru NATO adoptarea unui concept strategic nou; dezvoltarea coordonării și cooperării crescânde cu alte instituții internaționale, cum sunt Organizația Națiunilor Unite (ONU), Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Uniunea Europeană (UE) și Uniunea Europei Occidentale (UEO); recurgerea la facilitățile și experiența Alianței Nord-Atlantice pentru operațiuni internaționale în favoarea păcii.

La reuniunile la nivel înalt ale NATO de la Londra (iulie 1990) și de la Roma (noiembrie 1991) s-au luat hotărâri privind întărirea rolului politic al Alianței și asumarea de către aceasta a unor noi misiuni. La Roma s-a adoptat un nou concept strategic, care îmbina necesitatea menținerii capacității colective de apărare comună a NATO, cu o abordare mai largă a securității, bazată pe dialog și cooperare. Acest concept strategic mai prevedea reducerea dependenței față de armele

nucleare; folosirea în mai mare măsură a formațiunilor militare multinaționale; constituirea *Corpului de reacție rapidă* ș.a.

Consiliul de cooperare Nord-Atlantic

Prin crearea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic, la sfârșitul anului 1991, s-a stabilit cadrul pentru dialog și cooperare cu țările din Europa centrală și de est, precum și cu noile state independente din spațiul fostei Uniuni Sovietice.

Imediat după înlăturarea vechiului regim și concomitent cu destrămarea Pactului de la Varșovia, România s-a orientat spre Alianța Nord-Atlantică, alături de celelalte state foste comuniste. Astfel, încă din noiembrie 1990, parlamentarii români au participat la activitățile desfășurate de Adunarea Parlamentară NATO, compusă din reprezentanții parlamentelor țărilor membre și asociate.

Urmare a vizitei Secretarului general al NATO, Manfred Wörner, la 21 februarie 1992, a fost deschis la București Centrul Euro-Atlantic, pentru ca la 26 ianuarie 1994, ministrul de externe al României să semneze, la sediul NATO din Bruxelles, Documentul-cadru al Parteneriatului pentru Pace (PpP). Structurile militare române au cooperat la desfășurarea a numeroase acțiuni întreprinse de NATO în cadrul PpP, între care aplicații militare comune și, la 13 octombrie 1997, a 43-a sesiune a Adunării Parlamentare NATO a fost organizată la București.

Programul PpP a fost deosebit de necesar și eficace pentru România, deoarece a contribuit la structurarea procesului de reformă a armatei, iar în perspectivă pentru realizarea obiectivului strategic al țării integrarea în structurile uro-atlantice.

La 15 iunie 2001, președintele George W. Bush, aflat la Varșovia, a vorbit despre extinderea robustă a NATO, de la Marea Baltică la Marea Neagră, cuprinzând "tot ce este între ele", ceea ce a însemnat un fel de nominalizare a României, ceea ce, de altfel, s-a confirmat la Summit-ul de la Praga din noiembrie 2002.

Atașamentul României la valorile apărute de NATO s-a manifestat și prin adoptarea de către Consiliul Suprem de Apărare a Țării, la 11 septembrie 2001, a Hotărârii privind participarea României alături de statele membre NATO la acțiunile de eradicare a terorismului internațional, pentru ca două zile mai târziu Senatul României să adopte o Declarație –apel, în legătură cu atacul terorist de la 11 septembrie din Statele Unite ale Americii, pe care-l "condamnă cu fermitate » și exprimă solidaritatea românilor cu națiunea americană.

Autoritățile române au trecut la aplicarea Planului Național Anual de pregătire în vederea adresării țării la NATO, activitățile desfășurate în acest sens întrunind aprecierile responsabililor Alianței, iar la 10 aprilie 2002, guvernul a prezentat în Parlament Planul de acțiuni, pentru pregătirea aderării României la NATO.

La 21 noiembrie 2002, la Praga, liderii celor 19 state membre NATO au decis lansarea invitațiilor pentru alte state de a adera la NATO, între care și România. La 13 decembrie 2002, au început negocierile de aderare la NATO, pentru ca în aprilie 2004, România, împreună cu alte șase țări, să devină membru cu drepturi depline ai NATO.

Tratatul Atlanticului de Nord (Washington, 4 aprilie 1949)

„Art. 5. Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele survenind în Europa sau în America de Nord va fi considerat ca un atac îndreptat împotriva tuturor părților și, în consecință, ele convin ca, dacă un astfel de atac se produce, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului de legitimă apărare, individuală sau colectivă, recunoscută prin articolul 51 al Cartei Națiunilor Unite, va asista partea sau părțile astfel atacate luând imediat, individual și în acord cu celelalte părți, acea măsură (acțiune) pe care o va crede necesară, inclusiv folosirea forței armate, pentru a restabili și a asigura securitatea în regiunea Atlanticului de nord.

Orice atac armat de această natură și orice măsură luată în consecință vor fi imediat aduse la cunoștința Consiliului de Securitate. Aceste măsuri vor lua sfârșit când Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale.”

Parteneriatul pentru Pace și apărarea valorilor democrației

„[...]Parteneriatul se instituie ca o expresie a convingerii comune că stabilitatea și securitatea în zona euro-atlantică nu pot fi asigurate decât prin cooperare și printr-o acțiune comună. Apărarea și promovarea libertăților fundamentale și drepturilor omului, precum și apărarea libertății, a dreptății și a păcii, prin democrație, sunt valori comune esențiale ale Parteneriatului. Aderând la Parteneriat, statele membre ale Alianței Nord-Atlantice și celelalte state care subscriu la prezentul document reamintesc hotărârea lor de a apăra societățile democratice și libertatea lor contra coerciției și intimidării și de a apăra principiile dreptului internațional.”

(Manualul NATO, Parteneriat și cooperare, 1997)

Test de autoevaluare 4.

4.1. Ce presupune, în termeni de apărare comună, apartenența la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord ?

.....
.....

4.2. În ce sens au fost modificate obiectivele NATO ?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.5. Decolonizarea și mișcarea de nealinere

8.5.1. Dispariția imperiilor coloniale

Unul dintre cele mai importante fenomene petrecute în deceniile care au urmat celui de-al doilea război mondial a fost decolonizarea. La declanșarea și desfășurarea vastei mișcări de eliberare care a dus la acest deznodământ au contribuit mai mulți factori de natură internă și externă:

Factorii interni

- apariția unor elite în rândul popoarelor coloniale, care au trecut la pregătirea mișcărilor pentru emancipare de sub dominația străină;
- transformările petrecute în timpul și din cauza războiului mondial în teritoriile coloniale – apariția unei infrastructuri economice, întreprinderi de prelucrare la fața locului a materiilor prime, construcții de drumuri, căi ferate, porturi, aeroporturi, stații de radio,
- creșterea pe această bază a numărului de salariați, muncitori, intelectuali și funcționari apți să înțeleagă realitățile și să-și propună eliberarea națională.

Factorii externi

Principiile autodeterminării, al dreptului popoarelor de a-și hotărî propria soartă înscrise în *Carta Atlanticului* și în *Carta ONU*, atitudinea anticolonialistă a SUA și a URSS, contribuția însemnată, materială și umană, a teritoriilor coloniale la victoria Națiunilor Unite și promisiunile metropolelor de a răspunde acestor contribuții prin recunoașterea dreptului de a se autoguverna, de a deveni independente, toate au pregătit și au sprijinit mișcarea de decolonizare.

Englezii au înțeles mai bine și mai devreme fenomenul și au recunoscut independența coloniilor lor, în general, fără să recurgă la forță, ceea ce le-a permis menținerea fostelor colonii atașate de Marea Britanie în așa-numitul *Commonwealth of Nations* (Comunitatea de națiuni), cu avantaje pentru ambele părți. Francezii și olandezii au acceptat cu greu independența coloniilor lor, în multe cazuri opunându-se cu forța militară mișcărilor de eliberare, ceea ce a dus la războaie pustiitoare, cum au fost cele din Indochina (1946-1954), Indonezia (1946-1949) sau Algeria (1954-1962), soldate în cele din urmă cu recunoașterea independenței fostelor colonii.

India

Mișcarea de eliberare din India, începută în 1919 și care a continuat și în anii celui de-al doilea război mondial, i-a obligat pe britanici să recunoască independența prețioasei lor colonii în 1947. Aceasta a fost împărțită în două state: India hindusă și Pakistanul musulman. În 1948 și-au dobândit independența Birmania și Ceylon (care a devenit Sri Lanka). Procesul decolonizării Asiei a influențat lupta de eliberare din Africa, unde, în 1945, singurul stat independent era Etiopia, de semiindependență beneficiind Egiptul și Liberia.

Africa

În 1951 devenea independentă fosta colonie italiană Libia, iar în 1956 Franța a recunoscut independența Marocului și Tunisiei. În 1960 au devenit independente 17 colonii din Africa, celelalte teritorii coloniale dobândindu-și libertatea în anii următori, uneori în urma unor războaie îndelungate, în coloniile portugheze Mozambic, Angola, Guineea Bissau și Insulele Capului Verde, în Rhodesia de sud și în Africa de sud-vest.

Ultimul teritoriu colonial căruia i s-a recunoscut independența a fost Namibia, în 1990, astfel numărul țărilor independente din Africa ajungând la 52. Toate noile state independente din Asia și Africa au devenit membre ONU, postură în care au putut să sprijine, la rândul lor, decolonizarea.

Declarația privind acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale (New York, 14 decembrie 1960)

„Adunarea Generală

declară cele ce urmează:

1. *Supunerea popoarelor unei subjugări, dominații și exploatare străine constituie o negare a drepturilor fundamentale ale omului, este contrară Cartei Națiunilor Unite și o piedică în calea promovării păcii și cooperării mondiale.*
2. *Toate popoarele au dreptul la autodeterminare; în virtutea acestui drept, ele își decid în mod liber statutul politic și urmăresc în mod liber dezvoltarea lor economică, socială și culturală.”*

8.5.2. Mișcarea de nealinie

Unii fruntași ai luptei de eliberare, personalități politice de anvergură, au dorit ca țările lor să se înscrie pe calea dezvoltării și progresului fără să fie antrenate în alianțe politice și militare care le-ar fi slăbit sau anulat independența.

După mai multe contacte și consultări (cea mai importantă a fost Conferința de la Bandung, 18-24 aprilie 1955) între aceste personalități, în care rolul decisiv l-au jucat liderul indian Jawaharlal Nehru, președintele Egiptului Gamal Abdel Nasser și Iosip Broz Tito, conducătorul Iugoslaviei comuniste, în 1961 se naștea mișcarea țărilor **nealinate** la care de la mai puțin de 30 de țări au aderat peste 100 de state, organisme și organizații care militau pentru eliberare.

Statele comuniste, Uniunea Sovietică în primul rând, au căutat să câștige prietenia noilor țări independente la eliberarea cărora contribuiseră prin sprijin material consistent și să le folosească în planul războiului rece. După prăbușirea lumii comuniste europene și destrămarea Uniunii Sovietice, mișcarea de nealinie a dispărut, lipsită fiind de sprijinul economic și politic al URSS.

Lumea a Treia

Cele mai multe dintre aceste țări aparțin așa-numitei *lumi a treia*, slab dezvoltate sau subdezvoltate economic, cu regimuri autoritare sau de dictatură, în care cheltuielile pentru întreținerea armatelor înghit o mare parte a avuției naționale. Problemele subdezvoltării economice,

foamea și bolile endemice, conflictele între etnii și comunități tribale, dintre state chiar, generează instabilitate, pericole și agresiuni la adresa păcii internaționale. Din aceste motive, în ultimele două decenii s-a desfășurat dialogul nord-sud, între lumea industrializată și lumea a treia, pentru a găsi soluții la subdezvoltare, la sărăcie, la subcultură.

Probleme complicate, producătoare de criză există și în nord. Pe lângă cele amintite, apărute în spațiul fost comunist și fost sovietic (Iugoslavia, Rusia, Moldova, Caucaz etc.), alte fenomene produc nemulțumiri și îngrijorare, frică și neliniște, între care poluarea și degradarea mediului înconjurător (urmare a superindustrializării), apoi secătuirea resurselor naturale, mai ales a elementelor indispensabile vieții – apa și pământul arabil. Întreaga lume, în mai mare sau mai mică măsură, conștientizează pericolele pe care le pot provoca traficul și consumul de droguri, violența și crima organizată, terorismul și intoleranța.

Repere cronologice

- **1946-1949** – Războiul colonial purtat de Olanda împotriva Indoneziei.
- **1946-1954** – Războiul colonial dus de Franța în Vietnam.
- **august 1947** – Proclamarea independenței Indiei și Pakistanului.
- **1948** – Își proclamă independența Birmania și Ceylon (Sri Lanka).
- **1951** – Este proclamată independența Libiei.
- **1954-1962** – Războiul colonial dus de Franța în Algeria.
- **1956** – Își proclamă independența Tunisia și Marocul.
- **1960** – 17 colonii din Africa își proclamă independența. „Anul Africii”.
- **1990** – Proclamarea independenței Namibiei.
- **1961** – Este oficializată *mișcarea țărilor nealiniate*

GLOSAR

criză ecologică – poluarea ridicată și degradarea mediului înconjurător ca urmare a superindustrializării, experiențelor nucleare etc.

nealiniere – mișcare politică îmbrățișată cu precădere de țările care s-au eliberat de sub dominația colonială și care formal respingeau alianțele politice și militare, adică trecerea de partea lumii occidentale sau de partea celei comuniste.

Test de autoevaluare 5.

5.1. În ce a constat diferența dintre acțiunile britanice și franceze în cazul fenomenului de decolonizare ?

.....
 .....

5.2. Care sunt elementele de instabilitate pentru mediul internațional generate de evoluțiile Lumii a Treia ?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.6. Conflictul din Orientul Apropiat

După ocupația romană, Palestina, unde s-a aflat statul evreu, a fost cucerită succesiv de arabi, cruciați și otomani. Evreii au fost obligați, lipsiți fiind de un stat propriu, care să-i apere, să se răspândească în toată lumea, preponderent în Europa, năzuind, o dată cu „secolul naționalităților”, la un „cămin național” propriu. Dezideratul acesta a dat naștere mișcării sioniste, apărută la Viena în ultimii ani ai veacului al XIX-lea.

Declarația Balfour

Spre sfârșitul primului război mondial, armatele britanice au ocupat Mesopotamia și Palestina, punând capăt stăpânirii otomane. La 2 noiembrie 1917, prin *Declarația Balfour*, guvernul englez promitea sprijin pentru constituirea în Palestina a unui „cămin național evreiesc”. Consiliul Societății Națiunilor a încredințat Angliei mandatul asupra Palestinei, locuită atunci de o populație în majoritate arabă.

În următoarele două decenii și jumătate, administrația britanică a tolerat sosirea și instalarea în Palestina a unui mare număr de evrei, ceea ce a generat conflicte, uneori sângeroase, între cele două comunități.

Decizia ONU

Dificultățile crescânde în administrarea acestui teritoriu, valul de simpatie din partea opiniei publice internaționale pentru poporul evreu și încurajările din partea marilor puteri victorioase asupra nazismului pentru crearea unui stat al acestuia au determinat Adunarea Generală a ONU să adopte, la 29 noiembrie 1947, hotărârea de constituire în Palestina a două state: arab și evreu.

Primul război arabo-israelian

La 14 mai 1948 a luat ființă statul Israel. A doua zi, statele arabe vecine au declanșat războiul împotriva sa. După mai multe luni de lupte, în care evreii au ieșit victorioși, reușind să ocupe o mare parte din teritoriul arabilor palestinieni (cealaltă parte a fost ocupată de Transiordania, care a devenit Iordania), războiul s-a încheiat printr-un armistițiu semnat, în februarie 1949, în Insula Cipru.

Declarația de independență a statului Israel (14 mai 1948)

„La 29 noiembrie 1947, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat o rezoluție în favoarea creării unui stat evreu independent în Palestina și a invitat locuitorii țării să ia toate măsurile necesare pentru a face această decizie efectivă. [...] În plus, este vorba de

dreptul evident al poporului evreu de a exista ca națiune la fel ca celelalte, în propriul său stat suveran.

În consecință, noi, membrii Consiliului național, reprezentând poporul evreu din Palestina și mișcarea sionistă mondială, [...] proclamăm înființarea statului evreu în Palestina ce se va numi Israel.”

Rezoluția 242 a Consiliului de Securitate a ONU asupra condițiilor de pace în Orientul Mijlociu, noiembrie 1967.

Consiliul de Securitate [...]

1. Afirmă că realizarea principiilor Chartei ONU cere instaurarea unei păci juste și durabile în Orientul Mijlociu ce trebuie să cuprindă aplicarea următoarelor două principii:

Retragerea forțelor armate israeliene din teritoriile ocupate în cursul recentului conflict.

Încetarea stării de beligeranță și respectarea recunoașterii suveranității, integrității teritoriale și independenței politice a fiecărui stat din regiune precum și a dreptului lor de a trăi în pace în interiorul frontierelor sigure și recunoscute la adăpost, ferite de amenințare sau de acte de forță.

Arabii nu au recunoscut în continuare statul Israel, reafirmându-și hotărârea de a duce mai departe războiul sfânt (*Jihad*) împotriva Israelului. În același timp, pentru o mare parte a populației arabe palestiniene începea tragedia refugiului de pe teritoriul Palestinei în țările arabe vecine.

Criza din Orientul Apropiat a continuat să se adâncească și ea a dat naștere mai multor războaie între Israel și statele arabe: 1956, 1967, 1973, 1982. Datorită caracteristicilor regionale excepționale (resursele petroliere, controlul unor puncte strategice vitale pentru comerțul mondial, existența programelor de înarmare nucleară israelian și irakian), a intereselor economice mondiale și în contextul războiului rece conflictul arabo-palestinian a impus reacția superputerilor complicând ecuația mondială de securitate.

Al doilea război

În 1956, în războiul împotriva Egiptului, Israelul a avut sprijinul Angliei și Franței. Intervenția militară a celor două puteri europene generată de acțiunea președintelui egiptean Nasser de a naționaliza Canalul de Suez a încetat imediat după demersul ultimativ al guvernelor american și sovietic. În contextul crizei Suezului conducătorul Uniunii Sovietice a amenințat cu arma nucleară Londra și Parisul creând, o dată în plus o situație extrem de tensionată.

Războiul de „șase zile”

În iunie 1967 s-a desfășurat „războiul de șase zile”, câștigat de Israel împotriva coaliției statelor arabe, care au pierdut teritorii importante în favoarea acestuia (Cisiordania, Ierusalimul de Vest, fâșia Gaza, înălțimile Golan). Războiul s-a încheiat în urma presiunilor internaționale și a rezoluțiilor Consiliului de Securitate ONU. În urma acestui conflict s-a acutizat conflictul palestinian-israelian, teritoriile cucerite de Israel fiind locuite în majoritate de palestinieni. De aici agravarea în fapt a deficitului de securitate israelian și explozia terorismului.

Războiul de Yom Kippur

Războiul de Yom Kippur (sărbătoare religioasă israeliană), din octombrie 1973, între Israel și statele arabe, a fost câștigat, în ciuda unor pierderi umane considerabile, tot de statul evreu și s-a soldat cu ocuparea Peninsulei Sinai. Practic conflictul din Orientul Apropiat nu mai era doar regional ci, după implicarea masivă a SUA și URSS de partea Israelului respectiv a Egiptului, era inclus în logica bipolară. Mai mult decât atât, folosirea „armei petrolului” (a embargoului petrolier) de către statele arabe a condus la o cumplită criză economică mondială.

Statul Israel, 1967-76, Atlas de Istorie Mondială, v.II, RAO, București, 2003, pg. 574

După devastatorul război din 1973 Egiptul a renunțat la atitudinea intransigentă față de Israel și prin *Acordurile de la Camp David* (1978) și *Tratatul de pace* dintre cele două țări (martie 1979), mediate de președintele american Jimmy Carter, a recunoscut dreptul la existență al Israelului, acesta din urmă retrocedând Egiptului Peninsula Sinai.

Tratatul de pace între Republica Arabă Egipt și Israel (Washington, 26 martie 1979)

„Art. I. 1. Starea de război dintre părți va înceta și pacea va fi stabilită între ele o dată cu schimbul instrumentelor de ratificare a acestui tratat.

2. Israelul își va retrage toate forțele sale armate și persoanele sale civile din Sinai în spatele frontierei internaționale dintre Egipt și Palestina sub mandat, așa cum se prevede în protocolul anexat (Anexa I), iar Egiptul își va **relua exercitarea suveranității sale**

depline asupra Sinaiului.

3. O dată cu încheierea retragerii interimare prevăzută în Anexa I, părțile vor stabili relații normale și prietenești, în conformitate cu articolul III (3).

Art. II. Frontiera permanentă dintre Egipt și Israel este frontiera internațională recunoscută dintre Egipt și fostul teritoriu de sub mandat al Palestinei, așa cum se arată în harta de la Anexa II, fără a se aduce prejudicii problemei statutului fâșiei Gaza. Părțile recunosc această frontieră ca inviolabilă. Fiecare va respecta integritatea teritorială a celeilalte, inclusiv a apelor teritoriale și a spațiului aerian.”

Conflictul nu a încetat însă, prezența *Organizației pentru Eliberarea Palestinei*, ce apela la mijloace teroriste pentru atingerea scopurilor sale, în Liban a avut drept rezultat destabilizarea acestui stat, intervenția Siriei și în 1982 a Israelului.

Deși situația conflictuală din zonă s-a perpetuat până astăzi, în ultimul deceniu s-au făcut pași importanți spre instaurarea unei păci juste și durabile. Astfel, în 1995, a fost rândul Israelului să recunoască dreptul arabilor palestinieni de a trăi într-un stat propriu. În același timp, *O.E.P.* a recunoscut statul israelian. În teritoriile ocupate de Israel – Cisiordania și Gaza – s-a permis constituirea unei autorități palestiniene, condusă de Yasser Arafat.

Repere cronologice

- **2 noiembrie 1917** – *Declarația Balfour* privind sprijinul Angliei pentru crearea unui stat al evreilor în Palestina.
- **29 noiembrie 1947** – Adunarea Generală a ONU decide constituirea în Palestina a unui stat al evreilor și a unui stat al arabilor palestinieni.
- **14 mai 1948** – Proclamarea statului Israel.
- **mai 1948-februarie 1949** – Primul război între Israel și statele arabe vecine.
- **1956** – Al doilea război între Israel și țările arabe.
- **iunie 1967** – Războiul de „șase zile” între Israel și statele arabe.
- **1973** – Al patrulea război între Israel și Egipt.
- **1978** – Acordurile de la Camp David (SUA) între Israel și Egipt.
- **martie 1979** – Tratatul de pace între Israel și Egipt.
- **1982** – intervenția israeliană în Liban
- **1995** – Israelul recunoaște dreptul arabilor palestinieni de a avea un stat propriu, iar Organizația pentru Eliberarea Palestinei recunoaște statului Israel dreptul la existență.

Test de autoevaluare 6.

6.1. Care au fost premisele postbelice ale creării statului Israel ?

.....

.....

.....

6.2. Este corectă afirmația „Conflictul din Orientul Mijlociu a reprezentat o coordonată

importantă a Războiului Rece” ? Argumentați pe scurt răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 180

8.7. Bibliografie

Calvocoressi, Peter, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, București, Polirom, 2003

Calvocoressi, Peter, *Politica mondială după 1945*, București, ALL, 2002

Kissinger Henry, *Diplomația*, București, All, 1998.

Istoria Relațiilor Internaționale (manual), PIKA, 1995.

McCauley, Martin, *Rusia, America și războiul rece 1949-1991*, București, Polirom, 1999

8.8. Răspunsuri pentru testele de autoevaluare

Test de autoevaluare 1

1.1. Obiective: apărarea păcii și securității statelor membre și realizarea cooperării internaționale. Principii: principiile egalității, suveranității, integrității teritoriale, independenței și al „dreptului tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ sub care vor să trăiască” precum și respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie

1.2. Adunarea Generală decide în privința principiilor generale de acțiune, se ocupă de probleme economice, de colaborarea internațională, de dezarmare, iar deciziile se iau cu majoritate de voturi și au caracter de recomandare. Consiliul de Securitate exprima voința Marilor Puteri cu drept de veto, temperată de acțiunea membrilor nepermanenți și intervine în chestiuni grave pentru menținerea păcii și a securității internaționale.

Test de autoevaluare 2

2.1. În cazul primelor state comunizarea s-a datorat acțiunilor directe sovietice în timp ce în cazul ultimelor state partidele comuniste locale au preluat puterea fără ajutorul Armatei Roșii.

2.2. **a.** Doctrina Truman: paragrafele 1, 5, 6. Planul Marshall: paragraful 2. Referirea se face la comunism, Uniunea Sovietică și partidele comuniste din statele occidentale. **b.** sprijinirea țărilor amenințate de comunism, conservarea democrației, ajutor economic general. **c.** Truman: *Semințele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și lipsuri*, Marshall: *sănătatea economică normală fără de care aceasta [lumea n.n] nu poate dobândi nici stabilitate politică, nici pace asigurată.* **d.** Doctrina Truman: ajutor economic definit pentru Grecia și Turcia, Planul Marshall: ajutor pentru întreaga Europă

Test de autoevaluare 3

- 3.1. Datorită implicării armelor nucleare.
- 3.2. Echilibrul terorii nucleare
- 3.3. Competiția nucleară ce a adâncit criza economică a URSS, mișcările interne naționale și religioase, lipsa de eficiență a programului de reformă propus de Gorbaciov, prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Est, tentativa eșuată de lovitură de stat comunistă.

Test de autoevaluare 4.

- 4.1. Art. 5 : acțiune imediată a fiecărui membru în cazul în care unul dintre statele parte din tratat este atacat.
- 4.2. De la o alianță militară îndreptată în principal împotriva blocului comunist, după 1991 s-a trecut la o abordare mai largă a conceptului de securitate (*Apărarea și promovarea libertăților fundamentale și drepturilor omului, precum și apărarea libertății, a dreptății și a păcii, prin democrație*) precum și la o rafinare a mijloacelor folosite: cooperarea cu alte instituții internaționale, renunțarea la arsenalul atomic etc.

Test de autoevaluare 5.

- 5.1. Metropola britanică nu s-a opus în mod deschis decolonizării, utilizând forța numai atunci când exista pericolul comunizării. Franța a încercat până târziu, inclusiv prin folosirea forței, să își păstreze posesiunile coloniale.
- 5.2. Problemele subdezvoltării economice, foametea și bolile endemice, conflictele între etnii și comunități tribale, dintre statele lumii a treia, regimurile autoritare sau dictatoriale înarmarea excesivă a acestora.

Test de autoevaluare 6.

- 6.1. Imigrația evreiască în Palestina, dificultățile crescânde în administrarea acestui teritoriu de către autoritățile britanice, valul de simpatie din partea opiniei publice internaționale pentru poporul evreu după dezvăluirea Holocaustului și acceptul marilor puteri victorioase asupra nazismului (SUA și URSS în primul rând)
- 6.2. Deși a avut inițial un caracter local și regional, conflictul arabo-israelian a devenit rapid un element important al agendei internaționale ale celor două superputeri ce competizau pentru supremația mondială. Existența în regiune a unor uriașe rezerve petroliere, prezența unor puncte strategice vitale (canalul de Suez, Golful Persic), pericolul fundamentalismului islamic, înarmarea nucleară a Israelului au contribuit la declanșarea competiției dintre SUA și URSS în această zonă.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la ultima întrebare re-studiați capitolul 8.6. și bibliografia indicată.

8.9. Lucrare de verificare 8

Pe baza textului unității și a bibliografiei, alcătuiți un eseu structurat pe tema "Războiul Rece – concept, cauze, forme de manifestare și consecințe".

Punctele care trebuie atinse sunt: definiția fenomenului, explicare originilor conflictului, identificarea instrumentelor utilizate de cele două superputeri în lupta pentru hegemonie, consecințele politice, diplomatice și economice asupra Europei și Lumii a Treia.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.